

KIELI JA KULTTUURI HEIMOVELJEYDEN PERUSTANA
Kielitieteilijä Lauri Kettusen heimoaatteen synty ja ilmenemismuodot vuoteen 1924
saakka

Oulun yliopisto
Historiatieteet
Aate- ja oppihistorian
pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2013
Jenni Puolakka

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO	3
Historiallinen tausta	3
Lauri Kettunen (1885–1963)	6
Tutkimustehtävä	7
Tutkimustilanne	9
Lähteet ja menetelmät	10
Keskeiset käsitteet - kansallisuus- ja heimoaate Suomessa ja Virossa	11
1. LAURI KETTUSEN HEIMOAAATTEEN JUURET	16
1.1. Fennomanian perintö laajenee heimoveljeydeksi - uran alkuvaiheet ja Viro- rakkauden syntyminen	16
1.2. Kulttuurikodeista kalamiehen mökkiin - uusia tutkimusmatkoja, vahvistuvia kontakteja	24
1.3. ”Tohtori, miksi ette pysyneet katederissanne?” - vuosien 1918–1919 murrokset ja professori Tarton yliopistosta	33
2. VIRON KIELI JA KANSALLINEN KULTTUURI KETTUSEN HEIMOAAATTEEN KESKIÖSSÄ	42
2.1. ”Tulista innostusta” - Äidinkielen Seuran perustaminen ja virolaisen kansallisen kulttuurin kehittämisen projekti	42
2.2. Virolaiselle virolainen nimi - nimien virontaminen ja viron kielen puhdistaminen vieraista vaikutteista	55
3. LIIVINRANNALTA BUDAPESTIIN - LIIVILÄISET JA UNKARILAISET KETTUSEN HEIMOAAATTEEN OSANA	69
3.1. Kuolevaa veljeä on autettava - työ liiviläisten hyväksi	69
3.2. Turanilaisuuden tuulia - ensimmäiset heimokontaktit Unkariin	83
JOHTOPÄÄTÖKSET	92
LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS	100
LIITTEET	

JOHDANTO

Tutkin opinnäytetyössäni Tarton yliopistossa vuosina 1919–1924 itämerensuomalaisten kielten professorina toimineen Lauri Kettusen heimoaatteen puolesta tekemää työtä ja tämän työn taustalla vaikuttaneita näkemyksiä. Työni ajallinen painopiste on Tartossa vietyissä vuosissa. Tutkin ennen kaikkea hänen suhdettaan Viroon ja näkemyksiään virolaisen kansallisen kulttuurin kehittämistä. Lisäksi otan tarkastelun kohteeksi Kettusen tekemän työn Latvian alueella asuneen pienen liivin kansan hyväksi sekä suhteiden luomisen Unkariin.

Historiallinen tausta

Viron ja Suomen välisten yhteyksien syntyminen ja heimoaatteen taustat ulottuvat 1800-luvun jälkipuoliskolle. Tällöin suomalaiset kansallisen liikehdinnän johtavat ideologit tekivät tutkimusmatkoja Viroon ja solmivat suhteita Viron nousevan kansallisen liikehdinnän johtajiin.¹ Samoihin aikoihin suomalaiset aloittivat laajemman kulttuurivaihdon myös kaukaisemman sukulaiskansan, unkarilaisten kanssa.² Kontaktit virolaisiin pohjautuivat aluksi nimenomaan kiinnostukseen viron kieltä ja kansanrunoutta kohtaan. Suomalaisia sivistyneistön edustajia vieraili myös vuonna 1869 järjestetyillä Viron laulujuhilla Tartossa. Seuraavina vuosikymmeninä vierailut laulujuhlille jatkuivat, ja niillä vierailleet suomalaiset toivat mukanaan Suomeen tietoa Viron nousevasta kansallisesta kulttuurista.³ Tämä johti ensimmäisen virolais-suomalaisen seuran, Viron Kielen Ystävien, perustamiseen vuonna 1881. Seuran toiminta hiipui kuitenkin nopeasti venäläistämistoimenpiteiden voimistuessa 1880-luvulla.⁴ Myös monet virolaiset opiskelijat hakeutuivat Helsingin yliopistoon 1800–1900-lukujen taitteessa. Ennen itsenäisyyden aikaa virolaisista ylioppilasorganisaatioista suomalaisten kanssa tekemisissä oli erityisesti vuonna 1870 perustettu Eesti Üliõpilaste Selts (EÜS).⁵ EÜS nousi virolaisten johtavaksi kulttuurijärjestöksi, josta kehittyi varsinainen kansallisen liikkeen ydin sen piirissä kasvaneen nuoren sivistyneistön noustessa kansallisen liikkeen johtoon 1890-luvun puolivälissä.⁶

¹ Sepp 2010, 63.

² Laakso 1999, 113.

³ Ylönen 1997, 327-328.

⁴ Ylönen 1997, 331-332.

⁵ Sepp 2010, 63-64.

⁶ Rui 2001, 11.

Suomalaisessa kansallisessa liikkeessä virolaisten asioihin ei tunnettu enää samanlaista mielenkiintoa venäläistämispolitiikan aikana. Tilanne muuttui Venäjän vuoden 1905 vallankumouksen jälkeen, kun Suomalais-Virolainen Liitto perustettiin vuonna 1906. Tätä oli edeltänyt vuonna 1903 perustettu Helsingin Virolainen Hyväntekeväisyysseura (Helsingi Eesti Heategevus Selts), jonka tarkoituksena oli pitää yllä yhteyksiä Helsingissä asuvien virolaisten siirtolaisten välillä. Suomalais-Virolaisen Liiton taustalla olikin juuri vallankumouksen jälkeistä Suomeen paennut poliittisten pakolaisten ryhmä, jonka aloitteesta ryhdyttiin vahvistamaan heimotunnetta maiden välillä.⁷ Liiton tarkoituksena Viron ja Suomen suhteiden lähentämisessä olivat pääasiassa kulttuuriin liittyviä. Tästä huolimatta viranomaiset alkoivat epäillä liiton toimintaa separatistiseksi ja se lakkautettiin vuonna 1911.⁸

Viro julistautui itsenäiseksi muutamia kuukausia Suomea myöhemmin, 24. helmikuuta 1918. Tätä seurasi kuitenkin saksalaisten miehityspolitiikan kausi marraskuuhun 1918 saakka sekä tämän jälkeen puna-armeijan hyökkäys Viroon ja Viron vapaussota. Sodan alkuvaiheessa Suomesta, Iso-Britanniasta sekä baltiansaksalaisten piiristä tullut vapaaehtoisapu auttoi Viroa parantamaan asemiaan Neuvosto-Venäjää vastaan. Rauhanneuvottelut käynnistettiin joulukuun 1919 lopulla ja rauhansopimus allekirjoitettiin Tartossa 2. helmikuuta. Itsenäistymisprosessin aikana esitettiin myös ajatuksia Suomen ja Viron välisestä liitosta, jonka innokkain ajaja oli Viron kansallisen liikkeen johtaja ja Viron ensimmäinen presidentti Konstantin Päts. Suomalaisten osallistuminen Viron vapaussotaan antoi hänen suunnitelmilleen uutta pontta. Suomalaiset eivät kuitenkaan olleet ajatukselle myönteisiä ja tuntuivat pitävän Viroa poliittisena rasitteena, jota olisi hankala puolustaa.⁹

Tarton yliopisto avattiin uudelleen joulukuussa 1919 vapaussodan ollessa vielä käynnissä. Vuonna 1632 perustettu yliopisto oli ollut leimallisesti saksalainen yliopisto koko 1800-luvun. Vuonna 1889 yliopiston nimi oli muutettu Jurjevin yliopistoksi ja se oli pyritty yleisen venäläistämispolitiikan mukaisesti venäläistämään niin opetushenkilökunnan kuin opiskelijoidenkin osalta. Saksalaismiehityksen aikana Tarton yliopisto muutettiin hetkeksi saksalaiseksi. Saksalaisten vetäytyttyä Baltian alueelta yliopisto siirtyi kuitenkin jälleen virolaisille, jotka ryhtyivät luomaan Tarton yliopistosta kansallisen rakennustyön keskeistä instituutiota.

⁷ Ylönen 1997, 331-332; Sepp 2010, 64.

⁸ Ylönen 1997, 336.

⁹ Zetterberg 1996, 90-97, 106.

Ongelmana oli kuitenkin pätevän virolaisen tiedemieskunnan vähyys. Tämän johdosta useille yliopistoon perustetuille oppituoleilla oli kutsuttava tiedemiehiä ulkomailta. Erityisesti suomalaisia pidettiin kaikkein soveliaimpina opetustehtäviin, koska heidän ajateltiin omaksuman viroa nopeasti.¹⁰ Koska Viro ei itsenäistymisen jälkeen ollut ulkomaalaisille päteville tiedemiehille kovinkaan houkutteleva maa, piti kansallisuustoivomuksissa tehdä myönnytyksiä. Suurin osa yliopistoon kutsutuista ulkomaalaisista tiedemiehistä oli saksalaisia. Suomalaisia ja ruotsalaisia tai muita skandinaaveja oli selvästi vähemmän kuin oli toivottu. Ne suomalaiset professorit ja opettajat, jotka toimivat Tarton yliopistossa, onnistuivat kuitenkin saamaan paljon aikaan. Erityisen merkittäviä suomalaisia Tarton yliopiston alkuvuosina olivat oman tutkimuskohteen Lauri Kettusen lisäksi arkeologian professori A.M. Tallgren sekä Viron ja Pohjoismaiden historian professori A.R. Cederberg. Kaikille heille oli yhteistä se, että he toimivat aktiivisesti myös professorinvirkojensa ulkopuolella. Heitä pidettiin myös Suomessa tärkeinä Viron ja Suomen välisien yhteyksien rakentajina, jotka edistivät Suomeen palattuaan Viroa koskevaa innostusta tahoillaan.¹¹

Aiemmin Viron ja Suomen akateemisten suhteiden kehittymisen esteenä oli ollut paitsi virokielisen ja -mielisen yliopiston puuttuminen, myös erilaiset akateemiset perinteet sekä venäläisten piirissä ennen ensimmäistä maailmansotaa vallinnut varsin nuiva suhtautuminen virolaisten ja suomalaisten tieteelliseen yhteistyöhön.¹² Nyt yhteistyöhön sekä heimositeiden lujittamiseen oli uusia mahdollisuuksia: Tarttoon perustettiin Suomalais-Virolainen Ylioppilasklubi vuonna 1920 ja seuraavana vuonna Helsinkiin vastaava Virolais-Suomalainen Ylioppilasklubi. Suomessa Akateeminen Karjala-Seura (AKS) Suur-Suomi-ideologioineen alkoi dominoida Helsingin yliopiston ylioppilaskuntaelämää 1920-luvun alkuvuosina, mikä lisäsi eroavaisuuksia suhteessa kulttuurisuhdetta painottaneisiin virolaisiin ylioppilaisiin. Yhteistyö kuitenkin jatkui: pidettiin suomalais-virolaisia ylioppilaspäiviä ja aloitettiin akateemisten ystävyysseurain solmiminen Helsingin yliopistossa lukuvuonna 1927–28 tapahtuneen suursuomalaisen aatteen läpimurron jälkeen. Tällöin suhteet Ruotsin ylioppilaskuntaan katkaistiin vuosikymmeneksi ja omaksuttiin vahva Viro-suuntaus. Suomen ja Viron lämpimiin ylioppilassuhteisiin tuli kolaus 1930-luvulla oikeistoradikalismien noustessa molemmissa maissa. Tällöin suomalaiset, ennen kaikkea Isänmaallisen Kansanliikkeen (IKL) sekä AKS:n radikaalit sekaantuivat Viron vapaussoturiin liiton eli niin sanottujen vapsien¹³ yrittämään

¹⁰ Rui 2001, 10–11, 25–29, 43.

¹¹ Katajamaa 2011, 62–63.

¹² Sepp 2005, 168, 188, 213–214.

¹³ Viron vapaussoturiin liitto (Eesti Vabadussõjalaste Liit) eli vapsien liike (vapsid) perustettiin vuonna 1929 vapaussodan veteraanien etuja ajamaan. Liitto siirtyi vuonna 1932 selkeästi poliittisille linjoille, arvostellen

vallankaappaukseen vuonna 1935. Virossa suomalaisia syytettiin maan sisäisiin asioihin puuttumisesta, ja ylipäänsä Viron ja Suomen heimosuhteiden nähtiin likaantuneen äärioi-keistolaisen leiman myötä.¹⁴

Lauri Kettunen (1885–1963)

Lauri Kettunen syntyi 10.9.1885 Savossa Joroisissa maanviljelijä Paavo Kettusen ja kuopio-laisen kauppiantyttären Hildur Augusta Ventinin yhdenentoista lapsena. Hän opiskeli Helsingin yliopistossa suomen kieltä ja vertailevaa kansanrunoutta, yleistä historiaa ja fone-tiikkaa. Filosofian kandidaatiksi Kettunen valmistui vuonna 1908, lisensiaatiksi 1912 ja toh-toriksi 1913. Hän teki koko elämänsä ajan ahkerasti tutkimusmatkoja selvittääkseen suomen kielen sekä sen sukukielten ja eri murteiden äännehistoriaa, rakennetta ja sanastoa.¹⁵

Vuonna 1914 Kettunen sai ensimmäisen yliopistovirkansa suomen kielen dosenttina Hel-singin yliopistosta. Vuosina 1918–1919 hän toimi suomalaisten perustamassa Viron avus-tamisen päätoimikunnassa tehtävänänsä pitää yllä yhteyksiä Suomessa sijaitsevan päätoimi-kunnan ja Viron hallituksen välillä. Tämän jälkeen Kettunen jäikin Viroon saatuaan itäme-rensuomalaisten kielten¹⁶ professuurin Tarton yliopistosta. Kettusta voidaan pitää mones-sakin mielessä vironkielisen Tarton yliopiston akateemisten perinteiden rajaajana, joka toimi professorintehtäviään huomattavasti laajemmalla työkentällä.¹⁷ Tarton yliopistossa Kettu-nen piti luentoja ja harjoituksia itämerensuomalaisten kielten historiasta, suomen vanhasta kirjakiielestä ja murteista sekä yleiskatsauksen omaisia luentoja liivistä, vatjasta ja vepsästä. Samalla Kettunen myös innosti opiskelijoita aktiiviseen kieliaineksen kokoamiseen sekä tutkimusmatkoille. Kettunen tutki erityisesti liivin kieltä ja kävi Tartossa asuessaan vuodesta 1920 lähtien lähes joka vuosi tutkimusmatkalla liiviläisten luona. Kettusta itämerensuoma-laisten kielten professorina seurasi Julius Mägiste, josta tuli myös aikaansaava itämerensuo-malaisten kielten tutkija.¹⁸

Viron tuolloista poliittista elämää ja puolueita. Liitto oli voimakkaan kommunisminvastainen ja sai innoitusta muun muassa Suomen lapuanliikkeestä, Italian fasismista ja Saksan kansallissosialismista. Zetterberg 1996, 109.

¹⁴ Sepp 2005, 213–214; Ylönen 1997, 344.

¹⁵ Haavikko 2000, elektr. dokumentti; Alvre 2003, 127.

¹⁶ Itämerensuomalaisiin kieliin kuuluvat suomi (mukaan lukien kveeni ja meänkieli), karjala (varsinaiskarjala sekä aunuksen eli liivi), lyydi, vepsä, vatja, viro ja liivi. Laakso 1999, 60–67. Ks. myös liite 1.

¹⁷ Valge 2005, 291–292.

¹⁸ Alvre 2003, 129.

Kettunen tuli tunnetuksi myös viron kielen seuran, Emakeele Seltsin perustamisesta ja sen puheenjohtajana toimimisesta vuosina 1920–1924. Samoin hän kuului seuran Eesti Keel-lehden toimitukseen ja käsitteli lehdessä julkaistuissa kirjoituksissa viron kielen historiaa sekä kirjakielen ongelmia. Kettunen vaikutti vahvasti Virossa meneillään olevassa kielen uudistusliikkeessä.¹⁹ Viron kielen seuran lisäksi Kettunen oli merkittävä henkilö Tarton Suomalais-Virolaisen Ylioppilasklubin (vuodesta 1923 lähtien Akateeminen Heimoklubi) toiminnassa: hän kuului 23 perustajajäsenen joukkoon, josta suuri osa oli muutenkin hänen oppilaitaan. Myös Kettusen vaimo Hilja Kettunen, joka toimi suomen kielen lehtorina Tarton yliopistossa, otti osaa tämän klubin toimintaan.²⁰

Kettunen oli alun perin suunnitellut jäävänsä Tarttoon pitemmäksi ajaksi, mutta muutti mieltään, kun professori Heikki Ojansuu kuoli äkillisesti, ja suomen ja sukulaiskielten professori tuli avoimeksi Turun yliopistossa. Yliopiston kansleri käytti kuitenkin veto-oikeutta ja määräsi viran toiselle kandidaatille.²¹ Paikan Turussa mentyä sivu suun Kettunen työskenteli eläkkeelle jäämiseen saakka Helsingin yliopistossa, aluksi dosenttina ja suomen kielen professorin viransijaisena, sitten itämerensuomalaisten kielten professorina ja lopuksi viron ja sen lähisukukielten professorina. Hän toimi myös muutamien lukuvuosien ajan yliopisto-opettajana Budapestissa, jossa oli vierailut ensimmäisen kerran Tartossa professorina toimiessaan vuonna 1922.²² Kesäisin Kettunen tutki suomen murteita, joista kirjoitti lopulta kaikki suomen murteet sisältävän murreatlaksen. Kettunen tunsikin mielenkiintoa myös suomen kielenhuoltoon kohtaan ja käytti paljon aikaa muistelmiensa sekä kaunokirjallisuuden kirjoittamiseen Toivo Hovin nimellä. Myös toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina Kettusen rakkaus Viroa kohtaan säilyi: hän piti suomalaisessa sanomalehdistössä vahvasti yllä Viron oikeutta itsenäisyyteen. Kettunen kuoli 26.2.1963 laivamatkalla Tukholmasta, jossa hän oli ollut ystäviensä luona Viron tasavallan 45. vuosipäivän muistojuhlissa.²³

Tutkimustehtävä

Tutkin pro gradu – työssäni sitä, miten Lauri Kettusen heimoaate syntyi 1900-luvun alussa ja millaisena tämä aate ilmentyi hänen toimiessaan Tarton yliopiston itämerensuomalaisten

¹⁹ Lauri Kettusesta viron kielen uudistajana ks. esim. Erelt 2002, 92–100.

²⁰ Sepp 2005, 175–181.

²¹ Kettunen 1948, 204, 234–238.

²² Alvre 1991, 21.

²³ Alvre 2003, 131–137.

kielten professorina vuosina 1919–1924. Tarkastelen sitä, mitkä asiat olivat hänelle heimoaatteessa olennaisia ja miten hän vaikutti heimoaateen muotoutumiseen Suomen ja Viron eläessä itsenäisyytensä ensimmäisiä vuosia. Pyrin liittämään hänet laajempaan oman aikansa virolais-suomalaisissa akateemisissa piireissä vallalla olleen heimoaateen ja kansallisuusaateen kontekstiin. Pyrin selvittämään, mitä eroja ja yhtäläisyyksiä hänen heimoaateeseen liittyvissä kannanotoissaan on havaittavissa suhteessa muihin suomalaisiin ja virolaisiin heimoaateen propagoijiin 1920–30-luvulla. Koska hän vaikutti Tartossa professorina toimiessaan aktiivisesti tieteellisissä seuroissa, keskityn tutkimuksessani suurelta osin kahteen hänen toimintansa kannalta tärkeimpään seuraan, Äidinkielen Seuraan (Emakeele Selts) sekä Tarton Suomalais-Virolaiseen Ylioppilasklubiin eli Akateemiseen Heimoklubiin (Akadeemiline Hõimuklubi). Kettusen tieteellinen tutkimustoiminta oli aktiivista myös Tarton aikoina, mutta omassa tutkimuksessani en keskity niinkään hänen merkitykseensä oman alansa oppihistoriassa. Tähän ratkaisuun päädyin paitsi työn rajallisen sivumäärän vuoksi, myös siksi, että hänen työtään suomen ja viron sekä muiden lähisukukielten parissa on jo tutkittu.

Kettunen kiinnostui Virosta ja muista heimokansoista 1900-luvun alkuvuosina, ja tutkimusmatkat sukulaiskansojen luo voimistivat edelleen tätä kiinnostusta. Erityisesti hänen Viroa kohtaan tuntemansa kiinnostus sekä kontaktit virolaisiin loivat otollisen maaperän hänen toiminnalleen Tarton yliopiston alkuvuosina. Tämän vuoksi tarkastelen ensimmäisessä pääluvussa Kettusen elämänvaiheita Tarton yliopiston professuurin saamiseen asti. Työn toisessa pääluvussa käsittelen sitä, millä tavoin Kettunen toimi Tarton vuosinaan kehittääkseen Viron kansallista kulttuuria ja miten hänen oma kansallisuutensa sekä käsityksensä heimoaatteesta vaikutti tämän toiminnan taustalla. Tutkin sitä, miten Kettunen pyrki innostamaan virolaisia ylioppilaita kansallisten tieteiden kehittämiseen sekä hänen panostaan nimien virontamisliikkeessä. Kolmannessa pääluvussa käsittelen sitä, kuinka Kettunen ohjasi Tartossa omien opiskelijoidensa ja muiden akateemisen heimotyön piirissä olleiden kiinnostusta myös muihin heimokansoihin. Otan tarkastelukohteikseni kaksi erilaista heimotyön kohdetta: Liivinmaan kysymyksen, josta tuli Kettuselle henkilökohtaisesti tärkeä, sekä Unkarin, jonne Kettunen myös pyrki rakentamaan heimositeitä Tartosta käsin.

Tutkimustilanne

Suomen ja Viron välisistä poliittisista, kulttuurisista ja akateemisista suhteista on tehty melko monipuolisesti tutkimusta, kuin myös suomalaisten ylioppilaiden parissa vallinneesta heimoaatteesta ja Akateemisesta Karjala-Seurasta. Suomalais-virolaisia ylioppilassuhteita sekä akateemisen heimoatteen kehittymistä 1920–1930-luvuilla on kartoittanut etenkin Helena Sepp, jonka laaja artikkeli ”Kulttuurisild või kaitseliin? Üks vaatenurk Soome-Eesti üliõpilassuhete arengule 1920.–1930. aastatel” on ollut tarpeellinen suomalais-virolaisen heimotyön vaiheiden ymmärtämisen kannalta. Hanna Katajamaa käsittelee laajassa gradussaan *Suomen sillalla. Viro ja virolaiset Ylioppilaslehden kirjoituksissa vuosina 1917–1939* heimoatteen ja Suur-Suomi-aatteen ilmenemistä suomalaisen ylioppilasnuorison ajattelussa Ylioppilaslehdessä julkaistujen Viroa ja virolaisia käsitteiden kirjoitusten perusteella. Katajamaan gradusta on ollut hyötyä erityisesti taustoittamaan suomalaisten Viroon kohdistaman heimoatteen pääpainotuksia, joihin voin omassa gradussani puolestaan verrata Kettusen toimintaa.

Tarton yliopiston uudelleenavaamista ja ulkomaisten tiedemiesten roolia yliopiston tieteellisen toiminnan vakiinnuttamisessa on tutkinut Timo Rui väitöskirjassaan *Ulkomaiset tiedemiehet Tarton yliopistossa ja virolaisten opintomatkat ulkomaille 1919–1940*. Ruin teos on ollut omalle gradulleni erityisen hyödyllinen kansallisen yliopiston kontekstin luomisessa ja Kettusen hahmottamisessa osana sitä. Unkarin suhteiden taustoittamisen ja unkarilaisten heimoatteen painotusten selvittämisen kannalta hyödyllinen teos on ollut Anssi Halmesvirran *Rakkaat heimoveljet: Unkari ja Suomi 1920–1945*. Liiviläisten historian, tutkimuksen ja heidän parissaan tehdyn heimoatteellisen työn taustoittamisessa tärkeitä ovat olleet Renāte Blumbergan edellä mainittuja asioita käsittelevät artikkelit.

Lauri Kettusta on myös tutkittu jonkin verran, mutta pääasiassa kielitieteen alalla. Muun muassa Paul Alvre, Riho Grünthal, Seppo Suhonen ja Jüri Valge ovat kirjoittaneet hänestä elämäkerrallisia artikkeleita. Antti Karhuaho on tutkinut suomen kielen oppihistorian gradussaan ”Tie tasainen, asfalttinen, on varmin vaeltaa” – Lauri Kettusen ja Martti Rapolan urakehitys E.N. Setälän pitkässä varjossa suomen kielen professorin E.N. Setälän vaikutusta kahden toimintatavoiltaan erilaisen oppilaansa, Kettusen ja Rapolan urakehitykseen. Myös Fred Karlssonin E.N. Setälää käsittelevässä teoksessa (2000) sivutaan Kettusen ja Setälän suhdetta. Myöskään kielitieteen alalla Kettusesta ei ole kuitenkaan tehty erityisen laajoja tutkimuksia,

mikä on mielenkiintoinen seikka, kun otetaan huomioon hänen toimintansa laajuus. Yhdeksi selittäväksi tekijäksi tutkimuksen vähäiseen määrään on esitetty sitä, että Kettunen oli suomalaisten kielitieteilijöiden joukossa omien teidensä kulkija, joka ei pelännyt tieteellisiä kiistoja.²⁴ Grünthalin mukaan Kettunen ei tästä piirteestään johtuen onnistunut jättämään jälkeensä omia polkujaan seuraavaa koulukuntaa, mutta hänen laajaa työtään kohtaan tunnettu arvostus on kuitenkin jatkuvasti kasvanut.²⁵

Kettuseen viitataan Suomessa ennen kaikkea murretutkijana ja murreatlaksen tekijänä, Virossa puolestaan viron kielen tutkijana ja kielenhuollon kehittäjänä sekä hartaana Viron ystävä.²⁶ Aatehistoriallisesta näkökulmasta Kettuseen keskittyvää tutkimusta ei ole tehty, vaikkakin hänen asemaansa suomalais-virolaisten suhteiden ja heimoaatteen kannalta sivutaan useissa tutkimuksissa. Liiviläisten historiaa käsittelevissä tutkimuksissa hänen työstään liiviläisten parissa on kerrottu, mutta Kettusen omasta aatemaailmasta lähteviä motiiveja liiviläisten auttamiseen ja hänen näkemyksiään liiviläisistä ei ole niinkään kartoitettu. Omasa työssäni pyrinkin selvittämään Kettusen toiminnan taustalla vaikuttavaa aatemaailmaa, ja tarkastelemaan, kuinka virolaiset, liiviläiset ja unkarilaiset sijoittuivat siihen erityisesti Kettusen Tarton vuosina.

Lähteet ja menetelmät

Olellaisen lähderyhmän työssäni muodostavat Tarton Akateemisen Heimoklubin arkisto Eesti Ajaloo Arhiivissa Tartossa sekä Emakeele Seltsin arkisto Eesti Rügiarhiivissa Tallinnassa niiltä vuosilta, joina Kettunen toimi Tartossa. Palattuaan takaisin Suomeen vuonna 1924 Kettunen ei enää voinut aktiivisesti ottaa osaa seurojen toimintaan. Erityisesti näiden tieteellisten seurojen kokousten pöytäkirjat antavat tietoa siitä, millaisia asioita Kettunen ajoi Tarton vuosinaan tekemässään heimotyössä. Käytän lähteenäni myös Kirjandusmuuseumin Kulttuurihistoriallisessa arkistossa (Kulttuurilooline arhiiv) sijaitsevia Kettusen kirjoittamia kirjeitä eri henkilöille. Näistä tärkeimpiä ovat 32 kirjettä Oskar Looritsalle, Kettusen oppilaalle, jonka kanssa tämä teki tutkimusmatkoja Liivinmaalle ja ajoi liiviläisten aseman kehittämistä.

²⁴ Hänninen ja Koponen 1991, 8.

²⁵ Grünthal 2006, 210.

²⁶ Grünthal 2006, 198.

Toisena lähderyhmänä käytän Kettusen kirjoittamia muistelmia, joista itselleni ovat tärkeimpiä *Tieteen matkamiehenä* (1945) sekä *Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä* (1948). Kettunen kuvaa muistelmissaan tapahtumia, asioita ja ihmisiä usein varsin kärjekkäästi ja humoristisesti. On huomioitava se, että muistelmat on kirjoitettu vuosikymmeniä tapahtumia myöhemmin; välillä Kettunen tosin tukeutuu muistelmissaan suurelta osin tapahtumahetkillä kirjoitettuihin päiväkirjamerkintöihin. Lisäksi käytän lähteenä aikakauslehtiartikkeleita, erityisesti Kettusen oman seuran Eesti Keel -lehden artikkeleita. Nimien virontamisliikettä koskien tärkeä lähde on Emakeele Seltsin vuonna 1921 julkaisema, Kettusen toimittama albumi *Eestlasele eesti nimi*. Käyttäessäni suoria lainauksia vironkielisistä lähteistä olen kääntänyt vironkielisen tekstin suomeksi.

Työni näkökulma on aatehistoriallinen, missä nojaudun Markku Hyrkkäsen näkemykseen aatehistoriasta käsittämisen käsittämisenä ja asioille annettujen merkitysten ymmärtämisenä.²⁷ Pyrin lähteitäni mahdollisimman tarkasti analysoimalla käsittämään sen, miten Kettunen ymmärsi heimoaateen ja miten nämä käsitykset näkyivät hänen toiminnassaan. Olenaisia menetelmiä työssäni on myös kontekstin luominen sekä vertailu. Pyrin luomaan Kettusen käsitysten ja hänen toimintansa vuorovaikutukselle relevantin historiallisen kontekstin, millä tarkoitan Kettusen käsitysten ymmärtämisen kannalta hedelmällisten asiayhteyksien esilletuomista. Vertailen eroja, joita Kettusella oli näkemyksissään Virossa, Unkarista sekä liiviläisistä. Samoin vertailen Kettusen ja muiden aktiivisten heimoaateen edistäjien näkemysten välillä olleita eroja. Myös lähdekritiikin kannalta on olennaista tuoda esille erot, joita on havaittavissa Tarton vuosilta 1920-luvulta peräisin olevissa arkistolähteissä ja lehtiartikkeleissa verrattuna toisen maailmansodan jälkeen kirjoitettuihin muistelmiin.

Keskeiset käsitteet - kansallisuus- ja heimoaate Suomessa ja Virossa

Jättäessään Tarton yliopiston vuonna 1924 ja erotessaan myös Tarton Akateemisesta Heimoklubista Kettunen totesi klubin kokouksessa olleensa aina nationalisti ja tahtovansa myös aina jäädä sellaiseksi.²⁸ Nationalismia voidaan pitää työssäni tutkimuksen kohteena olevan heimoaateen jonkinlaisena yläkäsitteenä, ja heimoaateen eräänä nationalismin ilmentymismuotona. Hanna Katajamaan mukaan suomalaisissa ylioppilaspöytäkirjoissa heimoaate nähtiin yleensä nimenomaan kansallisuusaateen laajennettuna ja täydennettynä ilmenty-

²⁷ Hyrkkänen 2002, 13.

²⁸ Akadeemilise Hõimuklubi koosoleku protokoll 6.5.1924. EAA.1798.1.4 Koosolekute protokollid. Eesti Ajaloohiiv (EAA).

mismuotona.²⁹ Nationalismin määrittelyssä nojaan puolestaan Ernest Gellnerin käsitykseen nationalismista poliittisena periaatteena, jonka mukaan kulttuurin samankaltaisuus on tärkein ihmisiä yhdistävä sosiaalinen side. Nationalistit itse ovat Gellnerin mukaan nähneet nationalismin universaalina ajatusrakennelmana: heidän mukaansa on luontevaa, että ihmiset haluavat elää omaa kulttuuriaan edustavien kanssa. Gellner itse puolestaan asettuu sille kannalle, ettei nationalismi ole universaaliala, muttei myöskään sattumanvaraista: se on tiettyjen olosuhteiden, modernin valtion kehittymisen, seuraus, ei jokaisen ihmisen väistämätön kohtalo.³⁰ Asetan Kettusen tähän nationalismiin viitekehykseen korostamalla sitä, että Kettusen sitoutuminen nationalismiin ja heimoaatteeseen oli yhteydessä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkuvuosikymmenten yhteiskunnalliseen tilanteeseen ja aatteelliseen ilmapiiriin.

Nationalismissa näkyy romantiikan aikakauden ajattelijoiden kuten Herderin esiin nostama ajatus siitä, että ihmisuus koostuu kansakunnista. Näiden kansakuntien arvo on niiden kulttuurien mahdollisimman suuressa omaperäisyydessä, ei valistusajattelijoiden korostamassa universaalissa järjessä.³¹ Tämä kulttuurin omaperäisyyden painottaminen näkyi sekä suomalaisen että virolaisen kansallisuusaatteen kehityksessä. Samalla maiden välillä oli useita eroavaisuuksia. Kansallisuudeltaan suomalaisena, mutta etenkin Tarton vuosinaan vahvasti virolaiseen yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen ilmapiiriin sidoksissa olleena Kettusen voisi sanoa risteilleen näiden erilaisten nationalismien ilmentymismuotojen rajapinnoilla. Suomalaiset talonpojat olivat Ruotsin vallan aikana säilyttäneet vapautensa ja toimivat valtiopäivillä neljäntenä säätyinä. Kulttuurivaikutteet saapuivat Suomeen pääasiassa lännestä, Ruotsista ja Saksasta. Venäläinen vaikutus jäi Suomessa varsin pieneksi myös Suomen kuullessa autonomisena suuruhtinaskuntana Venäjän keisarikuntaan. Viroon puolestaan kulttuurisia vaikutteita virtasi laajemmin. Kansallisuusliikkeen järjestäytymisen aikoihin virolaiset ryhtyivät muodostamaan omaa kansallista identiteettiään saksalaisten perinteiden ja voimistuvan venäläistämisen paineen alla.³²

Suomen kansallisessa liikkeessä kansakunnan identifioiminen yhden kielen kautta muodostui J.V. Snellmanista lähtien olennaiseksi suomalaista nationalismia määrittäväksi tekijäksi.³³ Toomas Karjahärm tuo esille, että kansallisuutta teoretisoineesta virolaisesta Jakob Hurtista (1839–1907) lähtien myös virolaiset ajattelijat ovat nähneet kansan ennen kaikkea kielellise-

²⁹ Katajamaa 2011, 10.

³⁰ Gellner 1998, 3–13.

³¹ Gellner 1998, 67–68.

³² Sepp 2005, 135–137.

³³ Pulkkinen 1999, 127–128.

nä ja kulttuurisena yhteisönä. Tällainen kansan identifioiminen kulttuurin kautta on varsin tyypillistä itsenäisyyttä vailla oleville pienille kansoille, joilta puuttuu oma valtio.³⁴ Myös Gellner mainitsee virolaisten kansallisuusaatteen esimerkkinä alkuperää vailla olevasta nationalismista (”navel-free nationalism”): virolaiset eivät identifioineet itseään tietyn heille alkuperäisesti kuuluneen maa-alueen kautta, koska heillä ei ollut tällaista aluetta, eivätkä he yrittäneet sitä myöskään keksiä. Silti heidän kansallisen kulttuurinsa luominen oli menestyksellistä.³⁵ Karjahärm toteaa kuitenkin, ettei virolainen kansallismielisyys ollut kulttuuripainotuksistaan huolimatta vailla poliittisia tavoitteita. 1800-luvun kansallisen liikehdinnän alkamisen aikaan ei ollut vielä edellytyksiä vahvalle poliittiselle nationalismille, mutta ensimmäinen Venäjän vallankumous vuonna 1905 politisoi virolaisen yhteiskunnallisen elämän. Kulminaatiopisteensä tämä politisoituminen sai virolaisen kansallisvaltion idean muotoilemisessa: Venäjän hallituksen ja baltiansaksalaisen ylimystön virolaisia kohtaan harjoittama sorto voimisti edelleen tätä politisoitumista.³⁶

Suomessa puolestaan kansallisuuskäsitykset politisoituivat jo autonomian aikana. Kansallinen kulttuuri ei voinut suomalaisten näkemysten mukaan olla olemassa ilman omaa valtiota; virolaisille puolestaan valtio oli merkinnyt pikemminkin vierasta valtaa, joka hankaloittaa oman kansallisen kulttuurin luomista. Tämä ero kansallisen identiteetin määrittelyssä jatkui myös molempien maiden itsenäistymisen jälkeen. Suomessa kansallista identiteettiä määritteli Venäjän muodostama uhka sekä suomalaisuusliikkeestä periytynyt, hegeliläiselle filosofialle rakentunut käsitys yksilön velvollisuuksista kansakuntaa kohtaan. Virossa puolestaan kansallisuuden määrittelykset muodostuivat Suomea moninaisemmiksi: 1900-luvun alussa sosialismi vaikutti merkittävästi virolaisen nuoremman polven ajatteluun, eivätkä kansallismielisyys ja sosialismi sulkeneet toisiaan pois, kuten Suomessa.³⁷

Virolaisten kansallista identiteettiä on määrittänyt paitsi eron tekeminen valtaa pitäneisiin saksalaisiin ja venäläisiin, myös yhteyden etsiminen muihin kansoihin. Virolaisen kansallisuusliikkeen alkuaajoista lähtien suomalaisilla oli erityinen merkitys tällaisten identiteettien joukossa. Autonomisena maana Suomi oli virolaisille seuraamisen arvoinen esikuva: Karjahärmin mukaan voidaan sanoa, että usein virolaiset identifioivat itsensä Suomen ja Viron muodostaman kokonaisuuden kautta.³⁸ Suomalaiset näyttäytyivät virolaisille ainoana lähei-

³⁴ Karjahärm 1995, 2056.

³⁵ Gellner 1998, 96–98.

³⁶ Karjahärm 1995, 2065–2066.

³⁷ Sepp 2005, 140–147.

³⁸ Karjahärm 1995, 2071–2072.

senä korkeakulttuurin asteelle päässeenä sukulaiskansana, ja viimeistään 1880-luvulla suomalaisuus liitettiin Virossa jo yleisestikin sukulaisuuteen.³⁹ Suomen kansallisen liikkeen johtajat tunsivat jonkin verran kiinnostusta ja yhteenkuuluvuuden tunnetta virolaisiin, mutta kiinnostus oli enemminkin kielisukulaisuudelle pohjautuvaa akateemista kiinnostusta kuin käytännön Suomen sillan rakentamistyötä. Suomalaiset ja virolaiset katsoivat toisiaan omista lähtökohdistaan ja pyrkivät peilaamaan naapurikansassa omaa kansallista identiteettiään.⁴⁰

Omassa työssäni tarkoitan heimoaateella etenkin kulttuurista lähenemistä sukulaiskansojen välillä ja sukulaiskansojen kulttuurien hyväksi tehtyä työtä, en poliittista heimoaatetta ja Suur-Suomi-ideologiaa. Virolaisille ylioppilaille läheneminen Suomeen ja muihin sukulaiskansoihin oli ennen kaikkea kulttuurista. Kulttuurisesta heimoaatteesta esimerkki onkin suomalaisten ja virolaisten kielitieteilijöiden, kansatieteilijöiden ja kirjailijoiden läheiset työ- ja ystävyysuhteet, joita oli muodostettu jo kansallisen heräämisen aikana ja jotka lisääntyivät ja syvenivät 1920–30-luvulla.⁴¹ Suur-Suomi-ideologian juuret ovat puolestaan kansalliseen historiankirjoitukseen sisältyneessä myytissä suomensukuisten kansojen yhteisestä alkuperästä sekä näkemys nimenomaan suomalaisten erityisasemasta suhteessa muihin suomensukuisiin kansoihin.⁴² Ajatus sai huippunsa 1920–30-luvuilla, jolloin Helsingin yliopiston ylioppilaskuntaa hallitsi Akateeminen Karjala-Seura. AKS:n heimoaatteen tärkein tavoite oli Suomen kulttuurisen ja poliittisen itsenäisyyden takaaminen kaikin mahdollisin tavoin, siis myös vahvistamalla Suomen asemaa heimokansoista saaduilla liittolaisilla.⁴³ Virolaisten erilainen orientaatio heimotyöhön näkyy siinäkin, että Suur-Suomi-termin sijaan heidän kielenkäytössään esiintyi kulttuurista yhteistyötä painottava neutraalimpi termi Yhteis-Suomi.⁴⁴

Heimoaatteeseen sisältyi ajatus kaikkien suomensukuisten kansojen keskinäisestä yhteydenpidosta, mutta Suomen ja Viron välisen suhteen nähtiin tarjoavan eniten mahdollisuuksia läheisimmän maantieteellisen sijainnin ja kielisukulaisuuden vuoksi. Suomen ja Viron lisäksi suomalais-ugrialaisten kansojen sivistyskolmikkoon laskettiin Unkari. Suomi, Viro ja Unkari olivat heimoaatteen toteuttajia ja heimotyön tekijöitä, kun taas pienemmät suomensukuiset

³⁹ Alenius 1996, 66, 91.

⁴⁰ Sepp 2005, 138–139.

⁴¹ Olesk 2005, 42–43.

⁴² Lehti 1998, 107–109.

⁴³ Sepp 2005, 148.

⁴⁴ Nygård 1979, 26–27.

kansat olivat lähinnä tämän työn kohteita.⁴⁵ Sepp määrittelee heimoaatteen tärkeimmiksi osapuoliksi näiden kolmen valtion lisäksi myös liiviläiset⁴⁶, joiden kansallisen kulttuurin pelastamistyö oli kuitenkin ennemminkin heimotyön kohde.

⁴⁵ Katajamaa 2011, 19–20.

⁴⁶ Sepp 2010, 64–66.

1. KETTUSEN HEIMOAAATTEEN JUURET

1.1. Fennomanian perintö laajenee heimoveljeydeksi - uran alkuvaiheet ja Viro-rakkauden syttyminen

Lauri Kettunen (1885–1963) syntyi savolaiseen talonpoikaisperheeseen, jossa suomalaisuusliikkeen aatteellinen perintö oli vahvasti läsnä. Jyrki Loiman mukaan Snellman, Yrjö Koskinen ja muut fennomanian ideologit muodostivat kansa-käsityksensä ajatukselle vähemmistöstä enemmistön tahdon määrittäjänä ja edusmiehenä: tämä ajatus vakiintui suomalaisen ideologisen ja poliittisen ajattelun perusteisiin 1860-luvun valtiopäivistä lähtien.⁴⁷ Fennomanian eräs pyrkimys oli rakentaa nimenomaan talonpoikien solidaarisuutta valtiota kohtaan: perustuihan yläluokan asema lujittuvaan valtioon. Risto Alapuro ja Henrik Stenius luonnehtivat fennomaniiaa valtion kansalaisuskonnon ja kansallisen vapautusliikkeen sekoitukseksi: siinä pyrittiin sekä voimistamaan valtiota että asettumaan kansan rinnalle ”vieras-kielistä yläluokkaa” vastaan. Fennomaaneille olikin syvä luottamus talonpoikien uskollisuuteen valtiota kohtaan: tämä usko tuli kyseenalaiseksi vasta vuoden 1905 suurlakon tapahtumien yhteydessä.⁴⁸ Myös Loima korostaa sitä, että kansallisten alaidentiteettien kirjo pirstoutui 1900-luvun alussa yhä näkyvämmiin, mikä teki mahdottomaksi entisenkaltaisen yleis-suomalaisen yhtenäisyysajattelun jatkumisen. Tilalle tuli monikasvoinen moderni nationalismi, jota ilmensivät erimieliset kansavetoiset ryhmät, eturivissään voimistunut työväenliike.⁴⁹

Alapuron ja Steniuksen näkemykset fennomaniassa havaittavissa olevista kansalaisuskonnon piirteistä sopivat hyvin Gellnerin näkemykseen ”kansallisesta heräämisestä” eräänlaisena hengellisen heräämisen korkeimpana muotona.⁵⁰ Kettusen lapsuudenkodissa kansallisuusaate uskonnonveroisena aatteena oli voimakkaasti esillä. Kettunen kuvailee lapsuudenkotiaan seuraavasti: ”Olen kasvanut semmoisessa pitäjässä ja semmoisissa kotioiloissa, että suomalaisuus ja isänmaallisuus on minulle hamasta lapsuudestani saakka ollut yksi ja sama, pyhä asia, ajoittain ihan uskonnon korvaaja“. Kettusen mukaan hänen isänsä Paavo Kettunen oli ollut esimerkiksi aktiivisesti perustamassa ensimmäistä suomalaista oppikoulua, ja Kettunen oli itsekin vaikuttanut ensimmäisissä eduskuntavaaleissa ”suomettarelaisena uh-

⁴⁷ Loima 2006, 106.

⁴⁸ Alapuro & Stenius 1989, 14, 19.

⁴⁹ Loima 2006, 212.

⁵⁰ Gellner 1998, 8.

rautuvaisena agitaattorina“.⁵¹ Kettusen lapsuusvuosina 1800-luvun loppupuolella Suomessa elettiin parhaillaan ensimmäistä venäläistämiskautta, mikä myös osaltaan vaikutti siihen, että Kettunen innostui voimakkaasti suomalaisuudesta, suomen kielestä ja sukulaiskansoista.⁵² Talonpoikien lojaaliuteen luottamisen lisäksi fennomaanien näkemyksiin suomalaisen kansakunnan yhdistämisestä oli kuulunut ylioppilaiden määrittelemisen kansallisen veljeyden sanansaattajiksi.⁵³ Kenties myös tämä innoitti Kettusta tulevalle uralle: erityisesti suomen kieltä, sen murteita ja sukukieliä tutkiva tulisi olemaan paljon tekemisissä talonpoikaisen kansan kanssa, josta Kettunen itsekin oli lähtöisin. Gellner korostaa modernin nationalismiin määrittelyssään myös sitä, kuinka juuret määrittävät ihmisen aseman.⁵⁴ Jo nuoresta saakka vahvasti kansallismieliselle Kettuselle suomen kielen opiskelu merkitsi myös omien juurien tutkimista, läheisempään yhteyteen pääsyä niiden kanssa.

Kettunen kävi oppikoulun Kuopiossa ja aloitti opiskelunsa Helsingin yliopistossa vuonna 1905. Hän opiskeli pääaineenaan suomen kieltä ja kirjallisuutta sekä sivuaineinaan vertailevaa kansanrunoutta, yleistä historiaa ja fonetiikkaa.⁵⁵ Muistelmissaan Kettunen kertoo, että ylioppilaaksi tultuaan hänelle oli selvää, että hän alkaisi opiskella suomea, mutta ei se, tulisi-ko suomen kielestä loppujen lopuksi hänen pääaineensa. Alanvalinnassa tärkeä osa oli professori Kaarle Krohnilla.⁵⁶ Hän sai kannustusta myös muilta tuon ajan merkittäviltä suomen ja sen sukukielten asiantuntijoilta, kuten Heikki Ojansuulta, E.A. Tunkelolta sekä K.F. Karjalaiselta.⁵⁷

Kettunen pääsi siis jo varsin nuorena hyviin kontakteihin oman tieteenalansa tärkeiden edustajien kanssa, mikä ainakin jossain määrin helpotti hänen urakehitystään. Kettusella oli kuitenkin uransa alusta alkaen ongelmia ”itse päämiehen”, suomen kielen ja kirjallisuuden professorin E.N. Setälän⁵⁸ kanssa, jolle Kettunen oli ryhtynyt kirjoittamaan harjoitusainei-

⁵¹ Kettunen 1945, 19.

⁵² Haavikko 2000, elektr. dokumentti.

⁵³ Alapuro & Stenius 1989, 27.

⁵⁴ Gellner 1998, 72–74.

⁵⁵ Alvre 2003, 127.

⁵⁶ Kaarle Krohn (1863–1933) oli kansainvälisen ja kansallisen perinteentutkimuksen päähahmo. Hän kehitti isänsä, suomen kielen ja kirjallisuuden professorin Julius Krohnin luomia tutkimusotteita ja nosti kansanrunoudentutkimuksen vakavasti otettavaksi tieteenksi. Apo, elektr. dokumentti. Krohn oli myös suomalaisvirolaisten tiede- ja kulttuurisuhteiden vaalija, joka teki yhteistyötä virolaisten kanssa kansanperinteen tutkimuksessa jo 1800-luvun lopulta lähtien. Rui 1999, 378–379.

⁵⁷ Kettunen 1945, 7–9.

⁵⁸ Emil Nestor Setälä (1863–1935) toimi suomen kielen ja kirjallisuuden professorina Helsingin yliopistossa vuosina 1893–1929. Setälä toi Suomeen nuogrammaattisen tutkimussuunnan, jossa äänteiden historian selvittämisellä oli keskeinen merkitys. Tämä suuntaus oli Suomessa hallitsevassa asemassa vielä maailmansotien välillä. Tieteellisen uransa lisäksi Setälä oli myös merkittävä yhteiskunnallinen vaikuttaja, joka oli kansanedus-

taan kevätlukukaudella 1907. Setälä ei ollut kommentoinut Kettusen ensimmäistä ainetta mitenkään ja moittinut toista jopa niin, että vaati Kettusta kirjoittamaan koko aineen uudelleen, koska se ei vastannut hänen oman kielitieteellisen tutkimuksensa linjaa.⁵⁹ Jo vuonna 1907 hän arvosteli Setälän astevaihteluteoriaa, joka oli tuolloin suomalaisessa kielitieteessä vakiintuneen totuuden asemassa.⁶⁰ Karlssonin mukaan Setälä ei ollut alun perinkään esittänyt teorialleen kunnollisia perusteluja. Tästä huolimatta monet Setälän kannattajat ja oppilaat eivät olleet uskaltaneet arvostella teoriaa silloinkaan, kun se johti ilmeisiin ristiriitoihin.⁶¹

Toisaalta Kettunen ainakin uransa alussa tunnusti Setälän tärkeän auktoriteetin suomen kielen alalla. Mennessään hakemaan Setälältä takaisin viimeistä ainettaan kevätlukukauden 1907 lopussa Kettunen kertoo mietiskelleensä, että mikäli Setälä ei antaisi mitään tunnustusta Kettusen huolella valmistelemasta tutkielmasta, olisi tämä merkinä siitä, että hänen kannattaisi suuntautua opinnoissaan estetiikkaan ja yleiseen kirjallisuuteen. Tällä kertaa Setälä kuitenkin kehui Kettusen ainetta, ”myhäillen siinä sivussa ystävällisemmin kuin ehkä koskaan jälkeempään”. Lisäksi Setälä ehdotti Kettuselle, että tämä lähtisi selvittämään Verm-lannin metsäsuomalaisten⁶² murretta ja lupasi hankkia tälle apurahan konsistorista jo tulevaisuudelle. Kettunen kieltäytyi aluksi, vedoten kokemattomuuteensa, mutta pohdiskeltuaan asiaa yön yli hän muutti mielensä: mahdollisuus matkustamiseen ja metsäsuomalaisten yli kolmesataavuotias murre menivät epäröinnin yli. Muistelmissaan Kettunen sanoo ihmetelleensä usein jälkeempään, mikä vaikutusvalta Setälällä oli yliopistossa, koska hän pystyi etukäteen lupaamaan stipendin nuorelle ylioppilaalle konsistorista. Samalla Kettunen kertoi kuitenkin tunteneensa ”pakanallisen hauskaa mielihyvää” siitä, että Setälän tuli stipendin myöntämistä varten ylistää Kettusta rehtorille ja muille asianomaisille. Tästä oli Kettuselle myöhemmin hyötyä akateemisissa piireissä.⁶³

Kettunen lähti siis kesällä 1906 ensimmäiselle kaukaisemmalle tutkimusmatkalleen Verm-lannin metsäsuomalaisten luo, jonne palasi vielä myöhemminkin. Kettunen halusi omalla työllään säilyttää katoamassa olevista suomensukuisista kielistä ja kulttuureista sen minkä pystyi: tässä työssä hän piti esikuvinaan Elias Lönnrotia sekä Artturi Kannistoa, joka työ-

tajana, senaattorina ja ministerinä luomassa itsenäisen Suomen perustuslakeja ja kulttuuripolitiikkaa. Autio, elektr. dokumentti.

⁵⁹ Kettunen 1945, 9-11.

⁶⁰ Karhuaho 2007, 25.

⁶¹ Karlsson 2000, 187.

⁶² Metsäsuomalaiset olivat Ruotsissa ja Norjassa asuneita suomalaisia, joita siirtyi 1580-luvulta alkaen Savosta ja Pohjois-Hämeestä Keski-Skandinavian havumetsävyöhykkeelle uudisviljelijöiksi. Suurin osa suomalaisasuksesta sijoittui Keski-Ruotsissa sijaitsevaan Vermlannin maakuntaan.

⁶³ Kettunen 1945, 9-11.

kenteli 1900-luvun alussa viisi vuotta Länsi-Siperiassa voguleiden parissa. Metsäsuomalaisen kieli oli Kettuselle mielenkiintoista senkin johdosta, että siinä näkyi kielimuoto, jota savolaiset olivat puhuneet 1500–1600-luvun taitteessa muuttaessaan Ruotsiin. Kettunen sai heti hyvän kontaktin kielenoppaisiinsa ja piti heihin myöhemminkin kirjeitse yhteyttä. Metsäsuomalaisten luota palattuaan Kettunen ryhtyi tekemään keräämästään aineistosta pro gradu -tutkimustaan, joka julkaistiin lopulta toisen Vermlannin matkan tuloksilla täydennettynä teoksena *Descendentis-äännehistoriallinen katsaus Keski-Skandinavian metsäsuomalaisten kieleen* (1909).⁶⁴ Matkustaessaan ensimmäisen kerran kotimaansa ulkopuolelle Kettusen rakkaus omaa kieltään kohtaan sekä toisaalta suomen kielen senhetkiseen asemaan liittyvä pettymys tuli vahvasti esille:

*Kuinka lapsellista lieneekin, mutta antaisin mitä hyvänsä, jos jotakin voisin omalla kielelläni puhutella. Soisin, että jokainen suomalainen saisi tuntea samaa. Syttyisi suurempi rakkaus omaan kieleen, joka rakkaus ei ole tunnetusti vielä nytkään kovin suuri siellä tuhatjärvien maassa.*⁶⁵

Oman äidinkieltensä lisäksi Kettunen tunsu erityisen suurta rakkautta viron kieltä kohtaan. Kettusen kiinnostus viron kieltä kohtaan oli hänen mukaansa peräisin jo kouluajalta, jolloin hänen koulunsa laulunopettaja oli laulattanut oppilailla vironkielistä laulua ja samalla puhunut lämpimästi Virosta. Innostus syventyi edelleen Kettusen aloittaessa yliopistopintonsa.⁶⁶ Kettusen ahkeran viron kielen opiskelun tärkeä vaikuttaja oli Kaarle Krohn, joka piti viron kielen osaamista olennaisena myös suomen kielen pääaineopiskelijaksi aikovalle. Kettunen kertoo käyttäneensä kaiken ylimääräisen aikansa viron kielen opiskeluun ja pitäneensä sitä enemmänkin huvina kuin työnä.

Lisäksi Kettunen tutustui Helsingissä opiskeleviin virolaisiin, Johannes Aavikiin, Villem Grünthal-Ridalaan sekä Gustav Suitsiin.⁶⁷ He kuuluivat nuorten virolaisten intellektuellien joukkoon, joka oli hakeutunut Suomeen Viron poliittisen tilanteen kiristyttyä vuoden 1905 vallankumousyritysten johdosta. Koska 1900-luvun alun virolaisnuoret saivat oppikoulusivistyksensä ja yliopistokoulutuksensa saksaksi tai venäjäksi, Suomen olot näyttäytyivät omasta kielestään kiinnostuneille ja omaa tietään etsiville virolaisnuorille esikuvallisina.⁶⁸ Näiden virolaisten kärkijoukoksi nousivat virolaiset nuoren polven kirjailijat, jotka järjestäy-

⁶⁴ Haavikko 2000, elektr. dokumentti.

⁶⁵ Kettunen 1945, 15.

⁶⁶ Kettunen 1945, 67.

⁶⁷ Kettunen 1948, 8.

⁶⁸ Laitinen 1992, 31–32.

tyivät vuonna 1905 Noor-Eesti-liikkeeksi eli nuorvirolaisiksi. Liikkeen tarkoituksena oli virolaisen kulttuurin ”eurooppalaistuminen“, ja käytännössä Suomea pidettiin tässä työssä välittäjämana. Vuosina 1901–1906 kaikki liikkeen tärkeimmät hahmot, eli Suitsin, Grünthal-Ridalan ja Aavikin lisäksi myös Hella Murrrik (myöh. Wuolijoki) sekä Friedebert Tuglas, saapuivat Suomeen ensin lyhyille vierailuille ja sitten pidemmäksi aikaa asumaan ja opiskelemaan.⁶⁹

Muistelmissaan Kettunen kuvaa erityisen lämpimästi Grünthalia ja Aavikia, jotka olivat hänen mukaansa suuntaamassa hänen kiinnostustaan entistä enemmän viron kielen tutkimukseen. Koska muistelmat on kirjoitettu toisen maailmansodan jälkeisessä tilanteessa, saattaa niissä olla vielä uuden historiallisen tilanteen mukanaan tuomaa haikeutta sitä aikaa kohtaan, jolloin Kettunen solmi ensimmäiset virolaiskontaktinsa. Ystäviensä kautta Kettunen sai elävän kosketuksen Viron tuolloisiin oloihin: hän kertoo järkyttyneensä kuultuaan Grünthalin tarinan siitä, miten tämä oli vuoden 1905 kapinalliseksi epäiltyä joutunut vankilaan kotimaassaan käydessään, mutta selvinnyt sieltä Helsingin yliopiston rehtorin välityksellä. Aavikin kanssa Kettunen jakoi huoneen kevätlukukaudella 1908. Myöhemmin viron kielen huomattavana uudistajana tunnetuksi tulleella Aavikilla ei ollut Kettusen mukaan vielä kielenuudistusliikettä, kun taas Kettunen itse piti jo tässä vaiheessa välttämättömänä viron kielen puhdistamista liiallisista lainasanoista. Tuttavia Kettunen sai myös Helsingin Virolaisesta Hyväntekeväisyysseurasta, jonka ohjelmallisissa illanvietoissa hän kävi ahkerasti ensimmäisestä ylioppilasvuodestaan lähtien.⁷⁰ Samoin hän oli mukana vuonna 1906 perustetussa Suomalais-Virolaisessa Liitossa, jonka kokouksissa hän lienee tutustunut myös liiton toimintaan osaa ottaneisiin Aino ja Oskar Kallakseen.⁷¹

⁶⁹ Alenius 1996, 145. Kaikki Suomessa vuoden 1905 jälkeen oleskelleet Noor-Eestin jäsenet muodostivat pysyvän siteen Suomenlahden pohjoispuolelle: Willem Grünthal-Ridala toimi Helsingin yliopiston viron kielen lehtorina vuodesta 1924 kuolemaansa 1942 saakka Hän, kuin myös Suits, löysi aviopuolionsa Suomesta ja kiinnittyi maahan siten myös perhesitein. Gustav Suitsista tuli Tarton yliopiston kirjallisuuden professori (1919–1944); pakolaisuusvuosinaan Tukholmassa hän toimi Nobel-instituutin kirjastossa kuolemaansa asti 1956. Johannes Aavik oli Tarton yliopiston viron kielen lehtori ja tunnettu kielenuudistaja, joka myös päätyi sodan jälkeen Ruotsiin ja kuoli siellä vuonna 1973. Laitinen 1992, 35.

⁷⁰ Kettunen 1945, 67–69.

⁷¹ Rui 1999, 379–380. Oskar Kallas (1868–1946) oli virolainen kansanrunouden tutkija ja diplomaatti. Hän lopetti opintonsa Tarton yliopistossa vuonna 1892, minkä jälkeen opiskeli Helsingin yliopistossa filosofian tohtoriksi (1901). Tämän jälkeen hän työskenteli opettajana Narvassa, Pietarissa ja Tartossa, jossa kuului myös Postimees-lehden toimitukseen. Vuosina 1918–1920 hän oli Viron diplomaattinen edustaja ja vuodesta 1920 suurlähettiläs Helsingissä. Vuosina 1922–1934 hän toimi Viron suurlähettiläänä Lontoossa, minkä jälkeen eli Tallinnassa vuoteen 1944 asti, jolloin pakeni Ruotsiin. Kallas oli myös Eesti Üliõpilaste Seltsin ja Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsin johtavia hahmoja, oli perustamassa Viron kansallismuseon etnografiaosastoa ja toi virolaiseen kansanrunouden tutkimukseen Suomesta omaksumansa maantieteellis-historiallisen metodin. Lisäksi hän toimi kielitieteen ja viron kielenhuollon parissa. Aino Kallas (1878–1956) oli suomalais-virolainen kirjailija, Julius Krohnin tytär ja Kaarle Krohin sisar. Hän avioitui Oskar Kallaksen kanssa vuonna 1900 ja asui miehensä työn vaikutuksesta eri paikoissa. Virossa asuessaan hän osallistui Noor-Eesti-liikkeeseen ja Eesti

Kettusen voi liittää osaksi henkilökohtaisten heimositeiden luomisen perinnettä. Tämä perinne oli alkanut 1800-luvulla Suomen siltaa rakentaneiden kansallisen liikkeen johtajien parissa ja jatkui Kettusen jälkeen 1920–1930-luvuilla ylioppilasnuorison keskuudessa. Hanna Katajamaan mukaan Ylioppilaslehden kirjoittaneet heimoaатteen innoittamat ylioppilaat pitivät nimenomaan henkilökohtaisten kontaktien luomista Viroon ja virolaisiin olennaisimpana välineenä Viron-tuntemuksen ja sen myötä heimoaатteen levittämisessä ylioppilaspiireihin ja tavallisenkin kansan pariin. Katajamaan siteeraama tuntemattomaksi jäävää suomalaiskirjoittaja korosti vuonna 1925 ”painetun ja puhutun sanan” olevan vain ”harmaata teoriaa” omakohtaisten havaintojen ja henkilökohtaisten siteiden rinnalla.⁷² Tämän Kettunen ja pieni joukko muita suomalaisia kulttuurivaikuttajia huomasikin jo kymmenisen vuotta ennen maiden itsenäistymistä, tilanteessa, jossa 1920–30-lukujen laajamittaisesta heimoliikehännästä tuskin uskallettiin haaveilla.

Henkilökohtaisten kontaktien luomista seurasi luontevasti ensimmäinen matka Viroon, jonka Kettunen teki kesällä 1908. Kettusen mukaan metsäsuomalaisten murteen tutkiminen oli antanut hänelle rohkaisua edetä väitöskirjaan, jonka hän aikoi tehdä viroon murteisiin liittyen.⁷³ Ensimmäisellä matkallaan Kettunen pyrki tutkimaan lähinnä pohjoisviroon murteita. Varsinaisen tutkimustyönsä kuvailun ohessa Kettunen kertoo muistelmissaan ensimmäisistä vaikutelmistaan koskien virolaisia ihmisiä, kieltä, sekä tulevia asuinpaikkojaan Tallinnaa ja Tarttoa. Seuraava katkelma, jossa Kettunen kertoo viroon kieltä kohtaan alussa tuntemastaan huvittuneisuudesta, antaa mielenkiintoisen kuvauksen Kettusen tavasta yhdistää kieli ja kansallinen itsetietoisuus toisiinsa:

-- En muutenkaan ollut päässyt kokonaan vielä siltä asteelta, jolloin viroon kieli suomalaisesta lukijasta tai kuulijasta tuntuu vähän lapselliselta, tosin huvittavan lapselliselta. Siihen taisi minunkin koldaltani liittyä vaikkapa alitajuisesti koko kansan myötätuntoista väheksymistä, joskin olin valmis toisten väheksyessä aina puolustamaan kansaa, joka sellaisissa oloissa oli kestänyt, jopa saanut subteellisen suuria aikaan. Myöhemmin olin yliopistonopettajana tekevinäni sen havainnon, että sitä mukaa kuin arvonanto itsenäistä Eestiä kohtaan nousi – ja se nousi vuosi vuodelta –, yleensä kielikin kaikkine erikoisuuksineen otettiin asiallisen vakavasti, ei nauraen, kuten alussa.⁷⁴

Kirjanduse Seltsin toimintaan. Aino Kallaksen poikkeuksellisen laaja tuotanto ulottuu kuudelle vuosikymmenelle ja siihen kuuluu lähes kaikkia kirjallisuuden lajeja. Suurin osa hänen tuotannostaan liittyy Viron historiaan ja mytologiaan. Laitinen, elektr. dokumentti.

⁷² Katajamaa 2011, 80–81.

⁷³ Kettunen 1945, 67.

⁷⁴ Kettunen 1945, 72.

Kettusen pohdinnoissa viron kieleen suhtautumisesta näkyy suomalaisten yleisempi asenne viron kieltä kohtaan. Kari Alenius toteaaakin, että Suomi näytti olevan 1800-luvulle tultaessa monilla elämänaloilla Viroa edellä, mikä vaikutti myös siihen, kuinka viron kieleen suhtauduttiin. Virolaisen sivistyneistön 1800-luvun jälkipuoliskon Suomea kohtaan tuntemaan ihailuun liittyi myös esimerkin hakeminen kielestä. Viron kielen perinteinen, saksan kieleen nojautunut oikeinkirjoitustapa muutettiin käytännössä 1870-luvun kuluessa suomen kielen mukaiseksi, ja lisäksi suomesta lainattiin erityisesti tuolloiseen yhteiskunnalliseen kehitykseen liittyviä termejä. 1800–1900-lukujen vaihteessa suomesta viroon omaksuttiin myös sellaisia lainasanoja, joiden omankieliset vastineet olivat jo olemassa viron kielessä. Aleniuksen mukaan myös Suomessa tiedostettiin 1800-luvun loppupuolella maiden välinen kehitystasoero, mikä johti myös kielelliseen välinpitämättömyyteen Viroa kohtaan. Kettunen oli yksi harvoista, jotka ehdottivat viron kielen lainasanojen käyttöönottoa, mutta nämä ehdotukset jäivät yksittäisiksi puheenvuoroiksi ilman vaikutusta.⁷⁵

Kettusen ensimmäisen matkan aikana Virossa elettiin yhteiskunnallisten levottomuuksien jälkeistä aikaa. Venäläistoimenpiteet jatkuivat ja kansan parissa vallitsi usein kurjuus, pelko ja epäily.⁷⁶ Tämä näkyi myös Kettusen matkalla. Virittäjässä⁷⁷ vuonna 1909 julkaistussa matkakuvauksessaan Kettunen nostaa outoa kulkijaa kohtaan osoitetun epäluuloisuuden voimakkaammin esille kuin muistelmissaan.⁷⁸ Kettunen oli kuitenkin ensimmäisestä matkastaan saakka vaikuttanut virolaisten suomalaisia kohtaan osoittamasta ystävällisyydestä. Hän kertoo ensimmäisestä vierailustaan virolaiseen taloon, jossa isäntä, jo melko vanha tavallinen talonpoikaismies, otti hänet vastaan ”suomalaisena veljenä”. Kettunen huomasi, että kaikkialla Virossa, myös maaseudulla, suomalaista kohdeltiin kuin veljeä. Hän vertaa tätä virolaisten kuvaa suomalaisista suomalaisten kuvaan virolaisista, ja moittii suomalaisten, sekä sivistyneistön että maaseutuväestön, yksipuolista Viro-kuvaa sekä tietämättömyyttä. Vaikka virolaiset pitivätkin Suomea esikuvanaan, oli heillä Kettusen mielestä sellaista heimokulttuuria, jota Suomesta puuttui. Kettusen mielestä virolaisten suomalaisia kohtaan osoittama heimoaate oli vapaata laskelmoinnista ja oman edun tavoittelusta, minkä vuoksi se olikin ”hyvin lähellä sydämen kulttuuria”.⁷⁹

⁷⁵ Alenius 1998, 144–146.

⁷⁶ Valge 2005, 290.

⁷⁷ Virittäjä on Kotikielen Seuran vuonna 1897 perustettu tieteellinen aikakauslehti, joka esittelee suomen kielen ja sen opetuksen tutkimusta. <http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/index.html> Luettu 10.4.2013.

⁷⁸ Lauri Kettunen: ”Vaikutelmia Virosta”, Virittäjä 1909, s.2.

⁷⁹ Kettunen 1945, 75–76.

Heti matkan jälkeen kirjoittamassaan kuvauksessa Kettunen nostaa esiin myös joitakin mielestään negatiivisia piirteitä virolaisissa: turhamaisuuden ja kateuden sekä keskinäisen riidanhalun, jota hän tosin myöntää löytyvän Suomestakin. Positiivisena piirteenä Kettunen ottaa esille virolaisten suomalaisia suuremman heimotunteen, mutta huomauttaa samalla virolaisten, erityisesti muualla kuin Pohjois-Virossa asuvien, katsovan suomalaisia liioitellun kauniista, idealistisesta näkökulmasta.⁸⁰ Aleniuksen mukaan sen sijaan vuoden 1905 jälkeen virolaisten Suomea ja suomalaisia koskeneet näkemykset arkipäiväistyivät. Suomalaisvirolaisten yhteyksien lisääntyminen karsi suomalais-kuvasta erityisesti 1870–1880-luvuilla esiintyneitä epärealistisen ihailevia piirteitä.⁸¹ Kettusen saamaa vaikutelmaa voi selittää esimerkiksi hänen matkansa lyhyellä kestolla, jonka aikana hänen ei ollut mahdollista saada kovin laajaa kuvaa virolaisten mielipiteistä.

Kettunen näki suomalaisten liiallisen idealisoinnin negatiivisena piirteenä virolaisissa. Hän tuntuikin toivovan, että virolaiset luottaisivat enemmän omiin kykyihinsä, joita heillä kansana Kettusen mielestä oli enemmän kuin suomalaisissa:

-- en voinut jo lyhyen ajan jälkeen salata itseltäni tunnetta, joka loppuaikoina tuntui yhä lujttuvan, nimittäin kuin olisi kansa yleensä lahjakkaampaa kuin meillä, kuin olisi juuri tässä puhtaassa maalaisrahvaassa enemmän luontoperäistä älyä, intelligenssiä, kuin meikäläisissä, joka äly tulee näkyviin m.m. asiain selvässä tajuamisessa ja olojen ymmärtämisessä ja arvostelemisessa.⁸²

Kettusen näkemyksissä kuvastuu myöhemminkin suomalaisessa heimoaatteessa esillä ollut käsitys kansasta paitsi heimohenkisen valistuksen kohteena, myös eräänlaisena heimomieli-syyden esikuvana ja innoituksen lähteenä. Tällaisissa näkemyksissä kansa, oli se sitten valistuksen tai innoituksen kohde, näyttäytyi homogeenisena massana, ikään kuin jatkumona Snellmanista lähteneelle kansan ykseyden korostamiselle. Esimerkiksi vuonna 1925 Ylioppilaslehdessä julkaistussa ylioppilaspäivillä pitämässään puheessa Hilja Kettunen korosti heimoatteen perustan olevan ”kotoisessa maaperässä, suomalaisessa kansanhengessä”.⁸³ Lauri Kettunen löysi ensimmäisellä matkallaan tämän ”kansanhengen” virolaisista vahvempana kuin suomalaisista. Myöhemmät Suomen siltaa rakentamaan pyrkineet suomalaisylioppilaat kiinnittivät Kettusen lailla myös huomiota virolaisten ystävällisyyteen, vieraanvaraisuuteen

⁸⁰ Lauri Kettunen: ”Vaikutelmia Virosta”, Virittäjä 1909, s. 6-7.

⁸¹ Alenius 1996, 184.

⁸² Lauri Kettunen: ”Vaikutelmia Virosta”, Virittäjä 1909, s. 5.

⁸³ Katajamaa 2011, 84.

ja sydämellisyyteen, ominaisuuksiin, joissa suomalaisten ei ikinä koettu pääsevän virolaisia vastaavalle tasolle.⁸⁴ Paitsi tieteelliset intressit Viron eri murrealueiden tutkimiseen, vaikutti Kettuselle tavallisessa virolaisessa kansassa kuvastunut heimoajattelu ja vieraanvaraisuus eittämättä siihen, että hän palasi useita kertoja Viroon myös tulevina vuosina.

Virittäjässä julkaistussa kirjoituksessaan Kettunen tuntuu myös suhtautuvan varsin luottavaisesti virolaisten tulevaisuuteen, nostaan esille heidän kansallistuntonsa nousun 1800-luvun lopulta alkaen sekä ”huomattavat voitot niin henkisen kuin aineellisen kulttuurin alalla”. Samoin hän kehottaa suomalaisia tekemään entistä enemmän pieniä matkoja Viroon saadakseen paremman kuvan veljeskansastaan, mikä edistäisi konkreettisempien suomalais-virolaisten yhteyksien syntyä. Kettusen näkemykset yhteyksien rakentamisesta ennen kaikkea kulttuurisista lähtökohdista käsin tulevat esille jo tämän ensimmäisen matkan jälkeen: hän puhuu ”suuresta kulttuuritaistelusta”, jossa veljeskansat voisivat saada toisiltaan virikkeitä ja intoa muodostamalla ”lujan heimoushengen ja samojen pyrkimysten siteet”.⁸⁵ Kettunen tähtäsi siis alusta lähtien nimenomaan kulttuurikontakteihin, ja ”suuren kulttuuritaistelun” voi tulkita merkitsevän sekä Suomen että Viron omien kansallisten kulttuurien vahvistamista erityisesti Venäjän vaikutusta, Viron tapauksessa myös saksalaisia ja Suomen tapauksessa ruotsalaisia vaikutteita vastaan. Tällaista kansallisen kulttuurin vahvistamistyötä Kettunen pääsi toden teolla tekemään Tarton vuosinaan. Sitä ennen oli kuitenkin vielä muutama mutka matkassa.

1.2. Kulttuurikodeista kalamiehen mökkiin - uusia tutkimusmatkoja, vahvistuvia kontakteja

Saatuaan painosta metsäsuomalaisten murretta käsittelevän tutkimuksensa Kettunen ryhtyi suunnittelemaan väitöskirjaansa Itä-Virossa sijaitsevan Kodaveren alueen murteesta. Hän oli neuvotellut keväällä 1909 Setälän kanssa aiheesta. Setälä oli Kettusen mukaan ryhtynyt estelemään tämän suunnitelmia, väittäen, että ”niitä on niin paljon jo Viron kosijoita”. Näillä kosijoilla Setälä oli viitannut Heikki Ojansuuhun sekä E.A. Tunkeloon. Kettusen dogmeja vastustavaan arvomaailmaan ei sopinut ajatus siitä, että jokin kieli- tai murrealue olisi kokonaan varattu tietyille tutkijoille. Hän kävikin kysymässä Tunkelolta ja Ojansuulta näiden viron kieltä koskevista suunnitelmista. Tunkelo ei aikonut viroon enää puuttua ja Ojan-

⁸⁴ Katajamaa 2011, 226–227.

⁸⁵ Lauri Kettunen: ”Vaikutelmia Virosta”, Virittäjä 1909, s. 5.

suu oli Kettusen mukaan vain todennut nauraen: ”Maa on laaja ja hedelmällinen, jos sinä menet oikealle, minä menen vasemmalle.” Ilmeisesti Kettusen sitkeys ja päättäväisyys toimivat, ja Setälä myöntyi lopulta Kettusen suunnitelmille.⁸⁶

Kettunen matkusti Etelä-Viroon elokuussa 1909. Hän tapasi Tartossa useita merkittäviä virolaisia kulttuurivaikuttajia. Kettunen kertoo esimerkiksi vierailleensa ihailemansa virolaisen kirjailijan A. Kitzbergin luona ja ihmetelleensä ääneen, miksi kirjailija puhui pienelle pojalleen viron sijasta saksaa. Tartossa Kettunen piti esitelmän ”Suomen ja viron kielen suhteesta kielihistoriallisesti katsottuna” Eesti Kirjanduse Seltsin kokouksessa. Esitelmätilaisuudessa Kettunen tutustui seuran esimieheen W.Reimaniin, tulevaan Tarton yliopiston kansanrunouden professoriin M.J. Eiseniin sekä Viron itsenäistymisen keskeiseen hahmoon Jaan Tõnissoniin.⁸⁷ Esitelmää oli Kettusen mukaan pyytänyt Oskar Kallas, jonka perheen luona Kettunen kertoo aina Tartossa käydessään vierailleensa.⁸⁸ Kettunen olikin kirjoittanut Kallakselle keväällä 1909 ja toivonut pääsevänsä viettämään syksyllä pidemmän aikaa Tartossa.⁸⁹ Kallas oli vaikutusvaltansa vuoksi hyödyllinen kontakti Kettuselle: Kallas oli toimittanut hänen tulostaan ja työsuunnitelmastaan uutisen Postimees-lehteen, ja tehnyt näin Kettusen myöhemmilläkin matkoilla. Näin Kettunen tunnettiin jo etukäteen eri alueilla, mikä helpotti hänen työskentelyään murteiden tutkimisen parissa.⁹⁰ Tosin suhtautuminen kieltenoppaita etsivään Kettuseen vaihteli, ja etenkin palkan lupaaminen kyselytyöstä herätti usein epäilyksiä.⁹¹ Tartosta Kettunen lähti Emajõgea pitkin Peipsille Kodaveren murrealueelle. Kielenoppaikseen Kettunen löysi vanhan kalamiehen Kiisa Kaelun sekä tämän tyttären Annan, joista tuli myös Kettusen pitkäaikaisia tuttavuuksia ja joiden luokse hän palasi tulevilla matkoillaan Kodaveren murretta tutkiessaan.⁹²

Helsingissä Kettunen jatkoi opintojaan yliopistolta saamansa pienen opintostipendin turvin. Opintojensa ohella hän hoiti myös Virittäjä-lehden taloudenhoitajan tehtäviä. Kettunen oli nyt saanut omien sanojensa mukaan Setälän täyden suostumuksen väitöskirjansa aiheelle: Setäläkin myönsi, että Kodaveren murretta koskeva väitöskirja säilyttäisi häviämässä olevia arvokkaita ja osaksi tuntemattomia aineksia, samoin kuin metsäsuomalaisen murretta kos-

⁸⁶ Kettunen 1945, 99–100.

⁸⁷ Kettunen 1945, 112–113.

⁸⁸ Kettunen 1945, 112.

⁸⁹ L. Kettunen O. Kallakselle Helsinki 19.4.1909. F 186 M 65:16. Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuurilooline Arhiiv (KM EKLA).

⁹⁰ Kettunen 1945, 112.

⁹¹ Kts. esim. Kettunen 1945, 147–148.

⁹² Kettunen 1945, 114–125.

keva tutkimus. Matka-apurahaa Kettunen joutui kuitenkin odottamaan kevääseen. Tällä välin hän järjesti uudestaan aikaisemmin keräämänsä aineksia ja kihlautui Hilja Sevónin kanssa.⁹³

Kolmannen kerran Kettunen matkusti Viroon keväällä 1910, jatkaakseen tutkimuksiaan Kodaveren murteen parissa. Hän muutti Kaelun taloon asumaan, mutta vietti toisinaan myös aikaa rannanmoisiossa⁹⁴ herra Saagin ja tämän perheen seurassa. Kettunen oli tutustunut moision asukkaisiin ensimmäistä kertaa edellisellä matkallaan, ja jo silloin Saagin rouva oli kauhistellut sitä, kuinka Kettunen saattoi asua kalamiehen luona ja kutsunut tätä jopa ”tieteen marttyyriksi”. Kettunen katsoi kuitenkin saavansa täyden hyödyn kielenoppaistaan, jos saattoi olla aina heidän läheisyydessään ja tarkkailla puhetta silloinkin, kun ei tehnyt varsinaista työtä esimerkiksi sanaston kyselemisen parissa.⁹⁵ Kuten Valge tuo esille, Kettusen tuttavaverkosto Virossa oli erittäin laaja ja ylsi erilaisiin sosiaalisiin ryhmiin.⁹⁶ Kettusen muistelmien perusteella hänelle olikin erittäin tyypillistä se, että hän tuli mutkattomasti toimeen erilaisissa ympäristöissä. Vaikka kyseessä olikin ennen muuta tieteellisen tutkimuksen tekeminen, tulivat kielenoppaat ja heidän elämänmuotonsa Kettuselle henkilökohtaisesti läheisiksi. Muistelmien suhteen on toki otettava huomioon se, että Kettunen on voinut antaa niissä suhteestaan kielenoppaisiin ja muihin matkoillaan kohtaamiin ihmisiin erilaisen kuvan verrattuna siihen, kuinka läheisiä ja mutkattomia nämä suhteet tosiasiaassa olivat.

Virossa oli tavallista liittää sivistys saksalaisiin, ja myös kansallisen heräämisen ensimmäiset auktoriteetit, kuten Jakob Hurt, antoivat kunnioituksen saksalaiselle kulttuurille ja painottivat saksalaisten kanssa tehtyä yhteistyötä venäläistämistä vastaan. Viron nähtiin ennen muuta saksalaisyhteyksien johdosta kuuluvan kulttuurillisessa mielessä Eurooppaan. Toisaalta saksalaisia pidettiin kansallisen heräämisen ajan kirjoituksissa myös kolonialisteina, joilla ei ollut legitiimiä oikeutta Viron maa-alueeseen.⁹⁷ Viettäessään aikaa ylemmän luokan edustajien parissa Kettunen ei säästellyt sanojaan, kun esille tulivat virolaisten ja saksalaisten väliset suhteet tai kysymys siitä, mitä kieltä voidaan pitää sivistyskielenä. Kettunen kertoo moision illanvietoista, joissa oli muiden vieraiden kanssa puhunut saksaa, vaikkei osannutkaan sitä erityisen hyvin. Tällöin moision väki oli selittänyt vieraille Kettusen olevan tottunut puhumaan sivistyskielenään ruotsia, minkä Kettunen heti oikaisi suorasukaiseen tyyliinsä. Moisi-

⁹³ Kettunen 1945, 121–122; Haavikko 2000, elektr, dokumentti.

⁹⁴ ”Moisio” tarkoittaa kartanoa.

⁹⁵ Kettunen 1945, 120–125.

⁹⁶ Valge 2005, 290.

⁹⁷ Karjahärm 1995, 2056–2057, 2061, 2071.

on väen häpeillessä virolaista alkuperäänsä ja puhuessa saksalaisten tuoneen sivistyksen viroon Kettunen kuvasi virolaisten alistamista kristinuskon varjolla sekä yrittystä tukahduttaa ”oman sivistyksen ainoa apuneuvo” eli viron kieli. Puheen lopuksi hän vielä tokaisi: ”Ei, minusta olisi mieluisampaa ja kunniallisempaa olla täällä virolainen kuin saksalainen.”⁹⁸

Kodaverestä Kettunen piipahti myös laulujuhilla Tallinnassa. Erityisesti juhlien loppu teki Kettuseen suuren vaikutuksen: Ohjelman ollessa lopussa laulajat eivät lähteneetkään lavalta, ja yleisöstä alkoi kuulua kehotuksia laulaa ”Mu isamaa”, Viron kansallislaulu, jonka laulaminen oli tuolloin kielletty. Lopulta kaikki paikalla olleet kymmenentuhatta ihmistä oli puhjennut laulamaan kansallislaulua suuren liikituksen tunteen vallassa. Illalla oli ollut vielä kansalliskeräyksellä rakennetun Estonia-teatterin peruskiven laskemistilaisuus. Puheita ei ollut lupa pitää, ja laulujuhlille vierailleille suomalaisillekin järjestetty läksiäispäivällinen pidettiin suljetussa tilassa. Kettunen oli lopulta kirjoittanut lyijykynällä kiitokseksi muutaman rivin paperilapulle, joka kiersi pöydän ympäri ja jonka luettuaan jokainen oli ystävällisesti nyökännyt suomalaisiin päin.⁹⁹

Kettunen solmi edelleen myöhemmän uransa kannalta tärkeitä kontakteja virolaisiin. Kesällä 1910 hän tapasi ensimmäisen kerran ylioppilaaksi valmistumaisillaan olevan Villem Ernit-¹⁰⁰, josta tuli myöhemmin Kettusen hyvä ystävä Tartossa. Saatuaan valmiiksi työnsä Kaekun luona Kettunen lähti kiertelemään kihlakunnan eri osia murre-erojen selvittämiseksi. Sen jälkeen hän teki vielä kierroksen Kodaveren ympärillä selvittääkseen sitä ympäröivien alueiden murteiden pääpiirteet.¹⁰¹ Kodaveren eteläpuolella, Räpinan pitäjässä Kettunen tapasi kansakoulunopettaja J. Bundbergin, myöhemmältä nimeltä Ainelo, joka tuli myöhemmin opiskelemaan Tarton yliopistoon ja otti aktiivisesti osaa Äidinkielen Seuran toimintaan. Kettunen puhuu Ainelosta ihailevaan sävyyn kansanmiehenä, joka on ”tahdollaan ja sitkeydellään kimmertänyt yli kaikkien vaikeuksien korkeamman tiedon lähteille”.¹⁰² Tämä kuvaus sopii hyvin yhteen sen kanssa, kuinka Kettunen ensimmäisestä Viron matkastaan lähtien piti Viron kansaa suomalaisia kyvykkäämpänä. Jo elämää nähneestä kansanmiehestäkin saattoi tulla tiedemies, mikäli hän sitä vain tarpeeksi halusi.

⁹⁸ Kettunen 1945, 126.

⁹⁹ Kettunen 1945, 131–133.

¹⁰⁰ Villem Ernits (1891–1982) oli virolainen kielitieteilijä, joka valmistui Tarton yliopistosta vuonna 1918. Tämän jälkeen hän työskenteli Tarton yliopistossa opettajana, 1930-luvulla myös Varsovan yliopistossa. Vuosina 1919–1928 hän toimi Viron Raittiusliiton (Eesti Karskusliit) puheenjohtajana, ja vaikutti aktiivisesti myös heimo- ja ylioppilaskuntaliikkeessä.

¹⁰¹ Kettunen 1945, 134–135, 140, 151.

¹⁰² Kettunen 1945, 161–162.

Kolmannen Viron matkansa lopuksi Kettunen teki lyhyen matkan Kaakkois-Viroon setukaisten, uskonnoltaan ortodoksisen heimon luo.¹⁰³ Heidän luonaan Kettunen pistäytyi uudelleen myös vuonna 1911. Setukaisten tavat ja uskomukset vaativat Kettuselta totuttautumista: muistelmissaan hän kuvaa setukaisia ”henkisesti alkukantaisemmaksi väeksi”, mitä kuvitella saattaa. Kirjoitustaito oli heidän piirissään Kettusen mukaan harvinaisuus, kelloa ei tunnettu ja kompassia pidettiin suurimpana mahdollisena ihmeenä. Kettunen kertoo kuitenkin nauttineensa suunnattomasti työstään ja setukaismurteen tutkimisen tuomista uusista havainnoista.¹⁰⁴

Setukaismatkan jälkeen Kettunen sai yllättävän kirjeen häntä aiemmin tieteellisellä uralla tukeneelta Heikki Ojansuulta, joka oleskeli tuolloin Etelä-Virossa murteita tutkimassa ja oli lukenut Kettusen matkasta setukaisten luo. Ojansuu esitti nyt vastalauseensa siihen, että Kettunen tunkeutui hänen työmaalleen, vaikka oli aiemmin vakuuttanut, että työtä Virossakin riittäisi useammalle tutkijalle. Kettunen ihmetteli erityisesti sitä, kuinka Ojansuu ei ymmärtänyt sitä, että Kettusen oli tarpeellista tutkia Kodaveren murteita käsittelevän väitöskirjansa vuoksi myös eteläisiä naapurimurteita. Kettusta myös edelleen suututti käsitys siitä, että joku tutkija saisi valloittaa itselleen jonkin kielialueen kuten ”kultakentän”. Vastauksessaan Ojansuulle Kettunen toivotti Ojansuun tervetulleeksi Kodavereen ja joka paikkaan, missä on liikkunut. Ojansuulta ei kuulunut vastausta, ja Kettunen epäilikin tämän kantavan kaunaa. Vasta vuotta myöhemmin vanhat ystävät tapasivat Helsingissä, ja Ojansuu kertoi käsittäneensä väärin Kettusen setukaismatkan tarkoituksen.

Ojansuu oli kuitenkin säikähtänyt, kun Kettunen mainitsi tehneensä lyhyen matkan myös vatjalaisten luo, jonne Setälä ei ollut Ojansuutakaan päästänyt. Setälän vaikutusvalta tutkimusalueiden määrittelyssä eri tutkijoiden haltuun oli tässä suhteessa mielenkiintoinen: Ojansuu ja Kettunen eivät arvelleet Setälän itse enää kokoavan systemaattisesti aineksia vatjasta tai mistään muustakaan lähisukukielestä, mutta silti hän pystyi itsevaltaisesti määrittelemään, mikä alue kuuluu kenellekin.¹⁰⁵ Kuten Kaisa Häkkinen huomauttaa, näki Setälä ympärillään mieluummin nöyriä opetuslapsia kuin tasavertaisia, tarpeen vaatiessa kriittisiäkin kollegoita.¹⁰⁶ Kettunen oli tässä suhteessa varsinainen piikki Setälän lihassa. Hän saattoi toimia myös rohkaisevana esimerkkinä siitä, että nuori tutkija saattoi vastustaa tätä voima-

¹⁰³ Kettunen 1945, 163.

¹⁰⁴ Kettunen 1945, 177–180.

¹⁰⁵ Kettunen 1945, 184–186, 99–100.

¹⁰⁶ Häkkinen 1993, 41.

hahmoa. Näin kävi juuri Heikki Ojansuulle, joka oli Kettusen mukaan kärsinyt suuresti siitä, ettei Setälä ollut hänestä pitänyt. Ojansuu sanoikin olleensa ikuisesti kiittollinen siitä, että Kettunen auttoi häntä pelastamaan persoonallisuutensa Setälän ”moukarin” alta.¹⁰⁷

Toukokuussa 1912 Kettunen sai valmiiksi Kodaveren murretta koskevan väitöskirjansa, jota voidaan pitää eräänä hänen teoreettisimmista tutkimuksistaan.¹⁰⁸ Kettusen ensimmäistä matkaa vatjalaisten luo vuonna 1911 seurasi muutaman vuoden tauko tutkimusmatkoissa. Hän palasi vatjalaisiin vuonna 1913, ja teki sinne useita matkoja seuraavan parin vuoden aikana. Samalla hän kamppaili jatkuvasti rahoituksen saamisessa tutkimuksiaan varten. Esimerkiksi kesän 1913 matkaa varten hän sai matka-apurahan Suomalais-ugrilaiselta seuralta, mutta sai samalla ankarat ohjeet sen suhteen, mitä hänen tuli kahden kuukauden matkansa aikana kerätä ja kuinka ne tuli kirjoittaa puhtaaksi seuran arkistoa varten.¹⁰⁹

Kettunen ansaitsi leipänsä myös valmentamalla ylioppilaita Helsingissä Ojansuun sukukielten tenttiin ja pitämällä viron kielen kursseja. Hän piti myös Jyväskylän kesäyliopistossa sukukielten ja fonetiikan luentoja, ja sai Kaarle Krohnilta vastuulleen suomalaisen ja vertaillevan kansanrunouden approbatur-tutkinnot Jyväskylässä.¹¹⁰ Kettunen oli hakenut ensimmäistä yliopistovirkaansa, suomen kielen dosentuuria, jo syksyllä 1913. Anomus oli synnyttänyt monimutkaisen riidan Kettusta puoltavan professori Heikki Paasosen ja Kettusen pätevyyttä arvostelleen Setälän välillä. Lausunnossaan Setälä sanoi, ettei voi useissa tapauksissa hyväksyä Kettusen tapaa toimia kielellisenä ajattelijana, mutta toisaalta kehui Kettusen työkykyä, aikaansaavuutta ja intoa teoreettisiin kysymyksiin. Paasosen mielestä Setälän asemassa olevan henkilön kritisoidessa omaa oppilastaan kielellisen ajattelutavan puutteista annettiin melkein kuin kuolemantuomio nuorelle lahjakkaalle tutkijalle.¹¹¹

Lopulta Uppsalan yliopiston suomalais-ugrialaisten kielten professorilta K.B. Wiklundilta Helsingin yliopistoon tullut voimakkaan puoltava lausunto Kettusen pätevyydestä dosentiksi ratkaisi kiistan. Selviytyttyään näyteluennosta ja pätevyysvaatimuksiin kuuluvasta ruotsinkielen tutkinnosta Kettunen sai lopulta nimityksen suomen kielen dosentiksi joulukuussa 1914. Hän toteaa muistelmissaan, että olisi saanut ”nuoruuden innolla ja tarmolla” aikaan vaikka mitä, jos olisi vain aiemmin dosenttina päässyt käsiksi yliopiston suuriin matkasti-

¹⁰⁷ Kettunen 1948, 75.

¹⁰⁸ Grünthal 2006, 198.

¹⁰⁹ Kettunen 1945, 222–223.

¹¹⁰ Kettunen 1945, 234.

¹¹¹ Karlsson 2000, 181–182.

pendeihin.¹¹² Dosentuuria hakiessa varhaisista Viron kontakteista oli Kettuselle hyötyä: hän oli kirjoittanut virolaiselle Jaan Jõgeverille, tuolloiselle Tarton yliopiston lehtorille kirjeen, jossa oli pyytänyt tunnustusta viron kielen taidoistaan dosentuuria varten.¹¹³

Ensimmäinen maailmansota näkyi myös Kettusen tutkimusmatkoilla. Viimeisellä Vatjan matkallaan vuonna 1915 hän kohtasi sodan niin vatjalaisperheissä, joiden poikia oli kaatunut Venäjän armeijassa, kuin myös sen kannalta, että Kettuseen, kuten kaikkiin vieraisiin, suhtauduttiin epäilevästi.¹¹⁴ Sota voimisti vatjalaisten aiemminkin epäilevää suhtautumista Kettuseen ja tämän työhön: tämä epäily oli jo aiemmilla matkoilla liittynyt siihen, ettei Kettunen ollut uskonnoltaan ortodoksi. Hänen työskentelyään katselevat vatjalaiset saattoivatkin yhtäkkiä tokaista hänestä: ”Antikristus!” Kettunen oli usein vähällä joutua paikallisen poliisin vangitsemaksi, ja viimeisellä matkalla näin kävikin, mutta Kettunen onnistui ministeriltä saamaansa kulkulupaa esittelemällä puhumaan itsensä vapaaksi.¹¹⁵

Kettunen julkaisi vatjan tutkimuksensa teoksessa *Vatjan äännehistoria* (1916) sekä luentoihinsa perustuen teoksen *Viron äännehistorian pääpiirteet* (1917). Lisäksi hän oli valmistellut virolais-suomalaista sanakirjaa, jonka merkeissä hän vietti syksyllä 1916 Tartossa kuukauden, asuen vanhan ystävänsä Johannes Aavikin kanssa, joka oli valmistunut maisteriksi Helsingissä ja saanut opettajanpaikan Tartosta.¹¹⁶ Tämän jälkeen Kettusen mielenkiinto suuntautui vepsäläisiin. Vuonna 1917 hän oli hakenut yliopiston konsistorilta vuoden matkastipendiä tutkiakseen vepsän kieltä. Koska sodan vuoksi tutkijoiden tiet Eurooppaan olivat monin paikoin tukossa, Kettunen jäi ainoaksi hakijaksi ja sai vihdoinkin kauan kaipaamansa tilaisuuden vuoden yhtäjaksoiseen tutkimustyöhön. Hän oli avioitunut Hiljan kanssa vuonna 1912, ja perheessä oli tuona aikana kaksi lasta: perheen kotona oli eletävä vuosi samalla stipendillä, mutta Kettunen oli uhannut ”ruveta vaikka vepsäläisen rengiksi” päästäkseen tutkimusmatkalleen.¹¹⁷ Hän hankki vaarallisina aikoina erittäin tärkeän suosituksen Venäjän vallankumousarmeijassa vänrikkinä toimineelta virolaisystävältään Julius Markilta¹¹⁸, minkä jälkeen hän pääsi lähtemään matkaan lokakuussa 1917. Suunnitelmana oli kulkea etelästä poh-

¹¹² Kettunen 1945, 246–248.

¹¹³ Lauri Kettunen J. Jõgeverile Helsingis 1. novembril a. 1913. F 51 M 1:39. KM EKLA.

¹¹⁴ Kettunen 1945, 249.

¹¹⁵ Kettunen 1945, esim. 241–243, 255–260.

¹¹⁶ Kettunen 1945, 264.

¹¹⁷ Kettunen 1945, 272–273.

¹¹⁸ Julius Mark (1890–1959) oli virolainen kielitieteilijä. Hän opiskeli Tarton ja Helsingin yliopistossa, josta valmistui suomalais-ugrilaisen kielitieteen alalta vuonna 1918. Hän osallistui ensimmäiseen maailmansotaan ja Viron vapaussotaan, minkä jälkeen toimi Tarton yliopistossa uralilaisten kielten professorina 1919–1944. Vuonna 1944 hän pakeni Virosta Yhdysvaltoihin, jossa toimi suomen kielen opettajana.

joiseen aina Äänisjärven rannalle saakka. Kettunen piti perille päästyään päiväkirjaa, ja merkinnät kertovat yksityiskohtaisesti hänen työstään, kielenoppaistaan sekä vepsäläisten taivoista ja kansanperinteestä. Hän oleili erityisesti Arskahtin ja Tsaiglan kylissä sanastoa keräten.¹¹⁹

Virittäjässä julkaistussa matkakertomuksessa Kettunen kertoo vepsäläiskyliin päädyttyään tunteneensa olleensa kuin ”alkusuomalaisessa haavemaassa”.¹²⁰ Vepsäläisten luona Kettunen ihmetteli sitä, kuinka vepsäläisyys oli säilynyt huolimatta vepsäläisiä alueita ympäröivästä venäjän kielestä.¹²¹ Hän huomasi heissä myös Suomen ystävyyttä sekä ”vepsäläisen kansallistunnon heikkoa tuiketta”. Eräs Suomeen sotilaana sijoitettuna ollut vepsäläinen jopa ilmoitti Kettuselle, että vepsäläisten olisi ehdottomasti kuuluttava Suomeen.¹²² Kettusen kysellessä vepsän sanoja tahtoivat vepsäläiset usein tietää, mitä vastaava sana on suomeksi ja iloitsivat, jos ymmärsivät sanan.¹²³ Vaikka tietoja Venäjän kuohuvista oloista saapui vepsäläistenkin luo, olivat nuo mullistukset Kettusen mukaan heille ”vain kaukaista kohua”.¹²⁴ Silti puheet kansojen itsemääräämisoikeudesta olivat tehneet vaikutuksen myös vepsäläisiin, jotka innostuneesti puhuivat Kettuselle siitäkin, että Vepsästä voisi tehdä oman valtakuntansa, ja suunnittelivat jopa Kettusesta tämän valtakunnan hallitsijaa. Kettunen nauroi näille ehdotuksille ja totesi:

Minua rupesi jo peloittamaan tämä suurpoliittinen keskustelu, josta ei tiennyt, mikä oli leikkiä, mikä lapsellisuutta. Vähemmästäkin pääsee kansanvillitsijän kirjoihin, ja joudupas vaikka tässä lastenkamarissa tsaarin ehdokkaaksi Venäjän vallankumouksen mylläksässä!¹²⁵

Kettunen sai myös toisinaan sanomalehtiä Suomesta, tosin joidenkin viikkojen viiveellä, ja mietiskeli vepsäläistenkin luona Suomen tilannetta. Mietelmät kotimaan oloista vaihtelivat itsenäisyyden tuomasta liikutuksesta sisällissodan mahdollisuuden tuomaan suruun. Kettusen saatua tietää Suomen itsenäistymisestä hän liikuttui niin, että vaikka hän toteaa omasta uskostaan jäljellä olevan ”vain ihanteet”, hän toivoi, että hänen lapsensa rukoilisi iltarukouksessaan paitsi isänsä, myös ennen kaikkea Suomen kansan puolesta. Kettunen ei ensin uskonut sisällissodan mahdollisuuteen, ja toivoi, että kaikista piireistä löydettävissä oleva

¹¹⁹ Tarkemmin Vepsän matkan kulusta ks. Kettunen 1945, 272–407.

¹²⁰ Lauri Kettunen: ”Matkamuistelmia Vepsän perukoilta”. Virittäjä 1918, s. 41.

¹²¹ Kettunen 1945, 295.

¹²² Kettunen 1945, 290–291.

¹²³ Kettunen 1945, 295.

¹²⁴ Kettunen 1945, 306.

¹²⁵ Kettunen 1945, 334–335.

isänmaallisuus auttaisi suomalaiset vaikeiden aikojen yli.¹²⁶ Fennomaanien hahmottelema Suomen kansan yhtenäisyys oli osoittautunut kuvitelmalliseksi jo vuoden 1905 tapahtumien yhteydessä. Kettunenkin kaiketi tunnusti suomalaisten jakautumisen eri ryhmiin, erilaisia tavoitteita ajaviin liikkeisiin. Samalla hän kuitenkin toivoi, että nationalismi voisi ylittää aatteelliset ja yhteiskuntaluokkien väliset erot.

Virittäjässä julkaistussa matkakertomuksessa Kettunen nostaa esille joidenkin vepsäläisten innon liittyä Suomeen ja väläyttää myös mahdollisuutta Karjalan, Viron ja Inkerin yhdistämisestä Suomeen. Hän perustelee tätä sillä, että erityisesti Viro ja Inkeri olivat kauan halunneet yhteyttä Suomen kanssa. Tosin hän oli sitä mieltä, että sisällissota oli tuhonnut nämä mahdollisuudet, kun suomalaiset, joihin ”kaikkien toiveet ovat kiintyneet” ovat itse sisäisen sekasorron tilassa.¹²⁷ Kettunen ei suoranaisesti puhu Suur-Suomesta, mutta hänen näkemyksensä viittaavat siihen, että hän ainakin tuolloisessa tilanteessa piti mahdollisena sitä, että Suomi voisi yhdistää sukulaiskansat itseensä.

Vepsässä vietetyn vuoden ollessa loppumaisillaan Kettunen alkoi miettiä työuransa tulevaa suuntaa. Samalla mieltä painoi huoli perheestä, joka oli joutunut elämään varsin niukoissa olosuhteissa. Juuri Viron itsenäisyysjulistuksen kynnyksellä Kettunen myös pohti Oskar Kallaksen väläyttelemää mahdollisuutta siitä, että Kettunen voitaisiin kutsua Tarton yliopiston viron kielen professoriksi, mikäli Viro saisi edes kulttuuriautonomian. Kettusta miellytti tämä ajatus, ja hän totesi päiväkirjamerkinnässään: ”Tunnen itseni äkkiä milteipä ”tärkeäksi”, sitä enemmän, kun luulen voivani sanoa omien aineksieni perusteella jotain painavaa tieteenme keskeisistä kysymyksistä.” Kotimaan olot painavat kuitenkin selvästi myös Kettusen tulevaisuudensuunnitelmia:

Luin tuonnoin ”Uudesta Päivästä” kirjoituksen nuorison osuudesta ajan tapahtumiin. Se loppui sanoihin: ”Nuoriso on valmis antamaan maansa puolesta senkin, mitä antamatta jää.” Tosiaan kaunista olisi sen nuorison kanssa katsoa kuolemaa silmiin. Kuollessaan tuntisi elävänsä. Mutta täällä minä kykötän Kortlahden pohjukassa ja vain heliseviä sanoja heittelen. Kun tulisi selvyyttä, varma kutsumus, niin ehkä eivät sanat jäisi pelkeiksi sanoiksi.”¹²⁸

¹²⁶ Kettunen 1945, 348–350.

¹²⁷ Lauri Kettunen: ”Matkamuistelmia Vepsän perukoilta”. Virittäjä 1918, s. 104.

¹²⁸ Kettunen 1945, 380–381.

Kettusen olot vepsäläisalueella alkoivat käydä entistä tukalimmiksi. Paitsi että vepsäläiset suhtautuivat toisinaan Kettuseen epäilevästi ja kritisoivat esimerkiksi sitä, että tätä vierasta ruokittiin niukkoina aikoina, joutui hän vaarallisiin tilanteisiin myös hänen tekemisiään epäilevien venäläissotilaiden kanssa. Kettunen päättikin lähteä takaisin Suomeen Pietarin kautta hieman suunniteltua aiemmin. Kettusen mieliala ei muuttunut kuitenkaan junassa rauhallisemmaksi hänen saatuaan käsiinsä suomalaisia lehtiä ja punakaartilaisten käydessä tutkimassa häntä. Suomessa oltiin ”peruuttamattomasti mitä suurimman kansallisonnettomuuden pyörteissä”, ja Kettunenkin tulisi olemaan siitä osallisena, jopa niin, että vaikutukset tulisivat myöhemmin ratkaisevasti määrittämään myös hänen urakehitystään.¹²⁹

1.3. ”Tohtori, miksi ette pysynyt katederissanne?” - vuosien 1918–1919 murrokset ja professuuri Tarton yliopistosta

Kettunen saapui kotiinsa Tuusulaan maaliskuussa 1918 ja pääsi vähitellen ajan tasalle siitä, mitä Suomessa oli tapahtunut hänen poissaollessaan. Useat hänen tuttavansa olivat liittyneet punakaartiin. Kettunen keskittyi työhönsä, vepsän kielennäytteiden puhtaaksikirjoittamiseen ja lauseopillisen tutkimuksen järjestelyyn, mikä vei hänen ajatuksiaan pois sisällissodasta. Huhtikuussa Tuusulaan tuli käsky, että kaikki asekuntoiset tulisi koota vaikka pakolla punakaartiin: tämän johdosta useat nuoret miehet pakenivatkin metsiin ja naiset kantoivat heille salaa ruokaa. Kettunen rakensi savupiipun takana olevaan komeroon itselleen kuopan turpeen sekaan ja piileskeli siellä ladatun haulikon kanssa. Huhtikuun lopulla Tuusulaan saapui saksalaisia, jotka kehottivat keräämään paikkakunnalta joukon ylläpitämään järjestystä ja antoivat kokoon kasatulle parinkymmenen miehen joukolle alkeellista opetusta sotilasvivään käytössä. Omien sanojensa mukaan ”tietämättään tahtomattaan jonkinlaisen päällikön paikalle joutunut” Kettunen kutsui kyläläiset kokoukseen, jossa he kävivät läpi paikallisten punakaartilaisten ”synnit”. Kettusen mukaan he antoivat useimpien palata takaisin töihinsä, kävipä Kettunen itse noutamassa takaisin erään väkisin viedyn hevostiehen Hämeenlinnan vankileiriltä.¹³⁰

Sisällissota tuntui Kettusesta niin järjettömältä, että hän päätyi kirjoittamaan *Työmies*-lehteen kirjoituksen ”Kansalaissotamme ja sivistynyt köyhälistö”, jossa hän vetoaa sodan lopettami-

¹²⁹ Kettunen 1945, 404–410.

¹³⁰ Kettunen 1948, 7-12.

sen ja molemminpuolisten myönnytyksien tekemisen puolesta.¹³¹ Kirjoituksessa Kettunen käsittelee sitä, miksi niin sanottu sivistynyt köyhälistö, johon hän itsensäkin laski, ei ollut liittynyt punaisten riveihin, vaan pysytellyt puolueettomana tai kannattanut valkoisia. Kettusen mukaan syy tähän löytyi siitä, että sivistynyt köyhälistö, joka itsekin oli ”kansan syvistä riveistä” lähtöisin, piti vallankumousta tarpeettomana kansanvaltaisuuden kannalta ja lisäksi vastusti sitä, että aseellinen vallankumous edellytti vieraaseen valtaan, kaiken lisäksi entiseen hallitsijakansaan turvautumista. Kettusen mielestä tämä sivistynyt köyhälistö ei ollut menettänyt toivoaan sen suhteen, että kohta Suomelle olisi aukeamassa ”historiamme kaunein lehti” ja että yhteiskunnallisia uudistuksia olisi hyvinkin pian odotettavissa parlamentaarista tietä.

Lisäksi Kettunen tuo kirjoituksessaan esille sen, että hänen mielestään sivistynyt köyhälistö, ainakin nuoriso, oli ollut samoilla linjoilla sosialistien kanssa kaikessa, mikä koski kansanvaltaisuutta. Kettusen mukaan sosialismin kansainvälinen luonne oli kuitenkin estänyt Suomessa, ”puutteellisen kansallistunnon ja kituvan itsenäissivistyksen maassa”, kansallismielisiä liittymään sosialistien riveihin. Kommentoidessaan muistelmissaan kirjoitustaan Kettunen sanoo, että huolimatta omista juuristaan suomalaisuusliikkeessä tunsikin hän nuoruudessaan vetoa sosialismiin. Hän kertoo uskoneensa myöhemminkin, että mikäli sosialismi olisi noudattanut ”kansallista linjaa”, se olisi saanut laajaa kannatusta.¹³²

Kettusen mielipiteet olivat lähellä monia muitakin suomalaisia kielitieteilijöitä. Sinänsä tieteen maailma Suomessa oli Kaisa Häkkisen mukaan tuolloin niin valkoinen, ettei puolen valinnasta sisällissodassa edes keskusteltu. Kielitieteellisten yhteisöjen vuosikatsauksissa vuoden 1918 tapahtumia luonnehdittiin kärkevin sananpainoin esimerkiksi ryövärianarkiaksi, hulluksi vuodeksi, punakapinaksi tai julmaksi veljessodaksi. Syyllinen ei kuitenkaan kielitieteilijöiden silmissä ollut tavallinen kansa, vaan kumoukselliset ainekset, jotka kansanvallan nimissä harjoittivat yhteiskunnallista kiihotusta ja tempaisivat mukaansa myös rauhalliset ja ajattelevat työläiset. Yleensäkin suomen ja sen sukukielten aloilla oli arvostettu tavallista kansaa ja sen kieltä. Lähentymistä kansaan oli edistänyt myös se, että Suomessa köyhistä oloista lähtöisin oleva, mutta riittävän lahjakas nuori saattoi edetä huomattavaksi tiedemieheksi.¹³³

¹³¹ Kirjoitus on ilmestynyt kokonaisuudessaan myös Kettusen muistelmissa *Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä* (1948).

¹³² Kettunen 1948, 13–19.

¹³³ Häkkinen 1993, 19–20.

Kettunen kertoo unohtaneensa kirjoituksen pian suojeluskuntatoiminnassa ja suurvaltapolitiikan kuohuissa. Kirjoituksella oli kuitenkin kauaskantoiset seuraukset. Vuonna 1923, toimiessaan vielä Tarton yliopiston professorina Kettunen haki Heikki Ojansuun äkillisen kuoleman vuoksi Turun yliopistosta vapautunutta suomen ja sen lähisukukielten professuuria. Hän ei saanut paikkaa johtuen suurilta osin Työmiehessä julkaistusta kirjoituksesta ja siihen perustuvasta väitteestä, että Kettunen olisi ollut ”kommunistien suuri suosija”.¹³⁴ Kuten vuoden 1914 dosentuurikiistassa, myös nyt Setälä käytti häikäilemättömästi vaikutusvaltaansa tutkijayhteisössä. Setälä antoi jälleen kriittisen lausunnon Kettusesta ja asetti tämän kilpahakijan, oman oppilaansa Martti Rapolan ensimmäiselle sijalle. Muut asiantuntijat pitivät Kettusta selvästi pätevämpänä, mutta mutkikkaiden vaiheiden jälkeen Rapola nimitettiin professuuriin vastoin asiantuntijoiden enemmistön selkeää kantaa.¹³⁵ Karhuahon mukaan Kettunen ja Martti Rapola olivat luonteiltaan ja toimintatavoiltaan hyvin erilaisia tiedemiehiä, joiden urat kehittyivät juuri tämän johdosta eri suuntiin Setälän ”pitkässä varjossa”: poleemiseen Kettuseen verrattuna Rapola oli kiltti ja mukautuvainen. Turun professorikilpailu vaikutti kaksikon väleihin pysyvästi. Kettunen kritisoi jatkossa Rapolan Setälää myötäilevää tyyliä ja Rapola puolestaan ärsyyntyi Kettusen kärkkästä ja hyökkäävästä tyylistä.¹³⁶

Kettusella oli käyttämättä edelliselle kesälle myönnetty kanslerin matka-apuraha, joka hänen oli ollut tarkoitus käyttää vatjalaisten luo suuntautuvaan matkaan. Tien vatjalaisten luo ollessa tukossa Kettunen anoi kanslerilta, voisiko sen sijaan käyttää rahan jatkaakseen viron murteiden tutkimista. Kansleri, tähtitieteen professori Donner ei myöntynyt anomukseen. Saatuaan lisäksi virallisen muistutuksen siitä, ettei ollut jättänyt vepsäläisiä koskevasta matkastaan stipendiaattikertomusta, Kettunen päätti lakata haaveilemasta uudet tutkimusmatkat mahdollistavista stipendeistä ja ryhtyi etsimään muuta työtä.¹³⁷ Hän toimikin ensin Heikki Ojansuun jättämällä paikalla suomen kielen opettajana Liikemiesten kauppaopistossa ja sitten vanhan osakuntatoverin ja ystävän O.W. Louhivuoren Salamenhenkivakuutusyhtiössä. Louhivuori suunnitteli Salaman virolaisen haaraosaston perustamista Tallinnaan, mihin Kettusesta olisi paljon apua. Kettunen alkoi tutustua henkivakuutusalaan perin pohjin. Pian häntä pyydettiin jälleen uusiin töihin, tällä kertaa mukaan hankkeeseen suomalaisen yliopiston perustamiseksi Turkuun.¹³⁸

¹³⁴ Kettunen 1948, 204, 234–238.

¹³⁵ Karlsson 2000, 183–184.

¹³⁶ Karhuaho 2007, 84.

¹³⁷ Kettunen 1948, 20–22.

¹³⁸ Kettunen 1948, 24–25.

Viron tapahtumat veivät kuitenkin Kettusen huomion. Pian Viron itsenäiseksi julistautumisen jälkeen saksalaiset olivat miehittäneet maan ja harjoittaneet sitä kohtaan ankaraa miehityspolitiikkaa: esimerkiksi virolaisen lehdistön toimintaa oli rajoitettu, saksa oli määrätty virastojen ja korkeimpien oppilaitosten kieleksi ja Tarton yliopisto oli avattu saksalaisena Landesuniversitätinä syyskuussa 1918. Virossa toiminut väliaikainen hallitus oli kokenut vakavia iskuja: varapääministeri Jüri Vilms joutui saksalaisten teloittamaksi Helsingin valtuksen yhteydessä huhtikuun puolivälissä. Pääministeri Konstantin Päts puolestaan oli pidätetty ja viety saksalaiselle vankileirille kesällä 1918. Viroa ja Liivinmaata oli suunniteltu liitettäväksi Saksan valtakuntaan. Saksan sotilaallinen asema kuitenkin heikentyi, ja saksalaiset vetäytyivät Viirasta marraskuussa 1918. Viron väliaikainen hallitus järjestäytyi nopeasti uudelleen ja kutsui koolle maanöukogun. Samalla kuitenkin bolševikkien paine väliaikaista hallitusta kohtaan oli käymässä uhkaavaksi, ja marraskuun lopulla puna-armeija aloitti hyökkäyksen Viroa vastaan.

Viron hallitus oli pyytänyt Suomelta apua heti marraskuun lopulla. Suomen hallitus päätti kuitenkin toimittaa Viirtoon aseita, ja suostui joulukuussa myös rahalainojen antamiseen. Sen sijaan Suomi ei suostunut lähettämään vakinaista sotaväkeä Viirtoon. Avuntarpeen kasvaessa Suomessa virisi usealla taholla ajatus vapaaehtoisten värväämisestä Viirtoon. Tätä tehtävää varten perustettiin komitea, jonka viralliseksi nimeksi hyväksyttiin 27. joulukuuta Viron Avustamisen Päätoimikunta ja jota johti Kettusen ystävä, O.W. Louhivuori.¹³⁹ Kettunen kertoo muistelmissaan avunannon valmisteluista: ”Oli äkkiä leimahtanut kaunis, valtava liekki kipinästä tai kipinöistä, sillä yrityksellä ei ollut yksityistä aloitteentekijää, vaan se oli spontaaninen apu ”veljeskansalta veljeskansalle. Ne olivat kauniita, unohtumattomia päiviä.”¹⁴⁰ Katajamaa on löytänyt samansuuntaista hurmoshenkistä innostusta Ylioppilaslehden kirjoituksista, joissa suomalaisten osallistuminen vapaussotaan nähdään syvästi Viron itsenäisyyden puolesta välittävän veljeskansan vilpittömäksi auttamiseksi. Katajamaa ottaa yhdeksi esimerkiksi aikalaiskirjoittelusta Kettusen, joka oli Ylioppilaslehdessä 4/1925 korostanut vapaussotaan osallistumista yhtenä merkittävänä tekijänä heimoaatteen voimistumisessa, vaikka siinä oli ollut kyse myös oman maan edun vaalimisesta.¹⁴¹

Kettusen mukaan kokouksessa, jossa avustustoimikunnan jäsenet oli valittu, oli tiedusteltu myös hänen puoluekantaansa. Kettunen sanoo ”jättäytyneensä puolueisiin nähden kuin

¹³⁹ Zetterberg 1996, 90–96.

¹⁴⁰ Kettunen 1948, 31.

¹⁴¹ Katajamaa 2011, 12–13.

nalle kalliolle” sen jälkeen, kun vanhojen suomenmielisten puolue oli hävinnyt ja rajat koomuksen ja ruotsalaisten välillä olivat tulleet häilyviksi. Kettunen myös sanoo, ettei ollut oman tieteellisen työnsä vuoksi edes ikinä tavoitellut poliittista uraa. Hän sai kuitenkin vastuullisen tehtävän päätoimikunnan emissaarina Tallinnassa, jossa hänen tehtävänä oli pitää yllä yhteyksiä Päätoimikunnan ja Viron hallituksen välillä. Aluksi Kettunen toimitti myös sotauutisia Uudelle Suomelle, kunnes hänen vaimonsa saapui helmikuussa Tallinnaan ja otti tämän tehtävän hoitaakseen.¹⁴²

Vapaaehtoisten suomalaisten värväys sujui nopeasti, ja ensimmäiset saapuivat Viroon majuri Martin Ekströmin johtamina 30. joulukuuta. Tammikuussa 1919 Tallinnaan kuljetettiin suurin osa vapaa-ehtoisista everstiluutnantti Hans Kalmin Pohjan Poikien rykmentti. Kaiken kaikkiaan vapaussotaan osallistui noin 3700 suomalaista. Ensimmäisten suomalaisten komppanioiden ehtiessä rintamalle sota oli jo kääntynyt virolaisten eduksi. Tiedolla suomalaisten saapumisesta oli kuitenkin merkittävä vaikutus virolaisten taistelutahtoon.¹⁴³ Myös Kettunen muistelee ensimmäisten viikkojen olleen ”vain riemun ja triumfin aikaa”, jonka huipensi Estonia-teatterissa vietetty Suomen juhla ja juhlaan saapunut tieto Narvan valloituksesta.¹⁴⁴

Kettunen kohtasi emissaarin virassaan sekä henkilötason kiistoja että vaikeuksia kurittomien ja huonosti käyttäytyvien sotilaiden kanssa. Henkilötason kiistoista esimerkiksi käy keskustelu koskien sitä, että suomalaisen apuretkikunnan päälliköstä, kenraali Martin Wetzeristä tulisi mahdollisesti Johan Laidonerin tilalle koko Viron armeijan ylipäällikkö. Kettunen kertoo vastustaneensa tätä ajatusta, jo ennen kuin mitään varmoja suunnitelmia oli tiedossa, ”virolaisia loukkaavana ja heidän sotilaittensa itsetuntoa alentavana”. Wetzeristä tuli tulikin vain apuretkikunnan päällikkö, mutta edelleen epäilyksiä virolaisten keskuudessa herätti Wetzerin esikunnan ylläpitämät yhteydet saksalaisiin.¹⁴⁵

Kettunen törmäsi jatkuvasti suomalaisten vapaaehtoisten parissa huonoon käytökseen, mitä hän harmitteli: ”Meikäläiset joskus mekastelivat ikään kuin valloittamassaan maassa. Heitä oli nöyrästi siedettävä, mutta miten kirkkaan ja ehyen muiston he olisivatkaan itsestään jättäneet toisenlaisella menettelyllä.” Kettuselle suomalaisten osallistuminen vapaussotaan

¹⁴² Kettunen 1948, 35–36; Valge 2005, 51.

¹⁴³ Zetterberg 1996, 96.

¹⁴⁴ Kettunen 1948, 36–37. Viron armeija siirtyi 7. tammikuuta mennessä vastahyökkäykseen ja työnsi vihollisen 19. tammikuuta mennessä Narvassa rajan taa. Zetterberg 1996, 95.

¹⁴⁵ Kettunen 1948, 37–39.

merkitsi omalta osaltaan heimoaatteen rakentamista, ja vastaavaa pyrkimystä hän havaitsi joissakin ”yksinkertaisissa sotilaissakin”.¹⁴⁶ Kurittomat sotilaat siis omalta osaltaan rikkoivat Kettusen muodostamaa ideaalista kuvaa suomalaisten ja virolaisten välisestä kanssakäymisestä, heimojen välisestä ystävydestä. Kettusen mukaan häntä syytettiin useammankin kerran sen johdosta, että hän näytti valvovan virolaisten etuja enemmän kuin Suomesta saapuneiden sotilaiden etua. Valituksia Kettusen toiminnasta kantautui suoraan Louhivuorelle. Toisinaan oli puhetta myös Kettusen erottamisesta toimestaan. Arvostelun lisäksi Kettunen sai kuitenkin myös kunniaa omien sanojensa mukaan ”enemmän kuin olisi kuulunut”, ja tuli hyvin toimeen korkeimpien virolaisten piirien kanssa.¹⁴⁷

Kettusen mielestä myös vapaussodan avunantohankkeessa näkyi suomalaisten väheksyvä suhtautuminen virolaisiin: heidät haluttiin nähdä suomalaisten paremman tietämyksen vastaanottajana sen sijaan, että heidät nähtäisiin omien asioidensa täysivaltaisina ajajina. Kettusen mukaan olikin onni virolaisille, että se selviytyi vapaussodan loppuvaiheista ilman suomalaisten apua, koska muuten suomalaiset, vaikka heitä olisi ollut vain murto-osa taistelemassa, olisivat ottaneet kunnian voitosta itselleen. Virolaisten jatkaessa menestyksekkäästi taisteluaan myös suomalaisen apuretkikunnan lähtemisen jälkeen suomalaisilta löytyi tosin tähänkin Kettusen mukaan valmis selitys: he olivat opettaneet virolaiset sotimaan!¹⁴⁸

Katajamaan mukaan suomalaiset eivät jatkossakaan olleet erityisen vaatimattomia kuvatesaan omaa rooliaan vapaussodassa: 1920- ja 1930-luvullakin saatettiin ajatella esimerkiksi, että virolainen kansa oli muodostanut kuvan suomalaisista murtumattomina ja pelkäämättöminä vapaussodan sotilaina. Vapaussotaan osallistumista pidettiin myös esimerkkinä heimosuhteiden oikeasta perustasta ja se nostettiin esille suomalais-virolaisten ylioppilassuhteiden jouduttua ongelmiin keskinäisten ristiriitojen vuoksi. Ongelmien keskellä tulisi muistaa vapaussodassa näkyneet ”yhteisen veren ääni, suuri vastuunalaisuus yhteisestä tulevaisuudesta suurvaltojen naapureina, kansamme ja kulttuurimme kohtalosta, tinkimätön rehellisyys ja velvollisuudentunto”.¹⁴⁹ Tämä ihannekuva suomalaisista vapaaehtoisista heimoveljiään puolustamassa vaikutti siis myöhemminkin heimosuhteiden taustalla, vaikkei se Kettusen kertoman perusteella alkuinnostuksesta huolimatta aina toteutunutkaan.

¹⁴⁶ Kettunen 1948, 41–43.

¹⁴⁷ Kettunen 1948, 44, 47–51.

¹⁴⁸ Kettunen 1948, 59–60.

¹⁴⁹ Katajamaa 2011, 219, 245.

Kettunen jäi asumaan Tallinnaan perheineen myös sen jälkeen, kun emissariaatti oli lakkautettu huhtikuun alussa.¹⁵⁰ Hänet pyydettiin kesällä 1919 luennoimaan Tarttoon tuleville viiron kielen opettajille. Sisällissota oli vielä meneillään, mutta Virossa alettiin siitä huolimatta kouluttaa kansakoulunopettajina toimineita viironkielisiksi muutettavien keskikoulujen tarpeeseen. Kettunen piti tehtävästään, ja hänen oppilaansa olivat innostuneita, vaikkakin Kettusella oli vaikeuksia antaa opetusta vain vähän ennakkotietoja omaaville kuulijoille. Samalla valmisteltiin myös Tarton yliopiston muuttamista virolaiskansalliseksi yliopistoksi: tämän työn organisointi oli hallituksen määräämän kuraattorin, Peeter Pöldin, vastuulla. Kettunen oli tavannut Pöldin jo vuonna 1911 matkallaan Virossa, tämän synnyinpaikassa Jõhvin pitäjässä, ja muisteli jo niiltä ajoilta Pöldiä lämpimästi.¹⁵¹

Jo kansallisesta heräämisestä 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien virolaisen sivistyneistön tärkeimpiä tavoitteita oli ollut paitsi viiron kielen nostaminen opetuskieleksi Tarton yliopistossa, myös sen opettaminen ja tutkiminen.¹⁵² Uudessa kansallisessa yliopistossa kysymys viiron kielen professuurin täyttäjistä muodostui luonnollisesti tärkeäksi.¹⁵³ Kettunen kertoo, että Pöldin katse oli kääntynyt lähinnä suomalaisiin nuoriin tiedemiehiin, mutta Kettunen itse oli pettymyksekseen tuntenut jäävänsä syrjään.¹⁵⁴ Olihan Oskar Kallas jo Viron itsenäisyysjulistuksen kynnyksellä väläytellyt mahdollisuutta Kettusen kutsumisesta Tarton yliopiston viiron kielen professoriksi, mikä oli saanut Kettusen innostumaan.¹⁵⁵ Professuuri tuntui uudelta, loistavalta mahdollisuudelta Kettuselle, joka oli pettynyt tieteellisen uran jatkamismahdollisuuksiin Suomessa ja asunut muutenkin Virossa emissaarin virastaan lähtien.

Syy siihen, että Kettunen oltiin vähällä alussa syrjäyttää, oli se, että viiron kielen professoriksi oli jo virolainen ehdokas, Jaan Jõgever, joka oli toiminut Tarton yliopistossa viiron kielen lehtorina vuosina 1909–1918. Kettunen ehdotti omien sanojensa mukaan Pöldille, että Jõgeveristä tehtäisiin viiron kielen professori, Julius Markista uralilaisten kielten professori, ja Kettusta varten perustettaisiin itämerensuomalaisten kielten professuuri. Kettunen meni myös suoraan Jõgeverin puheille professuurin tiimoilta. Kumpikin suhtautui Kettusen mukaan hieman epäluuloisesti toisiinsa: Jõgever piti Kettusta nuoren polven edustajana salaisena vastustajanaan, ja Kettunen Jõgeveriä ”vähän yksivakaisena, uneliaalta vaikuttavana

¹⁵⁰ Kettunen 1948, 60–61.

¹⁵¹ Kettunen 1948, 65–66. Ks. myös Kettunen 1945, 200.

¹⁵² Rui 2001, 108–109.

¹⁵³ Kingisepp 1997, 89.

¹⁵⁴ Kettunen 1948, 67.

¹⁵⁵ Kettunen 1945, 380.

vanhana herrana”, jonka tieteelliset ansiotkaan eivät vakuuttaneet Kettusta. Kettunen kertoi Jõgeverille ehdotuksestaan, ja siitä, että piti ”kansallisen kunnianarkuuden kannalta” välttämättömänä, että viron kielen professuuri olisi synnynnäisen virolaisen hallussa. Jõgever myöntyi mielellään Kettusen ehdotukseen, ja ennakkoluulot eri sukupolvien kielitieteilijöiden välillä vaihtuivat ystävyudeksi ja työtoveruudeksi, jota kesti Jõgeverin kuolemaan vuoteen 1924 saakka.¹⁵⁶

Elokuun 9. päivä 1919 Kettunen kutsuttiin Tarton yliopiston itämerensuomalaisten kielten professorin virkaan.¹⁵⁷ Valgen mukaan Kettunen oli tieteellisesti Jõgeveria ansioituneempi, minkä johdosta hän täytti osin myös Jõgeverin tehtäviä esimerkiksi viron kielen oppimateriaalien tekemisessä.¹⁵⁸ Kingiseppin mukaan on myös mahdollista, että Kettunen antoi Jõgeverille neuvoja viron kielen opetusohjelman koostamisessa. Koska Jõgeverillä ei ollut aluksi muodollista pätevyyttä eli tohtorin oppiarvoa, toimi hän virkaatekevänä professorina syksyyn 1924 asti, jolloin hänet valittiin lopulta varsinaiseksi professoriksi. Jõgeverin ja Kettusen loppujen lopuksi hyviksi muotoutuneista väleistä kertoo se, että Kettunen oli ehdottanut tätä päätöstä tiedekunnassa ja antanut myös myönteisen lausunnon Jõgeverin puolesta. Kauan Jõgever ei kuitenkaan ehtinyt toimia varsinaisena professorina: hän sairastui alkusyksystä ja kuoli marraskuun alussa 1924. Kingisepp pitää Kettusen ja Jõgeverin hyvän yhteistyön tuloksena sitä, että viron kielen opetus ja tutkimus Tarton yliopistossa kehittyivät muodoiltaan samanlaisiksi kuin Suomessa.¹⁵⁹

Kettunen kertoo kuulleensa jälkeenpäin, että vaikka Helsingin yliopistosta olikin tullut suosituksia Kettusen professoriksi valitsemisen puolesta, oli Setälä suositellut Kettuselle vain jonkinlaista ylimääräistä ja väliaikaista professuuria.¹⁶⁰ Professuuri tuottikin Kettuselle iloa varmasti myös sen vuoksi, että hän pääsi etenemään tieteellisellä urallaan vapaammin, kaupan Setälän voimakkaan auktoriteetin vaikutuksesta. Hanna Katajamaan mukaan Kettunen näki vasta avatun virolaiskansallisen yliopiston itselleen ja muille suomalaisille nuorille tiedemiehille mahdollisuutena itsenäiseen ja turvattuun tutkimuksen harjoittamiseen ver-

¹⁵⁶ Kettunen 1948, 67–68.

¹⁵⁷ Kettunen 1948, 69.

¹⁵⁸ Valge 2005, 293.

¹⁵⁹ Kingisepp 1997, 89–92.

¹⁶⁰ Kettunen 1948, 67–69.

rattuna kielikiistojen ympäröimään Helsingin yliopistoon.¹⁶¹ Helsingin yliopistossa kiistat suomen ja ruotsin kielen käytöstä jatkuivat vielä 1930-luvulla.¹⁶²

Nuoren Kettusen aatemaailma eteni kotoa saatua vahvasta isänmaallisuudesta sukulaiskansoja koskevaksi rakkaudeksi, jota hänen tekemänsä monet tutkimusmatkat sukulaiskansojen luo edelleen voimistivat. Viro tuntui alusta saakka olleen Kettuselle voimakkain heimorakauden kohde, paikka, jossa kansa oli sivistyneempää ja heimohenkisempää kuin Suomessa. Kettunen pääsi nopeasti hyviin kontakteihin virolaisten kulttuurielämän vaikuttajien kanssa, mikä voimisti henkilökohtaisesti koettua heimoveljeyden sidettä. Viron vapaussota sai puoluepolitiikasta omien sanojensa mukaan syrjässä pitäytyvän nuoren tohtorin jättämään kaateederin ja liittymään Viron vapaussodan avunantokomitean toimintaan. Viron itsenäistyttyä maa tarjosi myös nuorelle tutkijalle turvapaikan tieteellisen uran harjoittamiseen tilanteessa, jossa suomen ja sen lähisukukielten tutkimus oli Setälän varsin itsevaltaisen aseman alaisuudessa. Kettusella oli vihdoin professuurin tuomat mahdollisuudet edistää omaa uraansa ja luoda samalla nuorelle tasavallalle uutta kansallista tiedettä ja kulttuuria

¹⁶¹ Katajamaa 2011, 63–64.

¹⁶² Pulkkinen 1999, 131.

2. VIRON KIELI JA KANSALLINEN KULTTUURI KETTUSEN HEIMO- AATTEEN KESKIÖSSÄ

2.1. ”Tulista innostusta” - Äidinkielen Seuran perustaminen ja virolaisen kansal- lisen kulttuurin kehittämisen projekti

Heti vuonna 1919 vapaussodan ollessa vielä käynnissä aloitettiin Tarton yliopiston muut-
taminen virolaiskansalliseksi. Kuraattori Peeter Pöldille jäi suhteellisen vapaat kädet yliopis-
ton muodostamisessa: keskeistä oli se, että nyt oli luotava nimenomaan virolainen yliopisto.
Pöldin muodostama yliopiston uudelleenavaamisen komissio asetti tavoitteekseen luoda
sekä virolaiskansallisen että länsimaisen tieteen tasot täyttävä yliopisto. Tässä tavoitteessa
ulkomaisten tiedemiesten hankkiminen yliopistoon oli eräänlainen kompromissiratkaisu,
jonka avulla saataisiin koulutettua nopeasti nuorta akateemista sivistyneistöä jatkamaan ul-
komaisten tiedemiesten aloittamaa opetus- ja tutkimustyötä.¹⁶³ Ensimmäisistä opettajista
noin 65 prosenttia oli virolaisia ja 23 prosenttia saksalaisia. Muita kansallisuuksia oli vä-
hemmän: suomalaisia neljä, latvialaisia saman verran, ruotsalaisia kaksi ja venäläisiä yksi.
Vuonna 1938 virolaiset muodostivat jo 84,5 % kaikista yliopiston opettajista.¹⁶⁴

Yliopiston tehtävän määrittelyssä jokaisen tiedekunnan toiminnassa painottuivat niin sano-
tut kotimaiset ja kansalliset oppiaineet; toisaalta myös niin sanottujen yleistieteiden katsot-
tiin osaltaan laajentavan virolaisten kulttuuripiiriä.¹⁶⁵ On huomattava, että yliopiston sitomi-
nen osaksi kansallisvaltion tavoitteita oli yleinen ilmiö länsimaissa. Esimerkiksi Suomessa,
josta virolaiset etsivät esimerkkiä, yliopistoa pidettiin 1920-luvulla kansallisvaltion kehityk-
sessä olennaisena sekä symbolisessa mielessä että käytännön hyödyn kannalta.¹⁶⁶ Alenius
mukaan Helsingin yliopisto oli todennäköisesti ollut virolaisille merkittävä nimenomaan
symboliarvoltaan 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa.¹⁶⁷

¹⁶³ Rui 2001, 25–31.

¹⁶⁴ Raag 2008, 166.

¹⁶⁵ Tarton yliopistoon muodostettiin seuraavat tiedekunnat: lääketieteellinen, oikeustieteellinen (josta erotettiin vuonna 1938 taloustieteellinen tiedekunta), filosofinen, teologinen, maataloustieteellinen, eläinlääketieteelli-
nen, matemaattis-luonnontieteellinen sekä myöhemmin teknillinen tiedekunta (1935), joka siirrettiin Tallinnan
teknilliseen korkeakouluun vuonna 1936. Rui 2001, 35. Kansallisina pidetyt tieteet (esim. kielitiede, etnografia,
historia jne.) sijoituivat filosofiseen tiedekuntaan ja kotimaisina pidetyt (esim. geologia, maantiede, eläintiede
jne.) matemaattis-luonnontieteelliseen tiedekuntaan. Rui 2001, 55.

¹⁶⁶ Rui 2001, 36-37.

¹⁶⁷ Alenius 1996, 162–163.

Syksyllä 1919 Lauri Kettunen aloitti noin viisi vuotta kestäneen uransa uusista työmahdollisuuksistaan innostuneena ja tarmokkaana virolaiskansallisen yliopiston itämerensuomalaisen kielten professorina. Heti Tarton ajan alussa hän tosin jo katui muuttoa henkilökohtaisen onnettomuuden vuoksi: perheen kaksivuotias poika kuoli punatautiin, jonka oli ilmeisesti saanut pesemättöminä syödyistä omenoista ja päärynöistä. Myös Kettusten tytär oli vähällä menehtyä, mutta hänet saatiin kuitenkin pelastetuksi. ”Noiden tuokioiden suurin suru ja suurin ilo rinnakkain”, Kettunen toteaa muistelmissaan.¹⁶⁸

Kettusta auttoivat surussa työkiireet Tarton yliopiston organisoinnin parissa. Kettunen, kuten muutkin uuden virolaiskansallisen yliopiston professorit, ryhtyivät kiireesti laatimaan kurssikirjoja. Kettuselta pyydettiin hänen oman kertomansa mukaan julkaisua liittyen Virossa käynnissä olleeseen kielen uudistusliikkeeseen ja etenkin sen johtohahmon, Kettusen vanhan ystävän Johannes Aavikin näkemyksiin. Koska Kettunen tunsikin asiat jo ennestään hyvin, valmistui hänen viron kielen uudistusta koskeva julkaisunsa *Arvustavad märkused keeleuendusnöuete puhul* jo syksyn kuluessa, ja se otettiin viron kielen professorin Jaan Jõgeverin sekä tämän seuraajan Andrus Saaresten tahdosta viron kielen kurssivaatimuksiin: teos lienee Kettusen mukaan pysynytkin kurssivaatimuksissa ”niin kauan kuin Tarton yliopistossa porvarillista kielitiedettä harjoitettiin”. Kettunen kirjoitti myös suomen kielen oppikirjan ja toimitti painoon ensimmäisen osan etelävepsäläisiä kielennäytteitä. Myöhemmin hän julkaisi viroksi myös äännehistoriallisen tutkimuksen etelävepsästä sekä kurssikirjan lauseenjäsennyksen periaatteista viron kielessä.¹⁶⁹

Syyslukukaudella 1919 yliopistotyö ei vielä päässyt vauhtiin sodan vuoksi. Järjestelyt olivat yhä kesken, opettajia puuttui ja monet opiskelijatkin olivat vielä taistelemassa. Rauhanneuvottelut alkoivat kuitenkin Tartossa joulukuussa ja välirauha solmittiin 31.12. Kettunen kuvaa sodan keskellä käynnissä ollutta yliopiston organisointityötä:

-- On aivan kumma ajatella, että mekin siellä yliopiston ympärillä suggeroiduimme tuohon yleiseen uskoon, vaikka jonakin aamuna – rintamahan ei kaakon puolella ollut kaukana – olisimme voineet herätä paniikkiin, päästä käpälämäkeen tai joutua saarroksiin, jolloin meille ehkä olisi annettu lyhyt lopputili.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Kettunen 1948, 71–72.

¹⁶⁹ Kettunen 1948, 72–74

¹⁷⁰ Kettunen 1948, 76–77.

Kettunen kertoo olleensa alusta alkaen hämmästynyt ylioppilaiden innostuksesta opintoihinsa sekä lahjakkuudesta, jota monet osoittivat. Heidän aiempi koulutuksensa oli Kettusen mukaan myös varsin moitteetonta, lukuun ottamatta sitä, että äidinkieli oli laiminlyöty. Kettunen oli niinkin vaikuttunut opiskelijoistaan ja uuden kansallisen yliopiston vireydestä, että ennusti Tarton yliopiston nousevan kymmenessä vuodessa Helsingin edelle itämerensuomalaisten kielten tutkimuksessa.¹⁷¹ Koska Kettunen liitti kielen ja siihen liittyvän tutkimuksen olennaisimmaksi osaksi kulttuurin kehitystä, voi hänen ennustuksensa nähdä erittäin myönteisenä arviona myös virolaisen kulttuurin tilasta ja tulevaisuudesta kokonaisuudessaan.

Kettusen näkemys eroaa mielenkiintoisella tavalla Tartossa arkeologian professorina toimineen ja heimoaatteen puolesta tehdyssä työssä myös aktiivisesti mukana olleen A.M. Tallgrenin kuvauksesta. Katajamaan mukaan Tallgren korosti Ylioppilaslehdessä 12/1922 viron kielen olevan jo täysipainoinen kulttuurikieli ja oli innoissaan ”Viron akateemisen nuorison kyvykkyydestä ja luomisvoimasta”, mutta arvioi samalla Viron ja Suomen kulttuurien olevan samalla tasolla todennäköisesti vasta 40 vuoden kuluttua.¹⁷² Tätä eroa Kettusen ja Tallgrenin arvioissa voi selittää se, että Kettusen estofilialla oli pidemmät juuret verrattuna Tallgreniin. Mukanaolo Viron vapaussodassa ja yli vuosikymmenen kestäneet henkilökohtaiset kontaktit virolaisiin olivat tehneet Viron asioista Kettuselle siinä määrin henkilökohtaisia, että hän pyrki näkemään maan tulevaisuuden toiveikkaan optimistisesti. Samoin muistelmien kirjoitusajankohta on saattanut vaikuttaa siihen, että Kettunen on pyrkinyt esittämään kansallisen Tarton yliopiston ajan erityisen myönteisessä valossa. Toisaalta myös virolaiset ylioppilaat esittivät toisinaan vastaavia suomalaisen kulttuurin tasoa ihannoivia kommentteja: esimerkiksi virolainen A. Annist¹⁷³ oli myös 1920-luvun puolivälissä sitä mieltä, että suomalaiset olivat Viroa omankielisen tieteen ja kirjallisuuden puolesta edellä 20–40 vuotta.¹⁷⁴

Raimo Raagin mukaan alussa viron kielen asema ei kuitenkaan ainakaan opetuksen kielenä ollut vielä alkuvuosina niin vahva. Ensimmäisenä lukuvuonna Tarton yliopistossa pidetyistä

¹⁷¹ Kettunen 1948, 74–75.

¹⁷² Katajamaa 2011, 210.

¹⁷³ August Annist, vuoteen 1936 saakka Anni (1899–1972) oli virolainen kirjallisuuden ja kansanrunouden tutkija sekä kirjailija. Hän opiskeli Tarton yliopistossa vuosina 1918–23 sekä myöhemmin myös stipendiaattina Helsingin, Pariisin ja Bonnin yliopistoissa. Vuosina 1929–1945 hän opetti Tarton yliopistossa. Neuvostomiehityksen aikaan hänet vangittiin poliittisista syistä. Vankeudesta vapauduttuaan hän työskenteli 1950-luvulla kääntäjänä ja kirjailijana.

¹⁷⁴ Sepp 2005, 165.

luennoista 53,2 prosenttia oli venäjänkielisiä, 41,4 prosenttia virokielisiä ja 5,4 prosenttia saksankielisiä. Myös useat virolaiset opettajat pitivät mieluummin luentonsa venäjäksi, johon tuen epäilemättä heidän venäläisestä koulutuksestaan. Tilanne muuttui kuitenkin varsin nopeasti: vuonna 1925 61,5 prosenttia kaikista luennoista pidettiin viroksi ja vuonna 1931 jo 90 prosenttia. Viron kielestä ei tullut kuitenkaan koskaan ainoaa opetuskieltä. Viron kielen kehittymisen ja tutkimustietojen leviämisen kannalta oli tärkeää, että monet opettajat alkoivat kirjoittaa omia tutkimuksiaan viroksi.¹⁷⁵

Kettusen muistelmissa olevan kuvauksen mukaan yliopiston hallinnossa kuitenkin käytettiin viro kieltä aina kuin mahdollista:

*Olisi voinut luulla, että ”kansallisella yliopistolla” olisi jo alkuunsa ollut hyvin epäkansallinen leima, mutta ei, kaikki ”virallinen” tapahtui mahdollisimman tarkoin oman maan kielellä. Meillä filosofisessa tiedekunnassa istui parikymmentä professoria, niistä kolme suomalaista ja viitisen ummikekoa ulkomaalaista, jotka kyllä käyttivät saksaa puheenvuoroissaan, mutta muuten saivat olla ymmärtämättä mitään, paitsi milloin asia välittömästi koski jotakin heistä.*¹⁷⁶

Kettusen innostus ja vakuuttuneisuus koskien Tarton yliopiston virolaisuutta muistuttaa sitä, kuinka itsenäisyyden alkuvuosina suomalaiset saattoivat yleisestikin nähdä virolaiset ylioppilaat suomalaisia aatteellisimpina, isänmaallisempina ja innokkaampina kehittämään sekä yliopistoaan että yhteiskuntaa virolaiskansalliseksi. Katajamaan mukaan Ylioppilaslehdessä vuonna 1919 haastateltu ylioppilas Martti Forsman näki Tarton yliopiston olevan ”hengeltään ainoa suomalainen yliopisto maailmassa”. Toisaalta virolaisten kansallista innostusta jopa kadehdittiin: olisihan Suomi mielellään nähty Viroa kansallisempana valtiona.¹⁷⁷ Kettusen näkemyksissä en ole havainnut virolaisia kadehtivia painotuksia; pikemminkin Kettunen oli vanhana estofiilina ylpeä saadessaan toimia osana kansallisen yliopiston kehittämistyötä.

Filosofisen tiedekunnan uudelleenjärjestämiseen haettiin yliopiston organisointivaiheessa mallia Helsingin yliopistosta sekä Skandinaviasta. Tarton yliopiston uuden opetusjärjestyksen mukaan opiskelijoiden täytyi valita yksi pääaine ja kolme sivuainetta, minkä johdosta opiskelijat pystyivät erikoistumaan jo varhain ja mikä olennaisinta – tiedekunnan ulkomai-

¹⁷⁵ Raag 2008, 166–167.

¹⁷⁶ Kettunen 1948, 103.

¹⁷⁷ Katajamaa 2011, 213–214, 222–225.

nen opettajakunta, virolaisten opettajien ohella, siirsi osaamistaan ja vaikutteitaan laajemmalle kuin suoranaisiin seuraajiinsa.¹⁷⁸ Myös Kettusen vaikutus siis ulottui omaa opiskelijakuntaansa laajemmalle, mitä lisäsi entisestään hänen aktiivinen toimintansa tieteellisissä ja aatteellisissa seuroissa. Kettunen oli mukana perustamassa syksyllä 1920 Suomalais-Virolaista Ylioppilasklubia oppilaidensa ja muiden suomalaisten opettajien kanssa.¹⁷⁹ Viron kielen ja sitä kautta kansallisen kulttuurin kehittämisen kannalta olennaisempi oli Akateeminen Äidinkielen Seura eli Akadeemiline Emakeele Selts, jonka Kettunen perusti pienen oppilasjoukkonsa kanssa 23. maaliskuuta 1920.¹⁸⁰ Yliopiston 19.5.1920 vahvistamissa yhdistyksen säännöissä sen tehtäväksi määriteltiin kiinnostuksen herättäminen viron kielen tuntemista, kehittämistä ja tutkimista kohtaan, pitäen silmällä myös kirjallisuutta, kansanrunoutta, kansatiedettä ja sukukieliä.¹⁸¹

Äidinkielen Seuran kokousten pöytäkirjoista selviää, että kokousten osanottajajoukko laajeni suhteellisen nopeasti: 8.5.1920 pidetyssä kokouksessa, jossa valittiin yhdistykselle hallitus ja puheenjohtaja, paikalla oli pöytäkirjan mukaan yli 50 ihmistä. Kettunen valittiin puheenjohtajaksi äänin 11-1, mitä voidaan omalta osaltaan pitää osoituksena siitä, että Kettunen nähtiin koko hankkeen liikkeellepanevana voimana ja että häntä kohtaan tunnettiin luottamusta ja arvostusta.¹⁸² Oskar Looritsin mukaan Äidinkielen Seuran mallina oli nimenomaan suomalainen sisaryhdistys Kotikielen Seura.¹⁸³ Myös yhdistyksen jäsenmäärä kasvoi varsin nopeasti: vuonna 1920 varsinaisia jäseniä oli 41, vuonna 1921 83 ja vuonna 1923 111. Samoin yhdistystä rahallisesti tukevien tahojen määrä lisääntyi ja oli huipussaan vuonna 1923, jolloin tukijajäseniä oli 72.¹⁸⁴

Kokouspöytäkirjojen perusteella varsin pieni määrä ihmisiä muodosti kuitenkin ydinjoukon, joka piti kokouksissa esitelmiä, otti osaa keskusteluun ja toimitti yhdistyksen julkaisuja. Kettusen lisäksi aktiivisina toimijoina esille nousevat opiskelijat Julius Mägiste (Mälson), Oskar Loorits, Andrus Saareste (Saaberck), Ants Oras, viron kielen lehtori Veski, kansanrunouden

¹⁷⁸ Rui 2001, 56.

¹⁷⁹ Sepp 2005, 181.

¹⁸⁰ Valge 2005, 293.

¹⁸¹ Akadeemilise Emakeele Seltsi põhikiri muudatustega. ERA.R – 2362.1.1. Eesti Riigiarhiiv (ERA).

¹⁸² Protokoll nro 3 koosolekust 8.5.1920. ERA. R-2362.2.2. Seltsi üldkoosolekute protokollid 1920–1922. ERA.

¹⁸³ Oskar Loorits: ”Eesti Akadeemiline Emakeele Selts. Piirteid kielellisest elämästä Suomenlahden toisella puolella v. 1921.” Virittäjä 1921, s. 14.

¹⁸⁴ 1920–1928 a. aruanne seltsi tegevuse kohta. ERA.R-2362.2.4. ERA.

professori M.J. Eisen sekä kansakoulunopettaja J. Ainelö (Bundberg).¹⁸⁵ Kettunen rohkaisikin yhdistyksen jäseniä tiedottamaan ahkerammin hallitukselle, mikäli heillä olisi sopivia esitelmän aiheita kokouksiin, ja näin lujittamaan yhteyttä hallituksen ja rivijäsenten välillä.¹⁸⁶ Muistelmissaan Kettunen toteaa, että vaikka kokouksissa olikin innokkaita osanottajia, tuli ylioppilaita joskus salaisesti valmentaa esitelmien pitämiseen ”omatoimisuuden tehostamiseksi”.¹⁸⁷

Äidinkielen Seuran toiminnassa on nähtävissä Ernest Gellnerin nationalismikäsitteissään painottama yhteisen, jaetun korkeakulttuurin merkitys yhteisöä ylläpitävänä sosiaalisena siteenä ja kansallisuuden määrittäjänä. Äidinkielen Seura toteutti tehtäviään kiinnostuksen herättämisessä viron kieltä ja sukukieliä kohtaan sekä kielitiedettä koskevien teoreettisempien keskustelujen että käytännön toiminnan tasolla. Kaikkea yhdistyksen toimintaa määritti ennen kaikkea käsitys siitä, että uudessa tilanteessa, jossa Virolla oli itsenäisen valtion asema sekä oma kansallinen yliopisto, viron kielen ja sitä kautta virolaisen kulttuurin asema olisi myös kehitettävä tätä uutta historiallista tilannetta vastaavaksi. Seurassa pyrittiin, ennen kaikkea puheenjohtaja Kettusen ja tämän oppilaiden johdolla, propagoimaan ajatusta siitä, että erityisesti jokaisen viron ja sen sukukielten opiskelijan tulisi kantaa kortensa kekoon viron kielen ja kansallisen kulttuurin kehittämisessä.

Ensimmäisestä toimintavuodesta saakka eräs seuran tavoitteista oli myös perustaa kielitieteellinen aikakauslehti, joka Kettusen mukaan ”omalta osaltaan nostaisi Tarton suomalais-ugrialaisten kielten alalla Helsingin ja Budapestin rinnalle”.¹⁸⁸ Vuonna 1922 myös lehden julkaisemiseen oli viimein varaa. Ensimmäisenä vuonna uuden Eesti Keel -lehden toimitukseen valittiin päätoimittajaksi uralilaisten kielten professori Julius Mark, toimitussihteeriksi Andrus Saareste ja muiksi jäseniksi Kettunen sekä ylioppilaat Janno, Loorits sekä Mägiste.¹⁸⁹ Lehden sisällöksi määriteltiin ennen kaikkea kirjoitukset viron ja ylipäänsä suomalais-

¹⁸⁵ Suluissa olevat nimet ovat kyseisten henkilöiden nimiä ennen virontamista. Olen johdonmukaisuuden vuoksi käyttänyt työssäni vironnettuja nimiä riippumatta siitä, oliko kyseinen henkilö jo virontanut nimensä.

¹⁸⁶ Protokoll nro 17 koosolekust 26.2.1922. Seltsi üldkoosolekute protokollid 1920–1922. ERA. R-2362.2.2. ERA.

¹⁸⁷ Kettunen 1948, 144.

¹⁸⁸ Protokoll nro 7 koosolekust 5.12.1920. Seltsi üldkoosolekute protokollid 1920–1922. ERA. R-2362.2.2. ERA.

¹⁸⁹ Protokoll nro 16 II aastakoosolekust 12.2.1922. Seltsi üldkoosolekute protokollid 1920–1922. ERA. R-2362.2.2. ERA.

ugrialaisten kielten aloilta sekä muilta tieteenaloilta siinä tapauksessa, mikäli ne liittyivät suomalais-ugrilaisiin kieliin.¹⁹⁰

Ensimmäisen numeron saatesanoissa toimitus suhtautui tulevaisuuteen varsin luottavasti, mukaillen Kettusen vahvaa uskoa virolaisten opiskelijoiden lahjakkuuteen ja sitä kautta kehittyvään viron kielen tutkimukseen ja kansalliseen kulttuuriin. Saatteessa todetaan, että vasta perustetun lehden lukijamäärä ei ole suuri, mutta sitä myötä, kun työskentelyolosuhteet viron ja sen sukukielten alalla paranevat, alan tutkijoiden kuin myös lehden lukijoiden määrä kasvaa. Tämän myötä Viro tavoittaisi heimokansojen joukossa aseman, johon sen kulttuurinen ja valtiollinen itsenäisyys sekä kuuluminen suomalais-ugrilaisiin kansoihin velvoittavat.¹⁹¹ Virolaisen kansallisuuskäsityksen perinteiseen kulttuurilähtöisyyteen liitettynä tämän käsityksen uuden aseman velvoittavuudesta voi tulkita siten, että Viron tulisi valtiollisen itsenäisyytensä takaamiseksi edelleen vahvistaa kulttuuriaan. Samoin Viron – kuin myös Suomen – uusi itsenäinen asema ja pienempiin heimokansoihin verrattuna ainutlaatuiset uudet toimintamahdollisuudet velvoittavat kansallisten tieteiden, ennen kaikkea viron ja sen sukukielten tutkimukseen.

Kettunen näki suomalaisten ja virolaisten tehtävän yhteiseksi kansallisten tieteiden kehittämisessä. Kirjoittamassaan muistokirjoituksessa Turun yliopiston suomen kielen professorille ja oman uransa kannalta merkittävälle vaikuttajalle Heikki Ojansuulle Kettunen kannustaa ylioppilaita astumaan kansallisen tieteen, kielitieteen, tutkimuksen pariin ja korostaa samalla yhteistyön merkitystä tämän tieteenalan kehittämisessä:

Mitä oli Heikki Ojansuu, mitä olemme me kaikki, jotka raivaamme tietä omalle kansalliselle tieteellemme? Olemme etsijöitä, jotka etsivät tietä huipuille – huipuille, joilta nähdä jotakin. Tiemme ei ole suora, ja katkeaa tai katoaa välillä. Tallaamme näitä tietä seuraajiemme vuoksi. Seuraajat – siinä lohdutuksen sana, joka tien raivaajilla on myös oman ennenaikaisen kuolemansa kynnyksellä. Seuraajan on helpompi nähdä, missä kohdassa tie ei ole suora, joten hän voi valita paremman tien ja päästä korkeammalle. Myös menehtynyt tiesi tämän, hän puhuikin tästä useaan kertaan, erityisesti asettaessaan suuria odotuksia nuorimpiin opiskelijoihinsa. Nämä odotukset koskevat kaikkia nuoria, jotka tuntevat tahtoa ja voimaa astua kieltemme tutkimisen bankalalle, mutta etsijän riemun kannalta antoisalle

¹⁹⁰ Protokoll nro 19 juhatuses koosolekust 31.1.1922. Seltsi juhatuses koosolekute protokollid. ERA. R-2362.2.3. ERA.

¹⁹¹ ”Saatesõna”. Eesti Keel 1922, nro 1, s. 1.

*tielle; koskevat nuoria niin Suomessa kuin myös Virossa, sillä yhteinen on se kielitieteemme pohja, jonka luomiselle tämän varhain menehtyneen tutkijan elämäntyö oli pyhitetty.*¹⁹²

Kettunen painotti heti yliopisto-opintonsa aloittaville sitä, että heidän opiskelullaan oli laajempi, kansallinen merkitys, jota ei tulisi unohtaa vaikeuksien ilmaantuessa eteen. Eesti Keel-lehdessä julkaistussa Kettusen Äidinkielen Seurassa pitämässä syyslukukauden avauspuheessa hän suuntasi sanansa erityisesti uusille opiskelijoille ja oli vakuuttunut siitä, että useimmat heistä olivat valinneet viron ja sen sukukielten opiskelun vaistonvaraisesti tai tieteellisin perustein, mutta samalla mukana oli myös aatteellisia perusteita. ”Kieli on kansan elinehto, kansa elää niin kauan kuin kieli elää”, Kettunen julisti puheessaan ja kehotti ylioppilaita muistamaan, että heidänkin tulevalle yliopistotaipaleellaan kyse oli nimenomaan äidinkielen tutkimisesta, opettamisesta ja kehittämisestä. Hän painotti sitä, että työtä ei tulisi jättää kesken alkuvaikeuksien vuoksi, koska kielitieteessä päästään vasta alustavan työn jälkeen mielenkiintoisempien kokonaiskuvien ja synteysin muodostamisen ääreen. Hän huomautti myös, että kyllästyminen saattoi tulla myös väärästä oppimistavasta: siitä, että luentojen ja kurssikirjojen asiasisällöistä aletaan umpimähkäisesti opetella asioita ulkoa, ja laajempi perspektiivi jää tavoittamatta. Kettunen kehotti vaikeuksien ilmaantuessa rohkeasti kääntymään vanhempien kollegoiden puoleen, ja painotti, että niin käytännöllisten kuin tiedollistenkin ongelmien ratkaiseminen onnistuu parhaiten Äidinkielen Seuran kokouksissa.¹⁹³

Andrus Saareste, Kettusen oppilas ja tuleva viron kielen professori Tarton yliopistossa, hahmotteli varsin samoin painotuksin Äidinkielen seuran jäsenten ja ylipäänsä viron ja sen sukukielten opiskelijoiden tehtävää kansallisen kulttuurin kehittämisessä puheessaan, jonka hän piti seuran kokouksessa vuoden 1923 alussa. Saaresten mukaan seurassa oltiin yleisesti sitä mieltä, että se kokosi piiriinsä kansallisesti kaikkein itsetietoisinta nuorisoa sekä samanhenkistä vanhempaa älymystöä, ja oli näin paikka, josta ”kansallistunteen, ylpeyden ja oman kulttuurin luomisen tahdon liekit löisivät yli koko maan”. Hän painotti seuran kasvattavaa tehtävää, jotta seuraavista sukupolvista tulisi entistäkin kansallismielisempiä:

Äidinkielen Seura muotoutuu luonnollisesti pesäksi, josta joka vuosi, omia opintojaan lopettaessaan, nuoret viron kielen opettajat lentävät kotkanpoikina yli kotimaansa, että voisivat itse perustaa oman maansa eri osissa kansallisen tunteen ja toiminnan pesiä ja kasvattaa

¹⁹² Lauri Kettunen: ”Heikki Ojansuu in memoriam?”. Eesti Keel 1922, nro 5-6, s. 174–181.

¹⁹³ ”Tööd alates. Esimehe prof. L. Kettuse avamiskõne Emakeele Seltsi koosolekul 24.9.22”. Eesti Keel 1922, nro 3-4, s. 65–67.

kansallisesti ajattelevaa nuorisoa, joka sitten kerran uutena sukupolvena, vieraan hengen vaikutuksesta täysin vapaana, voisi luoda todella vapaata, itsenäistä ja omanlaista Viroa.

Vaikka sekä Kettunen että hänen seuraajansa Saareste pitivät viron ja sen sukukielten opiskelijoiden tehtävänä kansallisen tieteen ja kulttuurin kehittämistä, korosti Saareste Kettusta enemmän vieraiden vaikutteiden muodostamaa uhkaa sekä mallin ottamista muilta pieniltä kansoilta – erityisesti suomalaisilta. Saareste pitää huolestuttavana sitä, että joissain yhteiskunnan kerroksissa, myös ”paremman älymystön” piirissä, tunnetaan viehtymystä venäläiseen ”epäkulttuuriin” ja slaavilaiseen henkiseen ilmastoon. Hän varoittaa häikäistymästä ”kansainvälisyyden välillä niin kauniiden aatteiden ja fraasien edessä” ja toteaa, että virolaiset eivät voi yksimiljoonaisena kansana tuudittautua kaikkien kansojen kulttuurien rauhaan rinnakkaiseloon, koska asuvat suurkansan vieressä. Siten virolaisten tulisi pyrkiä kulttuurinsa vahvistamiseen kaikilla mahdollisilla keinoilla: uskolla omiin korkeisiin päämääriin ja tietoisella ylpeydellä kuten suomalaiset, sopeutumattomuudella ja joustamattomuudella kuten irlantilaiset sekä pitämällä tiukasti kiinni omasta kansallisesta erityisluonteesta, palauttaen tässä kohtaa mieleen basketit. Tällaisia ominaisuuksia Saareste piti hyvinä nimenomaan pienille kansoille, mikäli nämä ylipäänsä tahtoivat olla olemassa.

Saareste painotti, että äidinkielen opiskelu, tutkiminen ja kehittäminen ovat kenties tärkeimpiä tekijöitä kansallisen itsetietoisuuden nostamiseksi sekä itsenäisyyden pysymiseksi. Toisaalta Saareste tuo esille, että vahvalle kansallistunteelle pohjautuva itsenäisyys on myös edellytys viron kielen tulevallekin olemassaololle, ja että tulisi työskennellä sekä kielen ja kulttuurin vahvistamiseksi että itsenäisyyden säilyttämiseksi.¹⁹⁴ Tässä kommentissa voi nähdä virolaisen kansallistunteen poliittisen puolen ja toisaalta vaikutteiden hakemisen Suomelta, jossa itsenäisyys yleensä nähtiin kansan olemassaolon edellytykseksi. Mielenkiintoista on myös Venäjän uhan painottaminen, joka yleensä itsenäistymisen jälkeen määritteli myös suomalaisten kansallista identiteettiä. Toisaalta Saaresten puheessa venäläisten parista tuleva uhka oli ensisijaisesti kulttuurinen, ei sotilaallinen.

Saaresten lisäksi ihailevaa suhtautumista suomalaisiin esitti myös uralilaisten kielten professori, Kettusen kollega Julius Mark E.N. Setälän 60-vuotispäivän johdosta Eesti Keel -lehteen kirjoittamassaan artikkelissa. Markin mukaan Virossa kulttuurivaikuttajien oli yleensä pitänyt hajauttaa voimiaan eri alueille, koska tiettyihin aloihin erikoistuneista suunnan-

¹⁹⁴ A. Saareste: ”Algavaks aastaks”. Eesti Keel 1923, nro 1, s. 1-4.

näyttäjistä oli ollut pulaa. Suomessa sen sijaan oli Markin mielestä ”osattu kasvattaa omia poikia ja kehittää heitä voimiensa ja lahjakkuutensa mukaan”.¹⁹⁵ Kuten aiemmin mainitsin, Kettunen oli vaikuttanut virolaisten opiskelijoiden lahjakkuudesta ja Tarton yliopiston kansallisuudesta, eikä juuri tuonut esille olemassa olevia puutteita tai kehottanut ottamaan mallia omasta kansastaan. Saareste ja Mark esittivät ihailevia käsityksiä suomalaisten vahvasta kansallisesta ylpeydestä sekä lahjakkuudesta. Tällaiset kommentit eivät olleet poikkeuksellisia virolaisille, varsinkin kun kyse oli kansallisista tieteistä, joissa virolaiset olivat yleensä asettaneet suomalaiset esikuvakseen.

Kettunen ei erikseen propagoinut ottamaan mallia omasta kansastaan, vaan siirsi Suomesta lähtöisin olevia vaikutteita ennemminkin käytännön toiminnan tasolla, josta panos murteiden tutkimiseen tarjoaa hyvän esimerkin. Äidinkielen Seuran perustamiskokouksesta lähtien murteiden tutkiminen osana kansallisen kulttuurin kehittämistä määriteltiin erääksi seuran tärkeimmistä tehtävistä.¹⁹⁶ Parin ensimmäisen toimintavuotensa aikana yhdistyksellä ei ollut rahallisia mahdollisuuksia lähettää stipendiaatteja tutkimaan eri paikallismurteita. Tästä huolimatta opiskelijoita pyrittiin jo valmistelemaan murretutkimukseen Kettusen järjestämällä käytännön harjoituskursseilla tuleville murteiden tutkijoille. Ensimmäinen stipendiaatti, Paulopriit Voolaine, lähetettiin vuonna 1921 Latvian alueella sijaitsevan Lutsin virolaisalueelle, jossa tämä keräsi tietoa paikallisesta murteesta Kettusen esimerkin mukaan. Ilmeisesti yhdistyksen ensimmäiset toimintavuodet vakuuttivat Viron hallituksen sekä muut tärkeät yhteiskunnalliset toimijat, koska yhdistyksen taloudelliset toimintamahdollisuudet paranivat vuodesta 1922 alkaen ja sen oli näin mahdollista suunnata enemmän varoja murteiden tutkimiseen.¹⁹⁷

Andrus Saareste kutsui kirjoituksessaan murteiden kokoamista ”alkavaksi kansalliseksi suurtyöksi”: tavoitteena oli laajentaa siihen mennessä varsin sattumanvaraista murteiden keräämistyötä ja kartoittaa kymmenen vuoden kuluessa kaikki Viron murteet ja julkaista sen myötä suuri Viron murreosanasto.¹⁹⁸ Murteiden kokoamistyön johtaminen annettiin Saaresten vastuulle, mutta Kettusen oppilaana hän otti työn toteuttamisessa mallia Kettuselta ja kannusti opiskelijoita kääntymään myös suoraan Kettusen puoleen, mikäli he tarvitsisivat

¹⁹⁵ J.M.: ”Prof. E.N. Setälä 60-ne aastase sünnipäeva puhul”. *Eesti Keel* 1923, nro 5-6, s. 129–133.

¹⁹⁶ Protokoll nro 1 juhatusse Seltsi I asutamiskoosolekust 23.3.1920. Seltsi üldkoosolekute protokollid 1920–1922. ERA. R-2362.2.2. ERA.

¹⁹⁷ Protokoll nro 1 juhatusse koosolekust 9.5.1920. Seltsi juhatusse koosolekute protokollid. ERA. R-2362.2.3. Ülevaade seltsi 1920–1930. a. tegevusest. ERA. R-2362.2.5. A. Saareste: ”Murdesugemete kogumine 1922. a.”, *Eesti Keel* 1922, nro 5-6 s. 151–156.

¹⁹⁸ A. Saareste: ”Kuidas murdesugemeid koguda”. *Eesti Keel* 1922, nro 2 s. 53–57.

työssään apua.¹⁹⁹ Emakeele Seltsin johtokunnan kokouksessa painotettiin, että murteita keräämään tulisi saada stipendiaatteja, jotka ottaisivat kyseisen tehtävän ”omaksi elämänkutsumukseksi” ja jatkaisivat työtä seuraavinakin kesinä.²⁰⁰

Kesällä 1922 Äidinkielen seura sai Saaresten selvityksen mukaan rahavaroja murteiden keräämiseen valtiolta sekä Eesti Kirjanduse Seltsiltä 10–12 stipendiaatin lähettämisen murteiden keräämistyöhön. Saareste oli muuten suhteellisen tyytyväinen stipendiaattien työn tuloksiin lukuun ottamatta huolimattomuutta kerättyjen murreainesten riittävän tarkassa muistiinmerkitsemisessä.²⁰¹ Myös kesän 1923 murteiden kokoamista käsitellessään Saareste harmittelee sitä, että osa stipendiaateista oli tehnyt huolimattontaa jälkeä johtuen riittämättömästä teoreettisesta valmistelusta. Valtion murteiden keräämiseen antaman tuen määrä nousi kesällä 1923 ja nyt stipendiaatteina työskenteli jo 20 ylioppilasta, mutta Saaresten kommentista päätellen osa heistä oli kenties lähetetty liiankin varhain tutkimusmatkalle. Työ oli kaiken kaikkiaan sujunut odotettua verkkaisemmin, joten kunnianhimoisia tavoitteita kattavan murreseanikirjan julkaisemiksi hieman lievennettiin.²⁰²

Erityisesti ongelmat rahoituksen saamisessa murteiden keräämiseen ja lehden julkaisemiseen alkoivat pian vaikeuttaa seuran toimintamahdollisuuksia, mihin Kettunenkin ilmaisi suuren pettymyksensä. Aloittaessaan viimeisen vuotensa seuran puheenjohtajana Kettunen kertoo puheessaan, kuinka aiempi hyvä taloudellinen pohja toiminnalle oli kärsinyt siitä, että kaikkia luvattuja tukia ei ollutkaan toimitettu. Suurimpia menoeriä olivat nimenomaan Eesti Keel -lehden toimittaminen sekä stipendien myöntäminen murteiden tutkimista varten. Kettunen peräänkuuluttikin virolaisten tieteen ja politiikan toimijoiden ymmärrystä kielitieteellisen lehden toimittamisen sekä murreainesten keräämisen merkityksestä: ”Luottaisin siihen, että tarpeeksi suuri valtiollinen tuki molempia hankkeita varten, jotka vaativat tekijöiltänsä paljon uhrimieltä, muodostuu pian kansalliseksi kunniakysymykseksi.” Kettusen mukaan aineellisten edellytysten ollessa entistä heikommat seuran jäsenet eivät ole kuitenkaan toiminnassaan osoittaneet heikkoutta, vaan viron kielen tutkijoiden tieteellinen taso oli jatkuvasti nousemassa ja sen myötä nousisivat myös seuran toimintamahdollisuudet.

¹⁹⁹ Protokoll nro 22 koosolekust 8.10.1922. Seltsi üldkoosolekute protokollid 1920–1922. ERA. R-2362.2.2. ERA. A. Saareste: ”Murdesugemete kogumine 1922. a.”, Eesti Keel 1922, nro 5-6 s. 151–156.

²⁰⁰ Protokoll nro 22 juhatuses koosolekust 10.3.1922. Seltsi juhatuses koosolekute protokollid. ERA. R-2362.2.3. ERA.

²⁰¹ A. Saareste: ”Murdesugemete kogumine 1922. a.”, Eesti Keel 1922, nro 5-6 s. 151–156.

²⁰² A. Saareste: ”Ülevaade 1923 a. murdekogumisest”. Eesti Keel 1924, nro 2, s. 60–63.

Kettusen näkemys virolaisten opiskelijoiden lahjakkuudesta ei ollut neljän vuoden aikana muuttunut, ja hän luottikin siihen, että jatkossa tämä lahjakkuus kehittyisi ja uusia viron ja sen sukukielten tutkijoita ilmaantuisi. Hän tiesi olevansa lähdössä pian Tartosta ja halusikin evästä virolaisia opiskelijoita tieteellisen tutkimuksen tekemiseen liittyvillä neuvoilla, joista tärkeimpänä nousee esille dogmien vastustaminen: mitään ennakko-oletuksia, ei edes tärkeimpien auktoriteettien ennakko-oletuksia tule koskaan ottaa sellaisinaan. Tämä koski myös Kettusta itseään: ”Tien etsimisen vapaus, oman vakaumuksen löytäminen jääköön jokaisen nuoren tutkijan omaksi riemulliseksi oikeudeksi, minkä luulisin olevan ymmärrettävissä myös silloin, kun uuden etsijän tie menee ristiin minun omani kanssa.”²⁰³

Huolimatta taloudellisista hankaluuksista seuran toimintamahdollisuuksissa, sai se ensimmäisinä vuosinaan kuitenkin paljon aikaan. Kettusen lähdettyä Tartosta ja erottua samalla seurasta puheenjohtajaksi tuli Andrus Saareste, joka luutteli vuosikokouksessa pitämässään puheessaan ensimmäisten toiminta-vuosien saavutuksiksi viidenkymmenen esitelmistä ja puheista koostuneiden kokousten pitämisen, oman aikakauslehden, 15 kirjan julkaisun sekä murteiden keräämisen, jonka tuloksena seuralla on yli 100 000 sivua tietoja murteista, noin 35 vihkoa äännehistoriallisia katsauksia eri paikoista, yli 100 fonografirullaa murretekstejä ja muuta materiaalia. Saareste piti Kettusen työtä seuran toiminnan liikkeellepanijana osoitukseksi ”ainutlaatuisesta vauhdista ja vireydestä” ja ehdotti samalla Kettusen nimittämistä seuran ensimmäiseksi kunniajäseneksi, mihin kokouksessa yksimielisesti suostuttiin.²⁰⁴

Kettusella oli olennainen merkitys virolaisten kielitieteen opiskelijoiden innostamisessa opintojensa suhteen: hän pyrki edistämään näkemystä kielitieteestä kansallisimpana tieteenä ja siten kielitieteilijöiden velvoituksesta kehittää kansallista kulttuuria. Suomalaisessa ylioppilasmaailmassa ajatus siitä, että yksilö on olemassa valtiota varten ja että ylioppilaan tulee näyttää kansalle esimerkkiä omalla toiminnallaan, nousi Seppin mukaan huippuunsa 1920–30-luvuilla.²⁰⁵ Tämän ajatuksen juuret olivat puolestaan fennomaniassa, jossa pieni sivistyneistö oli samastanut itsensä kansaan ja katsonut artikuloivansa kansan etuja. Kettusen ja hänen oppilaidensa toiminnassa tämä ajatteluperinne tuli myös esille: heidän mukaansa äidinkielen kehittäminen ja tutkiminen oli ”kansallista” ja siksi arvokasta, jokaista yksilöä velvoittavaa ja uhrimieltäkin vaativaa.

²⁰³ Lauri Kettunen: ”Avamissõnad Emakeele Seltsi koosolekul 10.II.24”. Eesti Keel 1923, nro 5-6, s. 133-136.

²⁰⁴ Protokoll nro 44 Akad. Emakeele Seltsi V aastakoosolekul 1. veebr. 1925. Seltsi üldkoosolekute protokollid. ERA.R-2362.2.19. ERA.

²⁰⁵ Sepp 2005, 148.

Kansallisen tieteen ja kansallisen kulttuurin kehittämistyön kannalta on mielenkiintoista nostaa 1920-luvun aateilmapiiristä esille myös ajatus länsimaisen sivistyksen rappiosta, jonka ilmentäjäksi nousi Oswald Spengler *Länsimaiden perikato* -teoksellaan. Useat suomalaiset ajattelijat korostivat, että vaikka länsimainen sivistys olikin laajassa mielessä menossa kohti rappiota, ei tämän tarvinnut merkitä suomalaisen kulttuurin kuolemaa. Suomalainen kulttuuri oli vielä nuori, ja siinä oli esimerkiksi piispa Erkki Kailan sanojen mukaisesti ”kulttamaton, neitseellinen voima”. Tämän takia tulisikin palata oman kulttuurin juurille sen sijaan, että haettaisiin esikuvaa kansainvälisistä virtauksista.²⁰⁶ Kettunen tai hänen oppilaansa eivät suoraan viittaa ajatukseen länsimaisen rappiosta, mutta kansallisen kulttuurin asettaminen kansainvälisyyden edelle nousee heidän puheenvuoroistaan vahvasti esille. Virolainen kirjallinen kulttuuri oli suomalaistakin nuorempi, joten sillä olisi tämän ajatuksen mukaisesti vielä enemmän mahdollisuuksia kehittyä.

Äidinkielen Seuran toimijoiden parissa yksilö pyrki rakentamaan jotain suurempaa hyvää, kansallista tiedettä ja kulttuuria, minkä johdosta pettymys olikin suuri, kun toimintaan ilmaantui esimerkiksi taloudellisia vaikeuksia. Kettusen rooli opiskelijoiden innostamisessa oli suuri, mutta toisaalta Kettunen oli itsekin vaikuttanut opiskelijoidensa lahjakkuudesta ja omistautuneisuudesta: tämä oli hedelmällinen yhtälö, jonka johdosta tieteellinen tutkimus viron ja sen sukukielten alalla sekä sitä kautta tapahtuva kansallisen kulttuurin kehittäminen saivat nopean alun. Kettunen sai Äidinkielen Seuran puheenjohtajana toimiessaan myös arvokasta kokemusta tieteellisen seuran johtamisesta, minkä johdosta hän uskaltautui Suomeen palattuaan ottamaan vastaan Kotikielen Seuran esimiehen pestin.²⁰⁷

Viron kansallisen kulttuurin kehittäminen muodosti keskeisimmän osan Kettusen heimoaateen puolesta tehdystä työstä Tarton vuosina. Itämerensuomalaisten kielten professuuri antoi Kettuselle mahdollisuuden yhdistää tieteellinen työ heimoaateeseen, joka oli täynnä suurta innostuneisuutta veljeskansan uusista mahdollisuuksista kansallisten tieteiden kehittämiseen. Tieteellisen seuran perustaminen sekä tieteellisen tutkimuksen periaatteiden opettaminen virolaisille oli kriittisenä tiedemiehenä tunnetuksi tulleelle Kettuselle luontevaa ja mieluista heimotyötä. Hän saattoi näin konkreettisesti siirtää omaa asiantuntemustaan kansalle, johon oli jo yli kymmenen vuotta aikaisemmin muodostanut vahvat heimoveljeyden siteet.

²⁰⁶ Mikkeli 1997, 319–321.

²⁰⁷ Kettunen 1960, 11.

2.2. Virolaiselle virolainen nimi - nimien viron taminen ja viron kielen puhdistaminen vieraista vaikutteista

Kettunen katsoi, että kansallisen tieteen tekijöiden tuli ilmentää omaa kansallisuuttaan kielen kaikilla tasoilla ja pyrittävä mahdollisimman suureen alkuperäisyyteen. Tässä luvussa tarkastelen tätä pyrkimystä vieraista eli ennen kaikkea saksalaisista ja venäläisistä vaikutteista puhtaaseen viron kieleen. Näkemys kielen alkuperäisyyden vaatimuksesta tuli Kettusella esille niin nimien viron tamisliikkeessä, jossa virolaisia kannustettiin vaihtamaan vieraskieliset nimensä symboloimaan uutta, itsenäistä Viroa. Myös yksittäisten sanojen kohdalla Kettunen koki virolaisten omanarvontunnon kohottamisen tärkeämmäksi kuin esimerkiksi tietyn sanan käyttämiseen liittyvän tottumuksen. Tämä tuli esille kiistoissa koskien Virosta käytettävää nimitystä ja sitä, millä nimellä ”katua” tulisi viron kielellä kutsua.

Propagointi vierasperäisten nimien vaihtamisesta virolaisiin oli Äidinkielen Seuran ensimmäisten toimintavuosien eräs tärkeimpiä osa-alueita, ja Kettunen oli seuran puheenjohtajana suuntaamassa tätä toimintaa, hyödyntäen Suomesta saamia kokemuksia sukunimien suomalaistamisliikkeessä. Nimien joukkokansallistaminen ei ollut harvinaista: esimerkiksi Tanskassa oli Kairit Hennon mukaan hyväksytty jo vuonna 1874 nimien muuttamista koskeva laki.²⁰⁸ Kettuselle kysymys sukunimen merkityksestä ja sen yhteydestä kansallistunteeseen oli näyttäytynyt jo hänen omassa nuoruudessaan. Kettunen kuvaa muistelmissaan, kuinka kaksi hänen vanhempaa veljeään sekä kolme sisartaan oli länsisuomalaiseen tapaan vaihtanut sukunimensä Koskenhoviksi Joroisissa olevan kotitalon nimen mukaan. Kettunen puolestaan oli pitäytynyt vanhassa savolaisessa sukunimessään ennen kaikkea nuorena kuolleen, lääkäriksi opiskelleen veljensä vuoksi, joka oli Kettusen mukaan ”kansallisten ihanteiden läpätunkema” ja katunut nimenmuutosta suuresti ennen kuolemaansa.²⁰⁹ Kettuselle vanhan savolaisnimen pitäminen oli eittämättä paitsi kunnianosoitus veljelle, myös konkreettinen tapa osoittaa se, ettei hän häpeillyt omia juuriaan.

Suomalainen sukunimikäytäntö alkoi modernisoitua ja vakiintua 1800-luvun puolivälistä lähtien. Näihin muutoksiin liittyi myös keskustelu nimien suomalaistamisesta, jota käytiin jo 1800-luvun lopulta lähtien. Kirkonkirjat olivat muuttuneet suomenkielisiksi viimeistään 1880-luvun lopulla ja 1890-luvulla myös virallinen almanakka alkoi suomalaistua, joten sivistyneistö alkoi tuntea tarpeelliseksi lähestyä kansaa myös nimiltään. 1890-luvulla kampan-

²⁰⁸ Henno 2001, 73.

²⁰⁹ Kettunen 1945, 11.

joinnin kohteena olivat esimerkiksi juuri ylioppilaksi valmistuneet nuoret, joita kehoitettiin ottamaan ennen yliopistoon kirjoittautumista suomalainen sukunimi. Tällaiset vetoomukset noteerattiin Sirkka Paikkalan mukaan Virossakin. Helmikuun manifestille vastalauseeksi annetun suuren adressin keruu antoi suomalaisille kokemusta joukkovaikuttamisesta, mikä innosti ylioppilaita aktivoitumaan nimikysymyksen suhteen 1900-luvun alussa ja levittämään sukunimien suomalaistamisaatetta maakuntiin.²¹⁰

Vuoden 1905 suurlakosta alkoi voimakkaan kieli- ja kansallisuuspropagandan kausi, jolloin pyrittiin painottamaan suomenkielisten nimien käyttöönottamista viimeisenä askeleena suomalaisuuspolitiikassa.²¹¹ Massaliikkeeksi kehittyneen sukunimien suomalaistamiskampanjan lähtölaukauksena pidetään usein kirjailija Johannes Linnankosken kirjoittamaa puhetta, joka luettiin Kotikielen Seuran 30-vuotisjuhlassa maaliskuussa 1906. Nimenmuutoskampanja huipentui Snellmanin satavuotispäivän viettämiseen 12.5.1906 sekä Suomalaisuuden Liiton perustamiseen sen yhteydessä. Snellmanin syntymäpäivä säilyi huomattavana sukunimien suomalaistamispäivänä myös vuonna 1907, mutta ilmeisesti 1908 alkanut toinen sortokausi vaikutti siihen, ettei seuraavana parina vuotena juurikaan ilmoitettu nimenmuutoksista. Vuosien 1906–1907 nimenmuuttajien määräksi arvioitiin propagandamielessä kampanjan aikana noin 100 000, ja tämä luku on jäänyt siitä lähtien elämään sukunimien suomalaistamista käsittelevissä yhteyksissä. Paikkala on omassa tutkimuksessaan päätenyt maltillisempaan laskelmaan, 69 587 nimensä suomalaistajaan, mitä hän pitää edelleen liian suurena lukua, mutta katsoo sen kuitenkin olevan aikaisempia lukuja lähempänä totuutta.²¹²

Kettunen oli saanut kotoaan suomalaisuusliikkeen aatteellisen perustan ja ollut ensimmäisten eduskuntavaalien aikana vuonna 1907 mukana Suomalaisen puolueen toiminnassa.²¹³ Ei ole siis yllättävää, että hän oli omalta osaltaan mukana myös nimien suomalaistamisiikkeesä. Muistelmissaan hän kertoo puhuneensa vuonna 1911 lyhyellä Viron matkallaan Eesti Üliõpilaste Seltsin kokouksessa sukunimien suomalaistamisiikkeestä sekä omista kokemuksistaan siinä. Kettunen oli itsekin kierrellyt kotipitäjässään ensimmäisen vuoden ylioppilana suomalaistuttamassa nimiä. Ilmeisesti tuolloin Kettusen esityksen vastaanotto ei ollut kovinkaan innostunutta, koska hän sanoo pitäneensä itsekin esitystään ”vähän naivina” ja

²¹⁰ Paikkala 2004, 503–504.

²¹¹ Paikkala 2004, 507.

²¹² Paikkala 2004, 508–514, 521–522.

²¹³ Kettunen 1945, 19.

saaneensa sen vaikutelman, ettei nimenmuuttoliikettä vielä ymmärretty tuolloin Virossa, ”liekö nimenvaihto ollut sallittuakaan”.²¹⁴

Raimo Raagin mukaan nimenvaihto oli Virossa kyllä sallittua Venäjän vallan aikana, mutta erittäin vaivalloista ja vaati tsaarin hyväksynnän. Virolaisille annettiin sukunimet samalla, kun maaorjuus lakkautettiin 1800-luvun yhteydessä; aiemmin sukunimiä oli ollut harvoilla, palveluksesta vapautetuilla talonpojilla ja torppareilla. 1800-luvun alussa nimien antaminen ja rekisteröiminen oli moisionhaltijan tehtävä, ja usein saksalaissyntyinen tai saksalaismielinen moisionherra määräsi talonpojalle juuri saksalaisen nimen. Joskus talonpojille saatettiin antaa myös merkitykseltään halventava nimi. Lapselle kotonaan annettu virolainen nimi saatettiin saksalaistaa: kun lapsi meni kouluun, hänen nimensä kirjoitettiin ylös saksan kielelle käännettynä tai hänelle annettiin kokonaan uusi saksalainen nimi. Tällainen nimien saksalaistaminen kesti koko 1800-luvun.²¹⁵

Hennon mukaan Virossa ennen itsenäisyyttä nimien vironnuttamisen puolesta puhujana esiintyi ennen kaikkea Oskar Kallas, joka oli jo 1800-luvun lopulla keskustellut Suomessa vieraillessaan nimien suomalaistamisesta. Kallas ihaili erityisesti vuosien 1906–1907 massaliikkeeksi nousutta nimien suomalaistamista, ja arveli, että Virossa voisi myös käynnistää suurimittaisen nimien vironnuttamisen. Asia jäi kuitenkin odottamaan, mitä selittää osaltaan Hennon mainitsemat levottomat ajat ja ensimmäinen maailmansota.²¹⁶ Kuten Kettunen esittää muistelmissaan, voi olla todennäköistä myös, ettei Virossa vielä ennen itsenäistymistä ainakaan laajoissa piireissä käsitetty nimien muuttamisliikettä yhtä tärkeänä kuin suomalaisuusliikkeessä 1900-luvun alkupuolella.

Vasta Viron itsenäistyttyä nimien muuttamisesta alettiin jälleen keskustella, ja esikuvaa haettiin suomalaisilta. Esimerkiksi Rudolf Peerna kirjoitti kirjeessään Oskar Kallakselle lokakuussa 1918 siitä, että nyt kun virolaisten kansallinen itsetietoisuus oli itsenäistymisen myötä noussut uusiin mittoihin, saisi nimien vironnuttaminen mahdollisesti enemmän kannatusta. Yleinen saksalaisvastaisuus tulisi kääntää myös saksalaisia nimiä kohtaan. Peerna harmitteli ainoastaan sitä, ettei virolaisilla ollut Snellmanin syntymäpäivään verrattavaa isänmaallista muistopäivää, jolloin nimien vironnuttaminen voisi tapahtua. Nimien vironnuttamiskysymys eteni, kun sukunimien muuttamista koskeva laki hyväksyttiin 17. joulukuuta 1919, ja nimen muut-

²¹⁴ Kettunen 1945, 218-219.

²¹⁵ Raag 2008, 194.

²¹⁶ Henno 2001, 73.

tamisesta tuli aiempaa helpompaa. Akateemisissa piireissä nimenmuutosliike lähti käyntiin, kun Villem Ernits piti Oskar Kallaksen innoittamana esitelmän nimien muuttamisen mahdollisuuksista Eesti Kirjanduse Seltsin kokouksessa helmikuussa 1920. Perustettiin toimikunta, jonka oli määrä aloittaa kampanjointi nimien vironnamisen puolesta ja johon myös Kettunen kuului. Toimikunta ei kuitenkaan kokoontunut kertaakaan, ilmeisesti siksi, ettei hallituksella ollut antaa aineellista apua työhön.²¹⁷

Loppuvuodesta 1920 asiasta oli puhetta myös Virolais-suomalaisessa ylioppilasklubissa, jossa Kettunen otti esille nimien vironnamisen kysymyksen. Enemmän innostusta nimien muuttaminen sai kuitenkin Äidinkielen Seuran jäsenten parissa, joka otti kampanjan aloittamisen vastuulleen.²¹⁸ Tässä Kettunen oli myös keskeisessä roolissa. Äidinkielen seuran suurimmaksi osin kielitieteilijöistä koostuneelle jäsenkunnalle kysymys nimien muuttamisesta oli luultavasti paljon mielenkiintoisempi ja tärkeämpi kuin Suomalais-virolaiselle klubille, jonka toiminta tähtäsi alkuvuosina käytännön suomen kielen taidon oppimiseen ja suomalais-virolaisten akateemisten suhteiden kehittämiseen. Ensimmäisenä toimintavuonna nimien muuttaminen ei vielä ollut juuri tapetilla Äidinkielen Seuran kokouksissa: tosin joulukuussa 1920 Andrus Saareste puhui vierasperäisten, erityisesti venäläisten etunimien käytöstä kansan parissa ja kehotti kiinnittämään huomiota tähän ”häpeälliseen ilmiöön”. Saaresten puheenvuoron yhteydessä Kettunen suositteli kuulijoita propagoimaan ylipäänsä vierasten nimien jättämisen puolesta.²¹⁹ Vuonna 1921 nimien vironnamisen kampanja tuli olennaiseksi osaksi yhdistyksen toimintaa: se nähtiin osana virolaisen kansallisen kulttuurin kehittämistä ja vastapainona seuran teoreettisemmalle kielitieteelliselle työlle. Helmikuussa 1921 yhdistyksen kokouksessa oli puhetta sukunimien taivuttamisesta, minkä yhteydessä puollettiin vahvasti sukunimien taivuttamista viron kielen sääntöjen mukaan. Samassa kokouksessa luettiin Oskar Kallaksen lähettämä kirje, jossa hän kehotti Äidinkielen seuraa ryhtymään sukunimien muuttamisen propagoimiseen ”täydellä energialla”.²²⁰

Noin viikkoa myöhemmin yhdistyksen hallituksen kokouksessa päätettiin järjestää kokous ”Tarton sivistyneistön edustajille” ja käydä läpi periaatteita, joilla kampanjaa vietäisiin eteenpäin. Tämän lisäksi päätettiin järjestää yleinen julkinen kokous, ilmoittaa asiasta myös sanomalehdissä sekä julkaista mahdollisuuksien puitteissa nimien vironnamista käsittelevä

²¹⁷ Henno 2001, 73–74; *Eestlasele eesti nimi* 1921, s. 3.

²¹⁸ Eesti-soome üliõpilasklubi koosoleku protokoll 9.11.1920. Koosolekute protokollid. EAA.1798.1.4.

²¹⁹ Protokoll nro 7 koosolekust 5.12.1920. Seltsi üldkoosolekute protokollid. ERA. R-2362.2.2.

²²⁰ Protokoll nro 9 koosolekust 20.2.1921. Seltsi üldkoosolekute protokollid. ERA. R-2362.2.2.

albumi.²²¹ Hennon mukaan tällainen kokous yhteiskunnallisten, kirjallisten ja tieteellisten piirien edustajille pidettiin 6. maaliskuuta. Kettusen lisäksi mukana oli useita kielitieteilijöitä ja Äidinkielen Seuran aktiiveja. Kokouksessa päätettiin, että valistustyötä tulee tehdä ympäri maan, julkaista asiasta selostuksia ja suositeltavia uusia nimiä sisältävä albumi, samoin julkaista kirjoituksia sanomalehdissä sekä näyttää omalla toiminnalla sukunimen muuttamisessa esimerkkiä kansalle. Päätettiin luoda nimien vironnamisen helpottamiseksi Eesti Kirjanduse Seltsin kanssa yhteinen toimikunta.²²²

Toimikunnan työ alkoi nopeasti: jo maaliskuussa avattiin Tartossa nimien muuttamisen toimitus, jonka tehtävänä oli antaa nimien muuttajille teknisiä neuvoja, auttaa uusien nimien muodostamisessa sekä muutosanomuksen tekemisessä. Samoin päätettiin Suomen esikuvan mukaisesti julkaista innostava ja nimien muuttamisen perusteisiin johdettava albumi sekä luettelo uusista sukunimistä.²²³ Emakeele Seltsin hallituksen kokouksessa tehtiin päätös albumin julkaisemisesta jo meneillään olevan kevään aikana ja samoin Gustav Suitsin ja Johannes Aavikin puoleen kääntymisestä albumin kirjoitusten koostamisessa. Tämän albumin lisäksi päätettiin julkaista erikseen luettelo uusista nimistä. Albumin päätoimittajaksi valittiin Kettunen, jolla oli siten varsin paljon valtaa albumin sisällön suhteen.²²⁴

Muistelmissaan Kettunen viittaa albumin *Eestlasele eesti nimi* toimittamiseen melko lyhyesti. Hän kertoo, että albumissa ”myös jokin nimekäs henkilö, kuten Kallas ja Suits, oli pantu sukunimien muuttamisen puolesta puhumaan”. Kettunen laati albumiin Viron paikannimistön perusteella luettelon suositeltavista uusista sukunimistä ja niiden muodostamisesta. Tämä luettelo, *Nimede valik ja soetamine* ilmestyi myös erikseen. Mielenkiintoista on, että Kettunen väittää muistelmissaan laatineensa itse jokaisen artikkelin ja Suitsin ainoastaan muuttaneen ennen allekirjoittamistaan loppulauseita ”sosialistihenkisiksi”.²²⁵ Ilmeisesti Kettunen tarkoittaa viimeksi mainitulla nimenomaan Suitsin kirjoittamaa artikkelia, jossa käsitellään nimien muuttamista Ruotsissa ja viitataan lopussa yhteisen kielen merkitykseen myös nykyisessä ”luokkayhteiskunnassa” eläville ihmisille.²²⁶

²²¹ Protokoll nro 5 koosolekust 27.2.1921. Seltsi juhatusse koosolekute protokollid. ERA. R-2362.2.3.

²²² Henno 2001, 74–75; Protokoll nro 10 koosolekust 6.3.1921. Seltsi üldkoosolekute protokollid. ERA. R-2362.2.2.

²²³ Henno 2001, 75.

²²⁴ Protokoll nro 6 juhatusse koosolekust 12.3.1921. Seltsi juhatusse koosolekute protokollid. ERA. R-2362.2.3.

²²⁵ Kettunen 1948, 146.

²²⁶ Gustav Suits: ”Nimede muutmine Rootsis”. *Eestlasele eesti nimi*, s. 28–29.

Ei voida varmuudella sanoa, vaikuttiko Kettunen myös muiden albumissa julkaistujen kirjoitusten sisältöön niin paljon kuin lyhyessä huomautuksessaan väittää. Joka tapauksessa hän vaikutti albumiin paitsi oman nimien muodostamista käsittelevän kirjoituksensa kautta, myös valitsemalla kirjoittajiksi hänelle tärkeitä kontakteja. Hilja Kettunen kirjoitti albumiin vetoimuksen nimien vironnamisen puolesta, jossa kehottaa myös erityisesti Viron naisia olemaan aktiivisia nimien muuttamisessa.²²⁷ Albumi sisältää myös Lauri Kettuselle Suomesta lähetetyn kirjeen nimimerkiltä ”Academicus”, joka Kettusen pyynnöstä muistelee nimenmuutosliikettä Suomessa. Nimimerkki kirjoittaa, kuinka oli myös kantanut kortensa kekoon puhumalla nimien suomalaistamisesta omassa kotipitäjässään ja kerännyt muutettuja nimiä nimien muuttamisen keskustoimikunnalle Helsinkiin yhteismuutosta varten.²²⁸

Maaliskuussa 1921 Kettunen kirjoitti vanhalle ystävälleen Johannes Aavikille kirjeen, jossa kertoi Äidinkielen seuran ryhtyvän ”kastamaan uudelleen” Viron kansaa: suuri nimien muuttaminen oli määrä järjestää seuraavana vuonna ja pienempi, pääasiassa akateemisten piirien keskuuteen suuntautuva, jo kevääksi. Kastamisen käyttämisessä metaforana nimien vironnamisliikkeelle näkyy yhtäältä se, kuinka se oli ylhäältä alaspäin suuntautuva liike, jossa pienen sivistyneistöjoukon tuli olla liikkeelle paneva voima. Toisaalta kastaminen viittaa myös siihen, kuinka nimenmuutosliike kansallisen itsetietoisuuden kasvattajana oli niin merkittävä, että sitä sopi värittää uskonnollisella kuvastolla.

Kettunen pyysi Aavikilta kirjoitusta albumiin, siitäkin huolimatta, että oli suhtautunut aiemmin tämän kielellisiin uudistuspyrkimyksiin myös kriittisesti.²²⁹ Aavikin laatimassa kirjoituksessa on tosin ilmeisesti Kettusen kirjoittama huomautus, jossa kirjoitusta kerrotaan lyhennetyin vaikuttamatta kuitenkaan tekijän mielipiteisiin. Samalla kerrotaan, ettei albumin toimitus ole täysin samaa mieltä joidenkin Aavikin esittämien näkökohtien kanssa. Aavikin esittämät individualistiset näkemykset nimien muuttamisen merkityksestä yksilön mielenliikkeiden heijastajana sekä myös virolaisen nimen vaihtamisesta ”esteettisillä perusteilla” sopivat toimituksen mielestä huonosti yhteen sen kanssa, että hän painottaa myös vierasperiäisten nimien muuttamisessa tarvittavaa objektiivisuutta.²³⁰

²²⁷ Hilja Kettunen: ”Teile, kellede päralt on tulevik?”. *Eestlasele eesti nimi*, s. 31.

²²⁸ ”Academicus”: ”Kiri lahe tagant?”. *Eestlasele eesti nimi*, s. 49–51.

²²⁹ Lauri Kettunen Joh. Aavikule 11.3.1921 19/21. F275 8:5. KM EKLA. Kettunen 1948, 266.

²³⁰ Johannes Aavik: ”Missuguseid nimesid ja mispärast tuleks muuta.”, *Eestlasele eesti nimi*, s. 34.

Albumin kirjoituksista sekä Äidinkielen Seuran kokousten keskusteluista nousee sukunimien virontamisen puolesta esille selkeästi muutama keskeinen argumentti. Viron senhetkisessä historiallisessa tilanteessa vierasperäiset nimet nähtiin menneisyyden heijastuksena, koska ne eivät edustaneet virolaisten senhetkistä olemusta ja kansallistunteen tasoa. Nimet olivat kansallisen kulttuurin symboleita ja itsenäistyneen Viron kansallinen kulttuuri vaati siten myös kansallisia nimiä. Erityisesti korostettiin sitä, kuinka virolaisten esiintyminen ulkomailta vierasperäisillä, etenkin saksalaisilla nimillä, antaa virolaisten saavutukset tieteessä, taiteessa ja urheilussa toisten kansojen kunniaksi. Tähän ”vieraan kulttuuripääoman” kasvattamiseen suomalaisten ja virolaisten kaltaisilla pienillä kansoilla ei ollut varaa. Esimerkkinä nostettiin esille virolainen maratoonari Jüri Lossmann, jota oli sukunimensä perusteella pidetty ainakin englantilaisessa lehdistössä ruotsalaisena hänen saavuttaessaan hopeaa Antwerpenin olympiamaratonilla. Kaiken lisäksi Lossmanin voittanut suomalainen Hannes Kolehmainen kantoi suomalaista nimeä, mikä vielä entisestään korosti Lossmann-nimen vierasperäisyyttä.²³¹ Äidinkielen seuran kokouksessa esiteltiin virolaisen diplomaatin kirje, jossa tämä valitteli sitä, kuinka saksalaisten sukunimien vuoksi virolaisia valtionmiehiä pidetään usein saksalaisina, jotka ovat tulleet avuksi maansa hallintoon kykenemättömille virolaisille. Tätä pidettiin yhdistyksen jäsenten piirissä häpeällisenä ja korostettiin sitä, kuinka nimien muuttaminen tulisi nostaa kansalliseksi tehtäväksi.²³²

Vertailupohjana esiteltiin myös nimenmuuttamisliikkeitä eri maissa. Villem Ernits viittaa albumissa lyhyesti Unkariin, jossa oli hänen mukaansa ennen myös paljon etenkin saksalaisia nimiä, mutta nimenmuutosliikkeen jälkeen vierasperäisiä nimiä esiintyi lähinnä unkarilaistuvilla muiden kansallisuuksien edustajilla. Pääasiassa nostetaan kuitenkin esille Suomi, jonka vuosien 1906–1907 nimenmuutosliikettä esitellään varsin laajasti. Nimimerkki ”V. Eestivere” kertoo kirjoituksessaan, kuinka Suomen ylioppilaskunnan laulajien käydessä keväällä vierailulla Virossa kuoron johtaja Heikki Klemetti piti puheen, jossa sanoi useiden suomalaisten olleen hämmästyneitä siitä, kuinka ”kansallinen ja nimenomaan puhtaan kansallinen veri virtaa nuoren valtion suonissa”. Suomalaiset olivat olleet vaikuttuneita Klemetin mukaan myös siitä, kuinka riigivanem Pätsillä, yliopiston korkeimmalla virkamiehellä Pöldillä sekä rehtori Koppelilla oli kaikilla kansalliset nimet, kun taas Suomessa vastaavien arvovaltaisten toimijoiden nimet olivat ruotsalaisia. ”V. Eestivere” toteaa kuitenkin, että

²³¹ O. Kallas: ”Kas oleme küpsed?”, *Eestlasele eesti nimi*, s.7-8; V. Ernits: ”Nimede muutmise kultuuriloolisena nähtusena”, *Eestlasele eesti nimi*, s. 21–23; Hilja Kettunen: ”Teile, kellede päralt on tulevik.”, *Eestlasele eesti nimi*, s. 39; V. Eestivere: ”Külalise võrdlus.”. *Eestlasele eesti nimi* s. 46–47.

²³² Protokoll nro 23 koosolekust 29.10.1922. Seltsi üldkoosolekute protokollid. ERA. R-2362.2.2.

pinnallisesti katsottuna virolaisen kulttuurin omaperäisyys saattoi todella olla Suomea korkeammalla tasolla, mutta pian tulivatkin jo vastaan Strandmannit, Bachmannit ynnä muut sukunimiltään saksankieliset, jotka haluavat olla kunnianarvoisia virolaisia, mutta eivät nimensä puolesta sitä kuitenkaan tee. Kirjoittajan mukaan Suomen ja Viron välillä tulee jatkossa olemaan ”veljellistä kilpailua” erityisesti siinä, kumpi antaa ”yhteiselle virolais-suomalaiselle heimolle” enemmän omaa kulttuurista pääomaa myös omankielisten nimien suhteen.²³³

Suomalaisen esikuvan mukaan tavoitteena oli myös joukkonimenmuutosten tekeminen tiettyinä kansallisesti merkittävinä päivinä. Ensimmäiseksi tällaiseksi päiväksi päätettiin 23. toukokuuta, jolloin tuli kuluneeksi 105 vuotta Vironmaan talonpoikien maaorjuuden lakauttamisesta. Koska nimenmuutostampanjasta innostuminen oli luultua vähäisempää, nimenmuutospäivä siirrettiin juhannuspäivälle. Seuraavina vuosina tehtiin joukoittain nimenmuutoksia erityisesti itsenäisyyspäivänä 24. helmikuuta. Toiminta ei kuitenkaan muodostunut niin laajaksi kuin Äidinkielen Seuran piirissä oli toivottu. Hennon mukaan ensimmäisen vuoden aikana toivottiin jo tuhatta virolaistettua nimeä, mikä oli epärealistinen arvio: vuoden 1921 lopulla oli esitetty 128 nimenmuuttamispyyntöä.²³⁴

Kun nimenmuutostampanja ei edennyt toivottuun tahtiin, pyrittiin tekemään lisää propagandatyötä sen puolesta. Pyrittiin korostamaan sitä, että Äidinkielen Seuran jäsenten tulisi näyttää itse esimerkkiä kansalle viron tamalla nimensä. Yhdistyksen kokouksessa puheenjohtaja Kettunen luki juhlallisesti ääneen niiden yliopiston opettajien nimet, jotka olivat tuoneet ilmi haluavansa muuttaa nimensä virolaisiksi. Näiden joukossa oli myös kansanrunouden professori M.J. Eisen, mille tiedolle osoitettiin pitkään suosiota. Tämän yhteydessä Kettusen oppilas Oskar Loorits harmitteli sitä, että vanhemmat tieteen tekijät, jotka kantavat nimensä mukana tiettyä mainetta ja traditiota, ovat menneet nuorten edelle nimiensä viron tamisessa. Erityisesti Äidinkielen Seuran jäsenet Loorits näki olevan moraalisesti velvoitetuja toimimaan esimerkkeinä tässä asiassa toisille. Syitä kampanjan etenemisen hitauteen pohdittiin: esimerkiksi Jaan Ainelo esitti, että virolaisten hitaampi temperamentti vaatii enemmän aikaa myös siihen, että kampanjasta innostutaan kunnolla ja että se saadaan vietyä läpi laajassa mitassa.²³⁵

²³³ V. Ernits: ”Nimede muutmine kultuuriloolisena nähtusena?”. Eestlasele eesti nimi, s. 20–23; V. Eestivere: ”Külalise võrdlus”. Eestlasele eesti nimi, s. 46–48.

²³⁴ Henno 2001, 75.

²³⁵ Protokoll nro 15 koosolekust 20.11.1921. Seltsi üldkoosolekute protokollid. ERA. R-2362.2.2.

Saareste kannatti nimien virontamisen kampanjointia ennen kaikkea sivistyneistön piirissä, mistä se hänen mukaansa leviäisi ”kuin itsestään” myös laajemmalle. Keskustelussa esiintyi myös nimien virontamisen kampanjan liian nopeiden etenemisyökkimysten kritisointia: pohdittiin esimerkiksi, tulisiko odottaa siihen asti, kunnes virolaisen sivistyneistön piirissä olisi kehittynyt riittävän vahva tunne nimien virontamisen tarpeellisuudesta kansalliselle kulttuurille. Saareste esitti epäilijöille vastakysymyksen: virolaiset eivät välttämättä olleet valmiita ottamaan vastaan myöskään itsenäisyyttä, joten olisiko heidän sen vuoksi pitänyt jäädä passiivisesti odottamaan itsenäisyyden tunteen kehittymistä?

Äidinkielen seurassa ehdotettiin toiminnan laajentamista ylioppilaskuntaan sekä maaseudulle. Julius Mägisten ehdotuksesta käännyttiin tuen saamiseksi ylioppilasorganisaatioiden puoleen, joiden uskottiin jo organisaatioiden kunnian puolesta tukevan kansallista liikkumista myös tässä suhteessa.²³⁶ Samoin ehdotettiin, että propagandatyötä nimien muuttamisen puolesta tehtäessä hyödynnettäisiin maaseudulla esimerkiksi raittiusliikkeen aktiiveja.²³⁷ *Eestlasele eesti nimi* -albumia sekä muita nimien virontamista käsitteleviä julkaisuja päätettiin levittää tunnetuille asiasta kiinnostuneille keskikoulujen opettajille sekä nuorten yhdistyksille.²³⁸ Toiminnan laajentaminen ei kuitenkaan onnistunut. Maaseudulle lähetettiin 500 kirjettä, joihin tuli vain 50 vastausta, nekin suurimmaksi osin torjuvia. Myöskään yhteistyöstä ylioppilaskunnan kanssa ei tullut mitään, vaikka toimintaa yritettiin jatkuvasti tehostaa: esimerkiksi vuonna 1925 kaikille ylioppilaskunnan jäsenille, joilla oli vierasperäinen nimi, saatettiin henkilökohtainen vetoamus.²³⁹

Nimien muuttajien määrä pysyi 1920-luvulla vähäisenä vuodesta toiseen. Raagin mukaan vuosina 1920–28 annettiin 605 nimenmuuttamispyyntöä, joista hyväksyttiin 422, ja näistä puolestaan vain 160 koski vierasperäisiä nimiä. Suurin osa nimensä muuttaneista halusi päästä eroon merkitykseltään halventavasta nimestä: se vähäinen joukko, joka ennen 1930-luvun puolivälin valtiollista nimien virontamisen kampanjaa halusi eroon nimenomaan vierasperäisestä nimestä, koostui suurimmaksi osin nuoremmista kielitieteilijöistä sekä kulttuuritoimijoista.²⁴⁰ Kuten nimimerkki ”Academicus” toteaa Kettuselle osoittamassaan kirjeessä,

²³⁶ Protokoll nro 19 koosolekust 2.4.1922. Seltsi üldkoosolekute protokollid. ERA. R-2362.2.2.

²³⁷ Protokoll nro 22 juhatuses koosolekust 10.3.1922. Seltsi juhatuses koosolekute protokollid. ERA. R-2362.2.3.

²³⁸ Protokoll nro 41 juhatuses koosolekust 15.5.1923. Seltsi juhatuses koosolekute protokollid. ERA.R-2362.2.3.

²³⁹ Henno 2001, 75.

²⁴⁰ Raag 2008, 195. Raagin antamia esimerkkejä tunnetuista nimensä muuttaneista virolaisista: Saaber > Saareste (1922), Mälson > Mägiste (1922), Mihkelson > Tuglas (1923), Blaubrück > Arumaa (1926), Mihhels >

filologit olivat olleet ensimmäisinä 1800-luvulla solmimassa siteitä Suomen ja Viron välille, ja he ottivat myös vierasperäisten nimien muuttamisen ensimmäisinä kansallistunteen ilmaisemisen kannalta tärkeäksi tehtäväksi.²⁴¹ Nimenmuutoksen merkitys saattoi olla yksittäiselle nuorelle virolaiselle kielitieteilijälle kuitenkin merkittävä, kuten käy ilmi Paulopriit Voolainen muisteluista. Hän kertoo olleensa marraskuussa 1920 Tarton Akateemisen Heimoklubin kokouksessa, jossa Kettunen oli puhunut nimien virontamisesta ja jossa opiskelutoveri August Anni oli vielä tähdentänyt nimenmuuttamisen merkitystä. Entinen saksalaisperäinen nimi Paul Friedrich Pedmanson vaihtui virolaiseksi jo seuraavan vuoden alussa.²⁴²

Virossa nimien muuttamisen kampanja jäi siis aluksi melko pienen akateemisen piirin asiakasi, eikä edennyt heti luonnostaan myös kansan pariin, kuten Saareste oli toivonut. Ihmisten suhtautuminen nimien virontamiseen ei ollut yleisesti kovin innostunutta, koska sen ajateltiin vievän paljon aikaa ja vaivaa, ja lisäksi muuttaminen vaati maksun.²⁴³ Viron kieli oli vasta itsenäistymisen yhteydessä nostettu viralliseksi kieleksi, joten kenties aika ei ollut Virossa kypsä vastaavalle massaliikkeelle kuin Suomessa. Vaikka Virossakin kansallistunne oli politisoitunut vuoden 1905 tapahtumien saatossa, ei maassa ollut vielä kehittynyt samanlaista joukko-osallistumisen perinnettä, joka Suomessa oli alkanut autonomian ajan kansalaisyhteiskunnan vähitellen muotoutuessa ja eräällä tavalla huipentunut suuren adressin keräämiseen.

Virolaisten kansallisesta innosta ja aiemmilla matkoillaan virolaisen maaseutuväestön ”sydämen kulttuurista” vaikuttanut Kettunen ei muistelmissaan tai muissa käyttämissäni lähteissä mainitse olleensa pettynyt nimenmuutosliikkeen hitauteen. *Eestlasele eesti nimi* -albumin toimittajana ja Äidinkielen Seuran puheenjohtajana hän koki asian tärkeäksi ja oli kampanjoinnin ainoana suomalaisena vaikuttajana entisestään suuntaamassa kampanjan tekemistä Suomen esikuvan mukaan. Koska nimienmuuttamisiike oli ainoastaan yksi virolaisen kansallisen kulttuurin ja muiden heimokansojen kulttuurien kehittämiseen liittyvä asia, johon Kettunen omalta osaltaan vaikutti, ei hän kenties kokenut kampanjan hitaasta etenemisestä niin raskasta pettymystä kuin nuoremmat virolaiset kampanjan propagoijat.

Mihkla (1926), Berg > Ariste (1927), Klein > Rajamaa (1927), Schwalbe > Silvet (1929), Trinkman > Elisto (1933).

²⁴¹ ”Academicus”: ”Kiri lahe tagant.”, *Eestlasele eesti nimi*, s. 51.

²⁴² Paulopriit Voolaine: Mälestusi G. Suitsust, J.V. Veskist, K. Zakovist, L. Kettunen’ist jt., s. 17. Fond 169 M. 194:3. KM EKLA.

²⁴³ *Eestlasele eesti nimi* -albumissa olevan Nimien muuttamisen toimituksen ohjeen mukaan kulut olivat 350 mk. *Eestlasele eesti nimi*, s. 70.

Nimien virontaminen laajemmassa mittakaavassa toteutui siis vasta vuodesta 1934 lähtien, jolloin valtio otti aiemmin suurelta osin Äidinkielen seuran vastuulla olleen kampanjan osaksi kansallista propagandaa. Taustalla oli vapsien vallankaappausyritystä seurannut autoritaarinen hallinto sekä sen kampanja kansallisen kulttuurin vahvistamiseksi. Samalla tavoin kuin Äidinkielen seuran kampanjoinnissa, myös valtion nimenmuutoskampanjan propagandassa korostettiin sitä, kuinka saksalaisia sukunimiä kantavien virolaisten saavutuksia pidettiin ulkomailla saksalaisten saavutuksina.²⁴⁴ Nimenmuuttamisprosessia pyrittiin lyhentämään ja vuonna 1934 vierasperäisten etu- ja sukunimien virontaminen vapautettiin seuraavaksi kahdeksi vuodeksi kaikenlaisista maksuista. Valtio aloitti nimien suurimittaisen kansallistamisen, ja ympäri maata luotiin toimikuntia nimien muuttamista edistämään. Liikkeen aloittaja Äidinkielen Seura oli nyt pikemminkin yksi monista asiaan liittyvistä toimijoista ja sai ilolla seurata aiemmin hitaasti edenneen nimien virontamisen nousua massaliikkeeksi.²⁴⁵

Vieraskielisten nimien muuttaminen oli suurempi projekti, jossa näyttäytyi kielen symbolinen arvo kansallisen kulttuurin kehittämisessä sekä yksilön velvollisuus nostaa nimensäkin avulla oma kansansa maailmankartalle. Nimien muuttamisen merkitys kansallisen kulttuurin nostamisessa ”vierasta kulttuuripääomaa” vastaan muistuttaa Kettusen jo ensimmäisen Viron matkansa jälkeen kirjoittamassaan artikkelissa esille nostamaa ”suuren kulttuuritaistelun” ajatusta. Omia kansallisen kulttuurin ilmenemismuotoja tuli Kettusen heimoaatteen mukaan kehittää, ja vaikutteita oman kulttuurin tukemiseksi oli haettava lähinnä omaa kansaa kielellisesti ja siten kulttuurisesti lähellä olevilta heimokansoilta. Etenkin vaikutteiden hakeminen suurilta kieli- ja kulttuurialueilta merkitsi Kettuselle ja muille Äidinkielen Seuran toimijoille oman kulttuurin tulevaisuuden asettamista riskialttiiksi.

Nämä samat ajattelutavat näkyivät myös muutamassa viron kielen alkuperäisyyteen ja vieraiden vaikutteiden poistamiseen liittyvässä kysymyksessä, joihin Kettunen kiinnitti huomiota Tarton vuosinaan. Virolaisten kielitieteilijöiden parissa kiisteltiin vuosia siitä, tulisiko katua kutsua venäläisellä sanalla ”uulits” vai virolaisella sanalla ”tänav”. Vuonna 1922 Andrus Saareste sanoi tämän kysymyksen aiheuttaneen kiivaimman debatin viron kirjakielen kehittämisessä. Saaresten mukaan Viron eri kaupungeissa vallitsivat eri käytännöt sen suhteen, kirjoitetaanko katukyltteihin ”uulits” vai ”tänav”; sen sijaan osoitetiedoissa esiintyi useimmin sana ”tänav”. ”Tänav” oli ollut katua tai tietä kuvaavana sanana merkitykseltään

²⁴⁴ Raag 2008, 195-196.

²⁴⁵ Henno 2001, 78-79.

suppeampi, kun taas ”uulits” oli alun perin tarkoittanut niin kaupungin kuin kylän tietä. ”Tänav” -sanan kannattajien määrä oli Saaresten mukaan kasvanut tasaisesti, ja puoltajien argumentit sanan puolesta liittyivät siihen, että ”uulits” oli niin selkeä venäläinen lainasana, että sen käyttöönotto ei sopinut uuteen historialliseen tilanteeseen, jossa viimeisetkin jäljet vieraasta vallasta haluttiin kadottaa. ”Tänav” oli kyllä myös alkujaan germaaninen laina, mutta koska se ei nykyisessä muodossaan muistuttanut mitään muuta germaanista kieltä, erityisesti ei saksaa, sitä voitaisiin käyttää ongelmitta.²⁴⁶

Kettunen puhui myös Äidinkielen Seuran kokouksessa uulits-tänav – kysymyksestä ja tote- si, että myös ”tänav” -sanan vieras alkuperä on kiinnittänyt vain muutamien yksittäisten kielitieteilijöiden huomion ja kansallisessa innossa sanaa on laajalti alettu käyttää ”uulits” - sanan korvaajana. Kokouksessa äänestettiin näiden kahden sanan välillä: ”tänav” -sanaa kannatti 41 osanottajaa, ”uulits” -sanaa ei kukaan ja puolueettomia tai muuta vaihtoehtoa kannattavia oli 6.²⁴⁷ Ilmeisesti puolueettomiksi jättäytyneistä ainakin osa kannatti Virumaan murteessa esiintyvää, jo häviämässä olevaa sanaa ”kuja”, jonka Saareste tuo kirjoituksessaan esiin. Saaresten mukaan ”kujan” käyttöönotosta oli käyty keskustelua Eesti Keel – lehden toimituksen sekä muiden kielitieteilijöiden kesken, ja sanaa suositteli myös Lauri Kettunen. Saareste oli sitä mieltä, että ”kuja”-sanan käyttöönotto ratkaisisi turhan kiistan, ja voittajana selviäisi kolmas osapuoli – viron kieli.²⁴⁸ ”Kuja” olisi ollut alkuperäisyyttä ihannoiville kieli- tieteilijöiden joukolle ihanteellinen sana ”uulitsan” ja ”tänavan” sijaan, joissa kummassakin nähtiin enemmän tai vähemmän vierasperäinen vaikutus. Viron kielessä ”tänav” on kuiten- kin vakiintunut katua kuvaavaksi sanaksi.

Toinen kielikysymys, jossa erityisesti Kettunen tuli tunnetuksi myöhemminkin Suomessa, liittyi siihen, tulisiko suomen kielessä kutsua Viroa nimityksellä ”Viro” vai ”Eesti”. Muis- telmissaan Kettunen sanoo haluavansa ”torjua syytöksen”, että nimenomaan hän olisi aloit- tanut ”Eesti”-nimen käyttämisen Suomessakin Viron sijaan. Samalla hän sanoo kysymyksen olleen Tartossa hänelle toisarvoinen ja monien hänen omienkin oppilaidensa, esimerkiksi Oskar Looritsin, tottuneen Viro-nimitykseen. Kettusen mukaan nimenomaan Oskar Kallas pyysi häntä puhumaan Eesti-nimen käyttöönoton puolesta Suomessakin, ja Kettunen ryhtyi esittämään asian puolesta ”niin järkeen kuin tunteisiin vetoavia perusteluja”. Muutosehdo-

²⁴⁶ A. Saareste: ”Uulits, tänav ja kuja”. Eesti Keel 1922, nro 5-6, s. 167–170.

²⁴⁷ Protokoll nro 24 koosolekust 19.11.1922. Seltsi üldkoosolekute protokollid. ERA. R-2362.2.2.

²⁴⁸ A. Saareste: ”Uulits, tänav ja kuja”. Eesti Keel 1922, nro 5-6, s. 167–170.

tus tuntui Kettusen mielestä varsin viattomalta, eikä hän osannut odottaa, millaista vastustusta se herättäisi suomalaisissa.²⁴⁹

Kettusen toi esille näitä järkeen ja tunteisiin vetoavia perusteluita Akateemisen Heimoklubin kokouksessa puhuessaan nimikysymyksestä. Hänen mukaansa nimitys ”virolaiset” on kulkeutunut suomalaisille inkeriläisten kautta, jotka käyttivät tätä nimitystä Viron maakunnan Virumaan sekä koko nykyisen Viron alueen asukkaista. Se, että koko kansasta käytetään samaa nimeä kuin lähimmän maakunnan asukkaista, ei ollut sinänsä harvinaista: inkeriläiset saattoivat kutsua suomalaisia ”Viipurin miehiksi”, liiviläiset puolestaan virolaisia ”Saarenmaan miehiksi”. Kettusen mielestä on kuitenkin varmaa, että jos liiviläiset onnistuvat säilyttämään kulttuurinsa ja pääsevät korkeamman koulutuksen piiriin, heidän virolaista käyttämänsä nimitys vaihtuu ”eestiläisiin”. Samoin Kettunen otti esille sen, kuinka karjalaiset kutsuvat toisinaan suomalaisia ruotsalaisiksi ja kuinka vastenmieliseltä se suomalaisesta tuntuu.

Kettusen mielestä Suomessa käytetty Viro-nimitys antaa sen kuvan, kun elettäisiin vielä menneisyydessä, eikä nykyistä suurien mahdollisuuksien aikaa. ”Eesti”-nimitystä tulisi alkaa käyttää virolaisten uuden historiallisen tilanteen tunnustamiseksi sekä siksi, että virolaisten kutsuminen sillä nimellä, jota he itse omasta kansastaan käyttävät, muodostaisi vielä yhden siteen lisää veljeskansojen välille. Kokouksessa päätettiin Kettusen esityksen mukaisesti käyttää ainakin yhdistyksen omassa toiminnassa suomen kieltä käytettäessä ”Eesti”-nimitystä ja kehottaa Helsingin klubia tekemään samoin.²⁵⁰ Kettusen mukaan heimoaatteesta innostuneet akateemiset piirit pitivätkin yleensä kiinni ”Eesti”-nimityksestä, vaikka se Suomessa määriteltiin toisinaan sekä oikeakielisyyden vastaiseksi että ”suomalaista omanarvontuntoa” loukkaavaksi, kun virolaiset ”itse rohkenivat nimensä suhteen lausua toivomukseen”.²⁵¹

Kettusen muistelmissaan esittämä Viro-Eesti-kiistaa ja omaa panostaan siinä vähättelevä suhtautumistapa on ristiriidassa sen kanssa, että hän puhui myös Tartosta Suomeen palattuun ahkerasti ”Eestin” käyttämisen puolesta. Hän ajautui kollegansa E.A. Tunkelon kanssa asian tiimoilta kiistaan Virittäjä-lehdessä vuonna 1929. Kettunen vetosi edelleen siihen, kuinka virolaisia tulisi kutsua sillä nimellä, jota he itse itsestään käyttävät. Tunkelon pääargumentti ”Viro”-nimityksen käyttämisen puolesta oli se, että Viro tarkoitti Ruotsin vallan

²⁴⁹ Kettunen 1948, 232–233.

²⁵⁰ Protokoll Akadeemilise Hõimuklubi koosolekust 2.11.1920. Koosolekute protokollid EAA.1798.1.4

²⁵¹ Kettunen 1948, 232.

aikana 1600-luvulla ”Viron herttuakuntaa”. Tähän samalle maantieteelliselle alalle puolestaan syntyi myöhemmin Viron tasavalta (Eesti Vabariik). Kettunen syytti Tunkeloa siitä, että tämä pyrki historiallisilla perusteilla tekemään tyhjäksi heimoliikkeen tarkoituksen. Tunkelon ja Kettusen kiista päättyi lopulta siihen, että Kettusen viimeistä vastausta ei julkaistu Virittäjässä ja hän vetäytyi Virittäjän toimituksesta.²⁵² Tällöin Viron vuosien aikana solmitut kontaktit tulivat Kettuselle tarpeeseen: hän siirtyi Virittäjän sijaan julkaisemaan kirjoituksiaan Eesti Keel- ja Eesti Kirjandus -lehdissä. Grünthalin mukaan Kettunen pysyi kuitenkin loppuun saakka ”Eesti”-nimityksen kannattajana, koska julkaisi vielä vuonna 1939 artikkelin ”Voittava Eesti”.²⁵³

Kettusen asian merkitystä vähättelevään suhtautumiseen liittyikin sekä muistelmien kirjoittamishetken tilanne Neuvostoliiton miehittämässä Virossa että kenties myös katumus nuorena käytyjen kiivaiden tieteellisten kiistojen suhteen:

*Minultakin tulee usein ”Viro” – ikään kuin Eesti välillä olisi meille ollut vain kaunista unta. Jostakin syystä palaa mieleen Eino Leinon --- surumielinen mietelmä: Jos emme osaa käyttää Jumalan antimia oikein, otetaan ne meiltä pois. Lienen lopulta ollut riidanrakentaja minäkin. Rauba on lintu, joka riidan ääntä kuullessaan pakenee tiehensä.*²⁵⁴

Kun Eesti ja sen kansallisen kulttuurin rakentaminen oli vielä toisinta totta, etenkin Kettuselle ja hänen oppilailleen, oli vierasperäisten vaikutteiden vähentäminen viron kielestä olennainen osa kansallisen kulttuurin kehittämistä. Tarton vuosinaan Kettunen ei heimoaatteesta innostuneiden virolaisopiskelijoiden silmissä näyttäytynyt riidanrakentajana, vaan virolaisen kansallisen kulttuurin kehittämismahdollisuuksista innostuneena professorina, joka auttoi kansallisen kulttuurin kehittämistyössä siirtämällä Viroom Suomessa hankkimaansa osaamista. Kettunen näki suomalaisen ja virolaisen kansallisen tieteen ja kulttuurin pohjan yhteiseksi, millä hänen kansallisen kulttuurin kehittämiseen tähtäävä työnsä hyvin pitkälti perustui. Hänen näkemyksensä laajeni tässä suhteessa koskemaan myös pienempiä sukulaiskansoja, joista liiviläiset nousivat Tarton aikana Kettuselle erityisen tärkeiksi.

²⁵² Kettunen oli kuulunut Virittäjän toimitukseen vuodesta 1909. Alvre 1991.

²⁵³ Grünthal 2006, 202–206. Kysymys siitä, tulisiko käyttää Viro- vai Eesti-nimitystä, on Grünthalin mukaan myös viime vuosikymmeninä esiintynyt usein sanomalehdistössä: pohjana tälle keskustelulle on yleensä ollut juuri se, että virolaiset kutsuvat itse omaa valtiotaan nimellä ”Eesti” ja kieltään ”eestin kieleksi”. Neutraali keskustelu aiheesta on ollut vaikeaa myös Kettusen jälkeisille sukupolville.

²⁵⁴ Kettunen 1948, 233.

3. LIIVINRANNALTA BUDAPESTIIN - LIIVILÄISET JA UNKARILAISET KETTUSEN HEIMOATTEEN OSANA

3.1. Kuolevaa veljeä on autettava - työ liiviläisten hyväksi

Liiviläiset olivat yksi vanhoista itämerensuomalaisista kansoista, joiden historiallinen asuin-alue Liivinmaa sijaitsi nykyisen Etelä-Viron ja Pohjois-Latvian alueella.²⁵⁵ Liiviläisiä asui pieni määrä myös Kuurinmaan pohjoisrannikolla, jota kutsutaan Liivinrannaksi: perinteisesti liiviläisinä pidetään kahtatoista alueella sijaitsevaa kylää.²⁵⁶ Puhuessani liiviläisistä omassa työssäni viittaan ensisijaisesti Liivinrannalla asuneisiin liiviläisiin, en Liivinmaan liiviläisiin. He sulautuivat Kuurinmaan liiviläisiä aiemmin latvialaisiin, ja näin kävi myös heidän kielelleen. Liiviläisten määrän vähenemiseen Liivinmaalla vaikuttivat monet tekijät, esimerkiksi alueella käyty sodat, kulkutaudit ja latvian hallitseva asema yleiskielenä. Jossain määrin liiviläisiä säilyi vain muutamassa yksittäisessä kaupungissa, Salatsissa ja Limbažissa. Ainoa Liivinmaan liiviläisiä tutkimaan matkustanut tiedemies oli A.J. Sjögren vuonna 1846. Viimeinen Liivinmaalla asunut liivin kielen puhuja kuoli todennäköisesti vuonna 1868.

Myös Kuurinmaan liiviläiset assimiloituivat osittain. Tähän vaikuttivat monet sosiaaliset tekijät: esimerkiksi liiviläisten taloissa saattoi 1800-luvulla asua yhdessä huoneessa 10–30 ihmistä, minkä johdosta tartuntatauteihin kuoli paljon erityisesti lapsia. Maaorjuus lopetettiin Kuurinmaalla vuonna 1817 ja vuoden 1860 uudistukset antoivat Kuurinmaan talonpojille ja kalastajille liikkumisvapauden. Näin liiviläisetkin muuttivat asumaan muualle, mikä vaikeuttaa heidän määränsä tarkkaa arviointia. Liiviläisten ja liivin kielen puhujien määräksi 1800-luvun lopulla voi olettaa 2000–3000. Liivin kielen sulautumiseen vaikutti erityisesti se, että liiviläiset pitivät latvian kieltä koulun, kirkon ja julkisen elämän kielenä omaa äidinkieltään parempana, minkä johdosta vanhemmat opettivat lapsilleen usein ensimmäisenä kieleenä latvian kieltä. Vahvin etninen tietoisuus vallitsi vanhemman sukupolven liiviläisillä. Nämä muutokset pani merkille myös E.N. Setälä omalla vuoden 1888 matkallaan Kuurinmaalle: hän huomasi, että 1800-luvun loppupuolella myös liivin kielessä oli paljon vaikutteita latviasta.²⁵⁷

²⁵⁵ Väveri 1995, 129.

²⁵⁶ Ks. liite 1.

²⁵⁷ Blumberga 2011b, 127–131.

Kettusen ja tämän oppilaan Oskar Looritsin saapuessa vuonna 1920 ensimmäistä kertaa Liivirantaan elettiin liiviläiskylissä vielä ensimmäisen maailmansodan jälkeisen sekasorron aikaa. Sota oli pakottanut liiviläiset useiksi vuosiksi pakenemaan Latvian sisämaahan tai Vieroon ja Venäjälle, mikä nopeutti liiviläisten määrän vähenemistä ja liivin kielen sulautumista latvian kieleen. Kaikki liiviläiset eivät palanneet takaisin kotiin sodan jälkeen.²⁵⁸ Huhuttiin, että liiviläiset olisivat kokonaan hävinneet, ja myös lehdistö levitti näitä huhuja.²⁵⁹ Kettunen kertoikin pelänneensä ennen vuoden 1920 tutkimusmatkaansa, löytäisikö enää Kuurinmaalta liivin kielen puhujia. Latvian väestönlaskennan mukaan oli kesällä 1920 koko Latvian alueella vain 831 liiviläistä; Kettunen itse arvioi, että liivin kieltä puhuvien ihmisten määrä voisi olla maksimissaan 1500.²⁶⁰

Kettunen oli jo aiemmin tehnyt tutkimusmatkoja muiden pienten suomensukuisten kansojen, vatjalaisten ja vepsäläisten luo. Hänen kiinnostuksensa oli suuntautunut myös liiviläisiin jo ennen Tarton aikoja, ja hän oli ollut ensimmäistä kertaa tekemisissä liiviläisten kanssa vuonna 1917 Suomessa. Tällöin hän työskenteli kuusi viikkoa liiviläisen pakolaisen Pruon Ernestovskin kanssa.²⁶¹ Kettunen ryhtyikin järjestämään ensimmäistä tutkimusmatkaa liiviläisten luo jo vuonna 1918, mutta suunnitelma toteutui vasta Tarton yliopiston tuella muutamaa vuotta myöhemmin. Samalla alkoi myös kiiivas liiviläisten kansallisen kulttuurin kehittäminen, jota Kettunen oppilaansa Oskar Looritsin kanssa harjoitti ensin nimenomaan Äidinkielen Seurassa ja myöhemmin myös Akateemisessa Heimoklubissa. Tutkimusmatkojaan liiviläisten luo sekä liiviläisten puolesta tehtyä heimotyötä Kettunen jatkoi myös Tarton aikojen jälkeen Suomesta käsin. Yhteensä Kettunen kävi liiviläisten luona yksitoista kertaa 1920–30-luvuilla. Blumbergan mukaan Kettunen oli ainoa suomalainen kielitieteilijä, jolle liivin kieli muodostui maailmansotien välisenä aikana olennaiseksi tutkimusalaksi.²⁶² Siihen, että liiviläisistä tuli Kettuselle keskeinen tutkimuksen ja heimotyön kohde, vaikutti myös eräs olennainen seikka: ensimmäisen maailmansodan jälkeen tiet Venäjän suomensukuisten kansojen luo olivat suljetut.

Myöskään matka liiviläisten luo ei ollut vaaraton: Kettusen lähtiessä matkaan toukokuun lopulla vuonna 1920 Venäjä ja itsenäiseksi julistautunut Latvia ”kahakoivat vielä täyttä pää-

²⁵⁸ Blumberga 2011b, 136.

²⁵⁹ Väätäinen 1995, 137; Kettunen 1948, 106.

²⁶⁰ Blumberga 2011a, 29.

²⁶¹ Blumberga 2011a, 28. Tarkemmin tästä jaksosta kts. Kettunen 1945, 268–271.

²⁶² Blumberga 2011a, 27–28.

tä”.²⁶³ Kettunen aloitti matkan järjestämisen jo talvella 1920. Helmikuussa hän kirjoitti yliopiston hallitukselle kirjeen, jossa perusteli vähintään kahden kuukauden pituista matkaa Kuurinmaalle sillä, että haluaisi pitää seuraavana lukuvuonna kursseja liivin kielestä, josta ei kuitenkaan ollut olemassa juurikaan luotettavaa tutkimustietoa. Viidentuhannen markan matka-apurahan lisäksi hän pyysi käyttöönsä kameraa ja fonografirullia.²⁶⁴

Kettunen pohti myös, kenet eteviksi osoittautuneista oppilaistaan ottaisi mukaansa: lopullisen valinnan hän teki tulevan seuraajansa Julius Mägisten ja Oskar Looritsin välillä Looritsin hyväksi. Loorits oli tehnyt Kettuseen vaikutuksen ahkeruudellaan, reippaudellaan sekä nopealla ja terävällä ajattelukyvyllään.²⁶⁵ Sekä tieteellinen että liiviläisten kansallisen kulttuurin kehittämiseksi suunnattu yhteistyö Looritsin kanssa osoittautui hedelmälliseksi ja pitkäaikaiseksi. Loorits itse alkoi jo varhain omistautua liiviläisten kansanperinteelle, josta väitteli Tarton yliopistossa jo vuonna 1926.²⁶⁶ Kettunen oli kaikin tavoin vakuuttunut Looritsin kyvyistä, ja mainitsee muistelmissaan tämän puhuneen itseään paremmin liiviä sekä tulleen hetkessä ystäviksi liiviläisten kielenoppaidensa kanssa. Samalla Kettunen kuitenkin huomasi alusta alkaen, että Loorits olisi oikealla alalla kielitieteen sijaan kansanperinteen parissa.²⁶⁷ Myös matkasta yliopiston neuvostolle tekemässään selvityksessä Kettunen kiittelee Looritsin tieteellistä lahjakkuutta ja pyytää, että yliopisto avustaisi myös jatkossa Looritsia, mikäli tämä tahtois, kuten Kettunen odotti, jatkaa työtään liiviläisten parissa.²⁶⁸ Kettunen kuvaa hänen ja Looritsin olleen molempien luonteeltaan ”jyrkkiä, ja kun niikseen tulee, sietämättömän suorasukaisia”, mutta tulleen tästä huolimatta hyvin toimeen.²⁶⁹ Ominaisuudet, jotka Kettunen liittää Looritsiin, ovat ominaisuuksia, joilla myös Kettusta itseään on kuvailtu. Kenties Kettunen näkikin Looritsissa vertaisensa ahkeran, tinkimättömän ja suorasukaisen tiedemiehen, minkä vuoksi heidän yhteistyönsä muodostui niin pitkäaikaiseksi.

Vuonna 1920 oli selvää, että mikäli mitään ei tehtäisi liiviläisten koulutustason ja kulttuurin kehittämiseksi, liiviläisiä odottaisi nopea latvialaistuminen. Liivin kieli oli yksinomaan kotikieli, jota ei käytetty kouluissa tai kirkoissa. Viimeisin ja ainoa liivinkielinen painotuote, Matteuksen evankeliumi, oli julkaistu 1880-luvulla. Latvian valtio huolehti 1920-luvulla ainoastaan ensimmäisen maailmansodan jälkeen köyhtyneiden Kuurinmaan liiviläiskylien talouden

²⁶³ Kettunen 1948, 105.

²⁶⁴ Lauri Kettunen ülikooli k.a. valitsusele 28. veebr. 1920. Kettunen, Lauri. EAA.2100.2.324.

²⁶⁵ Kettunen 1948, 105–106.

²⁶⁶ Blumberga 2011a, 35.

²⁶⁷ Kettunen 1948, 111–112.

²⁶⁸ Tartu ülikooli nõukogule 4.11.1920. Kettunen, Lauri. EAA.2100.2.324.

²⁶⁹ Kettunen 1948, 117.

elvyttämisestä, eikä osoittanut kiinnostusta liivin kielen säilyttämiseen tai sivistystason nostamiseen.²⁷⁰ Kettuselle ja Looritsille kävi myös nopeasti selväksi liivin kielen heikko asema. Luuzin liiviläiskylässä heidän isäntäväkenään toimineen perheen kymmenenvuotias poika ei enää edes ymmärtänyt liiviä, ja perheen äitikin oli lapsena kansakoulussa laitettu nurkkaan häpeämään, jos oli latvian sijaan puhunut omaa kieltään.²⁷¹

Kettunen ja Loorits näkivät kuitenkin myös merkkejä liiviläisten omaa kieltään kohtaan tuntemasta rakkaudesta. Esimerkiksi Pizan kylässä, jossa lähes kaikki talot oli poltettu ja ihmiset asuivat maakuopissa, suomalaisen ja virolaisen kielentutkijan saapuminen paikalle herätti Kettusen mukaan toiveita etenkin vanhemmissa liiviläisissä:

Muistan aina mummon, joka intoutui ennustamaan: mäd keel saab ylz nuset (meidän kiellemme nostetaan ylös) ja lähti tätä profetallista sanomaa viemään edelleen maakuoppiin. Toiset olivat tietävinään, että Liivin kansa oli raamatullista pyhää kansaa, Libaun vuoristosta tullutta, kuten jo nimi osoitti – miten sellainen kansa voisi maailmasta hävitä! – Ei häviäkään, uskalsimme me puolestamme ennustaa. Olimmehan jo nähneet ubrivalmiuttakin oman kielen hyväksi, mutta näiden vanhuksien lapsellisessa lämmössä taisi olla se kipinä, joka meidät tosiaan pani – näin myöhemmin ajatellen – yhtä lapsellisesti haaveilemaan liiviläisyydelle pysyvää tulevaisuutta ja senmukaisesti toimimaan.²⁷²

Tämän ”lapsellisen lämmön” lisäksi innostusta Kettusen ja Looritsan alullepanemaan liiviläisten kulttuurin kehittämistyöhön toivat myös merkit siitä, että liiviläisten itsensä parissa olisi tällaisen kulttuurityön tekijöitä. Erityisesti Kettuseen teki vaikutuksen Iren kylässä asunut Karl Stalte, pientilallinen ja entinen lukkari, joka oli Kettusen mukaan selkeästi sivistynein kaikista liiviläisistä. Tämä osasi Kettusen mielestä keskustella ”kuin maailmanmies”, kaiken lisäksi liivin kielellä. Lisäksi Stalte oli kirjoitellut omaksi huvikseen myös runoja äidinkielellään. Stalten merkitys Kettuselle oli suuri: hän sanoo muistelmissaan, ettei olisi uskaltanut ryhtyä ”siihen rohkeaan liiviläisyyden pelastustyöhön”, ellei olisi tavannut Staltea.²⁷³ Myös muutamat muut liiviläiset tekivät kansallistunnollaan Kettuseen vaikutuksen. Näihin lukeutuu talollinen Mart Lepste, josta tuli myöhemmin Stalten kilpailija liiviläisten asioiden

²⁷⁰ Blumberga 2011c, 155.

²⁷¹ Kettunen 1948, 108.

²⁷² Kettunen 1948, 116.

²⁷³ Kettunen 1948, 140-141.

ajamisessa sekä kalastaja-maanviljelijä Ditrik Volganski, jota Kettunen kuvaa erääksi ”älyk-
käimmistä miehistä ja puhtaimmista idealisteista”, joita oppi tuntemaan Liivinrannalla.²⁷⁴

Kettunen suhtautuukin omaan rooliinsa liiviläisten kansallistunnon kohottamisessa varsin vaatimattomasti: ”En minä puolestani luule koskaan erityisesti yllyttäneeni liiviläisiä jymmä-
köimään asiansa puolesta, lämmittihän vain mieltäni nähdä edes muutamissa liiviläisissä
oman kielen rakkautta ja jonkinlaista liiviläistä kansallistuntoa.”²⁷⁵ Kettuselle liiviläisissä
itsessään ilmenneet kansalliset pyrkimykset ja erityisesti Karl Stalten sivistyneisyys näyttivät-
kin olleet tärkeä syy sille, miksi hän ryhtyi yhdessä Looritsin kanssa toimimaan liiviläisten
hyväksi. Omaa rooliaan hän ei muistelmissaan nähnyt kansallisen itsetietoisuuden propagoi-
jana, vaan tuntui pitävän itseään pikemminkin heimotunnetta liiviläisiä kohtaan tuntevana
yksittäisenä toimijana, jonka tärkeimmät tehtävät liiviläisten suhteen liittyivät asiantunte-
muksen tarjoamiseen sekä varojen hankkimiseen.

Kuten Blumberga huomauttaa, lisäsi liiviläisten kansallista itsetietoisuutta kuitenkin jo pel-
kästään se, että ulkomaiset tutkijat osoittivat mielenkiintoa heidän piestä kansaansa ja ka-
toamassa ollutta kieltänsä kohtaan.²⁷⁶ Myös Toivo Nygård esittää artikkelissaan, että alkua
liiviläisten kansalliselle heräämiselle olisi tuskin saatu ilman suomalaisia ja virolaisia.²⁷⁷ Sa-
moin Kettusen Virittäjään ensimmäisestä Liivinrannan matkastaan kirjoittamasta artikkelis-
ta saa sen vaikutelman, että Kettunen oli tarkoituksella pyrkinyt syyttämään liiviläisissä
kansallismielisyyttä. Liiviläisillä oli vain katoamassa oleva kielensä ja kansanperinteensä, ei
poliittista itsenäisyyttä tai yhteisöä koossa pitävää korkeakulttuuriakaan. Tässä tilanteessa
Kettunen nosti esille liiviläisten muinaisen loiston – eli Gellnerin termejä käyttäen keksi
tälle pienelle kansalle alkuperän²⁷⁸ tai vähintäänkin liioitellen korosti Kuurinmaan liiviläisten
yhteyttä historiallisen Liivinmaan liiviläisiin. Hän kertoo, kuinka oli kuvaillut liiviläisnuoru-
kaisille ”heidän kansansa mahtavaa menneisyyttä, kuinka oman kuninkaan johtama sota-
joukko peljätti niin saksalaisia, lätiläisiä kuin virolaisia naapureita”.

²⁷⁴ Vaikka Volganski olikin naimisissa latvialaisen kanssa, oli perheen lapsille opetettu myös liiviä. Myöhem-
min 1930-luvulla yksi perheen pojista, Edgar Valgamaa, koulutettiin Suomalaisuuden Liiton avustuksella pas-
toriksi, jonka oli määrä työskennellä valmistumisensa jälkeen Liivinrannassa. Toisen maailmasodan vuoksi
näin ei kuitenkaan koskaan tapahtunut, vaan Valgamaa jäi Suomeen. Kettunen 1948, 131.

²⁷⁵ Kettunen 1948, 124.

²⁷⁶ Blumberga 2011b, 136–137.

²⁷⁷ Nygård 1979, 27–28.

²⁷⁸ Gellner 1998, 96.

Liiviläisten ihmetellessä, miksi virolaiset ja suomalaiset haluaisivat auttaa heitä, oli Kettunen hahmottanut liiviläisille omaa heimoveljeyden ideaansa seuraavalla allegorialla: ”Jos teillä olisi miljoona rahaa, puhuin, jos veljenne olisi kuolemassa, ettekö uhraisi muutamaa markkaa hankkiaksenne veljellenne lääkkeitä ja lääkäreitä? Suomen ja Viron kansalla on rahaa ja tässä heillä on veli, joka on kuolemassa.” Samassa hengessä Kettunen jatkaa kirjoituksessaan, että vaikka ”sairas veli” sammuisi jo seuraavan sukupolven aikana, sukulaiskansalle ei saisi olla yhdentekevää, kuoleeko tämä veli ilman lääkkeitä ja lääkäreitä.²⁷⁹

Kettunen arvioi tämän ”sairaana veljen” kulttuurin tason muita pieniä sukukansoja korkeammaksi jo ensimmäisellä matkallaan vuonna 1920.²⁸⁰ Kettunen ajatteli, että sukukansan olosuhteiden tulisi jo valmiiksi olla tietyllä tavalla kulttuuriset, jotta heidän sivistyksensä ja kielensä hyväksi kannattaisi tehdä laajamittaista työtä. Tämä näkemys tuli esille Kettusen suhtautumisessa setukaisiin, joiden luona hän oli käynyt aiemmin vuosina 1910–1911 ja pitänyt näitä henkisesti alkukantaisena väestönä.²⁸¹ Äidinkielen Seuran kokouksessa vuonna 1921 J. Ainelo nosti esiin setukaisten tilanteen ja esitti, ettei heidän talous- ja sivistyselämänsä ole lainkaan niin kehittymätöntä kuin yleensä arvioidaan. Samoin hän korosti Setumaan merkitystä virolaiselle kansanperinteelle ja oli sitä mieltä, että virolaisten tulisi vastineeksi tehdä jotain setukaisten hyväksi. Hän ehdotti, että koska viron kirjakieli on setukaisille varsin vieras, tulisi heille mahdollistaa opetusta omalla murteellaan sekä valmistaa heitä varten omalla murteellaan kirjoitettua uskonnollista kirjallisuutta. Kettunen oli eri mieltä, eikä pitänyt setukaisten murteella kirjoitettua kirjallisuutta tarpeellisena. Samoin hän korosti setukaisten sivistyksen alhaista tasoa ja toi esille omat kokemuksensa siitä, etteivät he olleet tienneet omaa ikäänsä, meneillä olevaa vuotta tai kuukausien nimiä.²⁸²

Tarton vuosinaan Kettunen teki myös pieniä matkoja setukaisten luo. Muistelmissaan näistä matkoista kertoessaan hän nostaa edelleen esille setukaisten alkukantaisuuden: hän kertoo muun muassa, kuinka setukaiet olivat keskustelleet avoimesti sellaisistakin asioista, ”joita kulttuuri-ihminen ehkä enemmänkin ajattelee, mutta joista suuressa seurassa vain kiertäen kaartaen puhuu”.²⁸³ Kettusen setukaisten kulttuurin mahdollisuuksiin liittyvät epäilykset eivät kuitenkaan estäneet myös heidän hyväkseen tehtyä työtä Äidinkielen Seuran piirissä. Setukaisille tehtiin oma lukemisto, jonka toimittamista johti setukaisten asioiden edistämi-

²⁷⁹ Lauri Kettunen: ”Liiviläis-matkalta.” *Virittäjä* 1920, 118–119.

²⁸⁰ Blumberga 2011a, 30.

²⁸¹ Kettunen 1945, 177–178.

²⁸² Protokoll 12 koosolekust 9.10.1921. Seltsi üldkoosolekute protokollid. ERA. R-2 362.2.2.

²⁸³ Kettunen 1948, 211.

sestä ilmeisen innostunut J. Ainelo.²⁸⁴ Päähuomionsa Äidinkielen Seura asetti kuitenkin puheenjohtajansa Kettusen linjan mukaisesti liiviläisiin.

Ensimmäisen liiviläismatkan seurauksena Kettunen otti aikomuksensa mukaan liivin opetusohjelmaansa ja kirjoitti sen ohella liivin murteista yksityiskohtaisen äännehistoriallisen tutkimuksen. Samoin aloitettiin työ liiviläisten hyväksi Tartossa.²⁸⁵ Äidinkielen Seuran johdokunnan kokouksessa päätettiin perustaa erillinen rahasto liiviläisten hyväksi tehtävää työtä varten.²⁸⁶ Ensimmäisiä toimintamuotoja oli muutaman liiviläisten nuoren kustantaminen Tarton opettajaseminaariin, jotta he voisivat toimia kansakoulunopettajina Liivirannassa. Loorits perusteli tätä suunnitelmaa Äidinkielen Seuran kokouksessa sillä, että näin voitaisiin estää ainakin jossain määrin tämän pienen veljeskansan latvialaistuminen. Kettunen lisäsi tähän, että näin ainakin liivin kielen voisi pelastaa, jos kävisi niin, ettei pientä kansaa muuten voisi estääkään sulautumasta latvialaisiin.²⁸⁷

Kettusen perustelut liittyen siihen, miksi liiviläisten hyväksi tulisi työskennellä, lähtivät siis jälleen ennen kaikkea kielestä, jonka hän näki ensisijaisesti ilmentävän kansaa. Verrattuna Viron kansalliseen kulttuuriin, jonka voimallisuudesta Kettunen oli vaikuttanut heti Tarttoon tultuaan, oli liiviläisten kysymyksessä kansallisen kulttuurin kehittäminen aloitettava alkutekijöistä, kuten kirjakielen uudelleen luomisesta.²⁸⁸ Näin ollen Kettusen odotukset siitä, millä tavalla liiviläisten kulttuuri kehittyisi, eivät olleet yhtä voimakkaan optimistisia kuin Viron suhteen. Vaikka Kettunen oli tieteellisellä urallaan useimmiten omissa näkemyksissään tiukasti pitäytyvä vastarannan küski, luotti hän yhteistyön voimaan heimoatteen puolesta propagoidessaan. Tämä näkyi siinä, että hän havaitsi Virossa ja Liivirannassa kohtaamissaan ihmisissä samanlaista heimotunnetta ja idealismia kuin itsessäänkin. Kansallismieliset virolaiset ja liiviläiset vakuuttivat Kettusen siitä, että hänen kannattaa ryhtyä tekemään työtä kansallisen kulttuurin kehittämisen puolesta. Kettunen toi tähän työhön omalla toiminnallaan tiettyjä sisältöjä, jotka suuntasivat pitkään etenkin liiviläisten kulttuuritoimintaa, jota ei ennen Kettusta ja Looritsia voi sanoa olleen olemassa.

Ensimmäiset Äidinkielen Seuran tuella Tartossa opettajiksi opiskelleet stipendiaatit olivat tammikuussa 1921 Tarttoon saapuneet August Skadin ja Jaan Seeberg. Seura kustansi heille

²⁸⁴Protokoll nro 21 koosolekust 24.9.1922. Seltsi üldkoosolekute protokollid. ERA. R-2 362.2.2.

²⁸⁵ Kettunen 1948, 143–144.

²⁸⁶ Protokoll nro 2 juhatuses koosolekust 5.10.1920. Juhatuses koosolekute protokollid. ERA.R-2362.2.3.

²⁸⁷ Prokoll nro 5 koosolekust 31.10.1920. Seltsi üldkoosolekute protokollid. ERA.R-2362.2.2.

²⁸⁸ Liivin kielellä ei ollut esimerkiksi kaikille murteille yhteisiä oikeinkirjoitussääntöjä. Blumberga 2011c, 165.

matkat ja elämisen.²⁸⁹ Samalla heihin asetettiin myös odotuksia sen suhteen, että he valmistuisivat opettajiksi ja palaisivat Liivinrantaan sivistämään pientä kansaansa. Jaan Seebergin opinnot päättyivätkin lyhyeen: johtokunnan kokouksessa marraskuussa 1921 hänet päätettiin lähettää takaisin kotiinsa johtuen huonosta opintomenestyksestä sekä ”epärehellisestä elämäntavasta”.²⁹⁰ Skadin menestyi paremmin, ja varmistaakseen sen, että hän päätyisi liiviläisten pariin työskentelemään, Äidinkielen Seuran johtokunta päättikin ottaa häneltä asian vakuudeksi allekirjoituksen.²⁹¹ Jo muutamia kuukausia myöhemmin Kettunen kuitenkin tiedotti seuran kokouksessa, ettei Skadin voi jatkaa opintojaan perhesyistä johtuen, mutta oli saamastaan koulutuksesta kiitollinen ja lupasi työskennellä liiviläisten hyväksi.²⁹²

Liiviläisten nuorten kouluttamispyrkimysten lisäksi ensimmäisiä Kettusen ja Looritsin liiviläisen kulttuurin kehittämiseen liittyviä hankkeita oli liivinkielisten lukemistojen kokoaminen ja julkaiseminen Äidinkielen Seuran tuella. Kettunen sai Helsingissä käydessään seuralleen lahjaksi kirjoitus- ja monistuskoneen, jolla monistettiin myös ensimmäinen liiviläisille suunnattu lukemisto. Se koostui Kettusen ja Looritsin keräämistä liivin kielen näytteistä, ja ilmestyi vuonna 1921. Samalla teos oli myös ensimmäinen Äidinkielen Seuran toimittama teos. Kettusen muistelmien mukaan teoksen toimittaminen oli täysin Looritsin vastuulla, ja hänen oma nimensä oli laitettu kansilehteen vain ”vaikutusta synnyttämään”.²⁹³ Tämä kertoo yhtäältä siitä, että Kettusta kohtaan tunnettiin jo tuolloin melkoista arvostusta ja toisaalta siitä, että nuoren ylioppilaan Looritsin omistautuminen liiviläisten asioiden edistämiseksi oli alusta lähtien yhtä suurta kuin Kettusenkin. Lukemiston nopea kokoaminen osoittaa myös sen, että liiviläisten hyväksi tehtävällä työllä katsottiin olevan kiire: toimitettiin mieluummin edes jotain materiaalia, jota liiviläiset voisivat lukea katoamassa olevalla äidinkielenään sen sijaan, että olisi alettu heti alussa pyrittä korkeaan tasoon. Lukemistoja ilmestyi jatkossa painettuina kirjasina yksi vuodessa, viides vuonna 1926, ja ne olivat sisällöltään jo monipuolisempia.²⁹⁴

Kettusen ja Looritsin ensimmäinen matka Liivinrantaan oli toden teolla laittanut liiviläisten kansallisen liikehdinnän liikkeelle. Toisella matkallaan kesällä 1921 Kettunen pääsi itse ha-

²⁸⁹ Blumberga 2011c, 156.

²⁹⁰ Protokoll nro 16 koosolekust 16.11.1921. Seltsi juhatuses koosolekute protokollid. ERA.R-2362.2.3.

²⁹¹ Protokoll nro 27 koosolekust 1.6.1922. Seltsi juhatuses koosolekute protokollid. ERA.R-2362.2.3.

²⁹² Protokoll nro 28 koosolekust 20.9.1922 Seltsi juhatuses koosolekute protokollid. ERA.R-2362.2.3. Tätä lupausta Skadin toteutti jonkin verran, valmistelemalla vuonna 1923 kolmannen liivinkielisen lukemiston. Liiviläisten kulttuurihistoriaan hän on jäänyt myös kääntäjänä ja runoilijana. Blumberga 2011c, 156.

²⁹³ Kettunen 1948, 144.

²⁹⁴ Kettunen 1948, 145. Tarkemmin lukemistoista ks. esim. Blumberga 2011c, 156.

vaitsemaan liiviläisten pyrkimykset järjestäytymiseen. Hän tapasi nuoren liiviläispatriootin Jan Belten, joka uskoi voivansa vaatia liiviläisille omaa yhteistä kuntaa. Idea ei ollut kuitenkaan Belteltä lähtöisin, vaan Kettunen muistelee siitä olleen puhetta jo ensimmäisen matkan aikana. Nyt Ditrik Volganski kiersi ympäri liiviläiskyliä puhumassa oman kunnan perustamisesta ja kertoi innostuksen asiaan olevan kaikkialla suurta. Kettunen, Volganski ja Stalte keskustelivat oman kunnan perustamismahdollisuuksista. Samoin Kettunen havaitsi Stalten tarttuneen innokkaasti liiviläisten sivistämisspyrkimyksiin: tämä alkoi perustaa paikallisia laulukuoroja joka kylään ja tarjoutui myös antamaan liivin kielen opetusta halukkaille liiviläislapsille kansakouluissa, mikäli tähän saataisiin lupa sekä rahoitus.²⁹⁵ Tästä kansallisen itsetietoisuuden noususta Kettunen kertoi innostuneena myös Äidinkielen Seuran kokouksessa. Samoin hän kertoo käyneensä neuvottelemassa Latvian pääministerin kanssa liiviläisten kunnasta.²⁹⁶

Liiviläisten järjestäytyminen edistyi, kun vuonna 1922 perustettiin liiviläisten kulttuurikeskukseksi muodostuneessa Iressä Liiviläisten liitto (*Līvõd Īt*), jonka säännöt Latvian hallitus hyväksyi helmikuussa 1923. Blumberga pitää todennäköisenä sitä, että ajatus liiton perustamisesta syntyi liiviläisten sekä Kettusen ja Looritsin yhteisten keskustelujen pohjalta. Hän toteaa, että erinäisissä yhdistyksissä toimineilla Kettusella ja Looritsilla oli itsellään kokemusta siitä, mikä merkitys yhdistystoiminnalla on tavoitteiden toteuttamisen ja mielenkiinnon herättämisen kanavina. Heidän antamansa rohkaiseva esimerkki oli siis liiviläisille merkityksellinen, vaikka liiton hallitus muodostuikin liiviläisistä itsestään. Ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin Karl Stalte. Yhdistyksellä oli myös oma sini-vihreä-valkoinen lippunsa, joka vihittiin käyttöön marraskuussa 1923.²⁹⁷

Vaikka Kettunen muistelmissaan suhtautuu melko vaatimattomasti omaan henkilökohtaiseen rooliinsa liiviläisten innostamisessa kansallishenkiseen toimintaan, saa hänen tervehdyksestään Liiviläisten Liiton avajaisjuhlaan toisenlaisen vaikutelman. Kettunen itse oli kesän 1922 Unkarissa, minkä vuoksi ei päässyt osallistumaan juhlaan. Kirjeessään Oskar Looritsille hän pyysi tätä kuitenkin lukemaan liiviläisille tervehdyksensä, joka kuuluu:

Liiviläisten kansa on pieni, mutta sitä suurempi ja kauniimpi on jokaisen sen pojan ja tyttären tehtävä. Suuremmat kansat kadottavat jäseniään, Liivin äidille on tämän jokainen lapsi

²⁹⁵ Kettunen 1948, 149.

²⁹⁶ Protokoll koosolekust 9.10.1921. Seltsi üldkoosolekute protokollid. ERA. R-2362.2.2.

²⁹⁷ Blumberga 2011c, 164–165.

*kallis. Kokoontukoot be kaikki liiviläisten yhdistyksen ympärille. Se eläköön, kasvakoön, kukoistakoon!*²⁹⁸

Liiviläisten Liiton kulttuurityö keskittyi aluksi Stalten ajamiin toimintamuotoihin, laulukuo-
rojen perustamiseen sekä liivin kielen opettamiseen lapsille. Liiviläisten laulukuoro oli alka-
nut kokoontua jo keväällä 1921 ja sen merkitys oli myös siinä, että kuorotoiminnan ohessa
liiviläiset saivat seurustella keskenään omalla äidinkielellään. Kuoro lauloi liiviläisiä kansan-
lauluja sekä virolaisia, suomalaisia ja latvialaisia lauluja.²⁹⁹ Liiviläiskylien kansakouluissa alet-
tiin myös Latvian hallituksen luvalla opettaa vapaaehtoisena aineena liivin kieltä yksi tunti
viikossa. Päävastuun opettamistehtävistä otti aluksi Martin Lepste, ja 1920–30-luvuilla liivi-
läiskylien kansakouluissa oli vuosittain yli sata liivin kieltä vapaaehtoisena aineena oppivaa
lasta. Blumbergan mukaan tämä toiminta ei kuitenkaan lisännyt liivin kielen puhujien mää-
rää, lukuun ottamatta kenties niitä, jotka puhuivat liiviä kotonaan. Yksi syy oli se, ettei Lepste
ollut lasten rakastama opettaja, ja hänen opetusmetodinsakin liittyivät lähinnä sanojen
ulkoa opetteluun. Lepstellä ei ollut opettajan koulutusta – hän oli valmistunut Ventspilsin
merenkäyntikoulusta. Häntä vuonna 1937 liivin kielen opettajana seurannut, asianmukaisen
koulutuksen saanut P. Damberg oli sitä mieltä, että koska Lepste painotti sanojen opettelua
eikä puhumisen harjoittelua, opetellut sanat unohtuivat lapsilta helposti ja koko liivin kielen
oppiminen jäi ikään kuin leikiksi.³⁰⁰

Liiviläislapsien motivaationlähteenä kielen oppimiseen toimivat virolaisten ja suomalaisten
heimojärjestöjen heille toimittamat joululahjat. Tämän toiminnan aloittaja oli Tarton Aka-
teeminen Heimoklubi (entinen Suomalais-Virolainen Ylioppilasklubi), joka otti Kettusen
aloitteesta liiviläiset osaksi toimintaansa vuonna 1923. Vuosi 1923 oli merkinnyt yleensäkin
klubille heimosuhteiden laajentamista: se oli Helsingin veljesklubin esimerkkiä seuraten
muuttanut nimensä Akateemiseksi Heimoklubiksi.³⁰¹ Kettusen lokakuussa 1923 klubin ko-
kouksessa esittämässä kannanotoissa näkyy myös selvästi tämä suunnanmuutos virolais-
suomalaisten suhteiden vaalimisesta kaikkiin sukulaiskansoihin ulottuvaksi kiinnostukseksi.
Kettunen ehdotti, että klubin hallussa tulisi olla kaikkien heimokansojen liput sekä sitä, että
klubi alkaisi kerätä varoja liiviläislapsien joululahjoja varten.³⁰² Joululahjojen lahjoittamisesta
liiviläislapsille tuli vakiintunut osa Tarton Akateemisen Heimoklubin liiviläisten hyväksi

²⁹⁸ Lauri Kettunen Oskar Looritsale. Tartu 12.6.22. Fond 175 M 2: 23. KM EKLA.

²⁹⁹ Väärä 1995, 139–140.

³⁰⁰ Blumberga 2011c, 166–167.

³⁰¹ Sepp 2004.

³⁰² II Aastakoosolek 9.10.1923. Koosolekute protokollid. EAA.1798.1.4.

tekemää työtä: klubi keräsi ja vei lahjoja vuoden 1938 joulukuun saakka. Blumberga toteaa, että Tarton Akateeminen Heimoklubi täytti joululahjoilla tavoitteensa sen suhteen, että lahjat innostivat lapsia liivin kielen oppimiseen tuolloisessa huonossa taloudellisessa tilanteessa.³⁰³ Tosin Väinö Kyrölään mukaan lapset opiskelivat usein liiviä innostuneesti syksyisin, kun tiedossa oli virolaisten ja myöhemmin myös suomalaisten antamat joululahjat. Joulun jälkeen monien lasten innostus kielen oppimiseen saattoi laantua.³⁰⁴

Vähitellen myös suomalaiset heimojärjestöt kiinnostuivat liiviläisistä. Helsingin Akateeminen Heimoklubi otti liiviläiset osaksi toimintaansa vasta 1930-luvulla, mutta muissa suomalaisissa heimojärjestöissä kiinnostuttiin liiviläisten hyväksi tehtävästä työstä jo 1920-luvun alkuvuosina. Tässäkin Kettunen toimi merkittävänä vaikuttajana etenkin Suomalaisuuden Liiton suuntaan. Vuoden 1922 lopulla Kettunen lähetti Suomalaisuuden Liitolle kirjeen, jossa pyysi sitä osallistumaan keräykseen liiviläisten hyväksi. Suomalaisuuden Liiton heimokansojen osastossa päätettiin, että liiviläiset tulisi ottaa osaksi liiton toimintaa. Ensi alkun Helsingissä pidettiin liiviläisten ilta huhtikuussa 1923, ja illan aikana kerättiin myös ensimmäiset lahjoitukset Liiviläisten Liitolle. Lahjoitukset toimitettiin liiviläisille Kettusen välityksellä. Kettusen merkittävää roolia liiviläisten avustamisen keskeisimpänä organisaattorina kuvaa hyvin se Blumbergan esille nostama seikka, että Kettusen palattua Tartosta Suomeen ja liittyttyä Suomalaisuuden Liiton heimokansojen osastoon muuttui liiviläisten hyväksi tehty työ paljon aktiivisemmaksi. Myös Akateeminen Karjala-Seura alkoi antaa rahallista tukea liiviläisille ja järjestää heihin liittyviä tapahtumia vuonna 1923. Blumberga arvelee, että AKS:n liiviläisten hyväksi tekemää toimintaa edistivät AKS:n Martti Haavion ja Oskar Looritsin hyvät keskinäiset välit.³⁰⁵ Nygårdin mukaan liiviläisten hyväksi tehdyssä työssä suomalaisten ja virolaisten kansalliset pyrkimykset sopivat yleisestikin hyvin yhteen verrattuna niin sanotun Viron Inkerin kysymykseen, jossa yhteisymmärrystä oli vaikeampi saavuttaa.³⁰⁶

Liiviläisten parissa tehdyn heimoaatteellisen työn ongelmana oli jatkuvasti latvialaisilta saadun tuen puute, jota olisi tarvittu toiminnan laajentamiseksi. Alussa Kettunen oli toiveikas

³⁰³ Blumberga 2011c, 158.

³⁰⁴ Kyrölä 1979, 8.

³⁰⁵ Blumberga 2011c, 159–160.

³⁰⁶ Viron Inkeriksi kutsuttiin pientä aluetta Länsi-Inkerissä, joka oli Viron ja Neuvosto-Venäjän kesken tehdystä rauhasta liitetty Viroon. 1920-luvulla alueen venäjänkielisiä kouluja yritettiin muuttaa vironkieliseksi, vaikka alueen alkuperäinen kieli oli suomi. Erityisesti AKS otti suomenkielisten koulujen asian ajamisen omakseen, mikä viimeistään 1930-luvun alkupuolella muodostui suomalais-virolaisia suhteita hiertäväksi kysymykseksi. Nygård 1979, 32–34. Ks. myös Katajamaa 2011, 232.

latvialaisten suhteen: hän näki myös Latvian Viron kaltaisena, ”ajan melskeistä” itsenäiseksi kansakunnaksi selvinneenä valtiona ja pohti, että ehkä latvialaiset edistäisivät mielellään liiviläisten säilymistä ”etnografisena harvinaisuutena” ja ”oman kansan historiallisena muistona”.³⁰⁷ Liiviläisten oman kunnan perustamisen suhteen oli Kettusen mukaan luotettu siihen, että liiviläisillä oli Riikassa vaikutusvaltaisten latvialaisten keskuudessa hyviä ystäviä.³⁰⁸ Myös Äidinkielen Seuran kokouksessa Kettunen sanoi luottavansa Riikasta saatavaan apuun, mutta kaipaavansa paikallisten, Kuurinmaalla asuvien latvialaisten tukea.³⁰⁹ Kettusen mukaan liiviläisten tilanne näytti vielä kesällä 1923 hyvältä, ja omaa rantapitäjää puuhailtiin innokkaasti: Latvian sisäministeriöstä tuli hankkeelle lupa ja järjestetyssä kansanäänestyksessä enemmistö oli hankkeen puolella. Tuli kuitenkin uusi sisäministeri, joka epäsi koko yrityksen. Tätä Kettunen piti ”raskaimpana ja lamauttavimpana iskuna liiviläisyydelle”.³¹⁰ Nygårdin mukaan Latvian hallitus ei yleisesti luottanut maassa asuvien useiden vähemmistöjen lojaalisuuteen, minkä johdosta myös liiviläisten kansallisiin pyrkimyksiin suhtauduttiin kielteisesti.³¹¹

Myös Akateemisessa Heimoklubissa Kettunen harmitteli sitä, kuinka uusi hallitus oli pysäyttänyt liiviläisten oman kunnan hankkeen etenemisen. Lisäksi Kettunen kertoi, kuinka liiviläisten laulukuoron oli suunniteltu esiintyvän Virossa, mutta Latvian viranomaiset olivat vaikeuttaneet tämänkin hankkeen etenemistä. Samoin Liiviläisten Liiton johtohahmoja oli Kettusen mukaan kuulusteltu Riikassa.³¹² Kirjeessään Oskar Looritsille Kettunen totesi, että liiviläisten Riikaan vieminen ja kuulustelu tulisi nostaa esille eri foorumeilla, jotta suomalaiset ja virolaiset saisivat tietää tällaisista menettelytavoista ja liiviläisiä kohtaan osoitettu sympatia edelleen kasvaisi.³¹³ Liiviläisten laulukuoron esiintyminen Virossa on esillä myös Kettusen kirjeissä Looritsille vuonna 1924. Kuoroa varten oli varattu Tallinnasta Estonia-teatteri ja Tartosta Vanemuine, mutta kuoron jäsenet eivät saaneet passeja matkustaakseen Viroon.³¹⁴ Kuoro esiintyi kuitenkin lopulta Virossa maaliskuussa 1925.³¹⁵

³⁰⁷ Kettunen, Lauri: ”Liiviläis-matkalta”. Virittäjä 1920, s. 118.

³⁰⁸ Kettunen 1948, 156.

³⁰⁹ Protokoll nro 31 koosolekust 7.10.1923. Seltsi üldkoosolekute protokollid. ERA. R-2362.2.19.

³¹⁰ Kettunen 1948, 203.

³¹¹ Nygård 1979, 28.

³¹² Akadeemilise hõimuklubi koosolek 6. aprillil 1924 Koosolekute protokollid EAA.1798.1.4.

³¹³ Lauri Kettunen O. Looritsale 14.3.24. Fond 175 M 2: 23. KM EKLA.

³¹⁴ Lauri Kettunen O. Looritsale Tartus 18.1.24, Tartus 16.2.24, Tartus 6.3.24 ja 14.3.24. Fond 175 M 2: 23. KM EKLA.

³¹⁵ Blumberga 2011c, 158.

Huhtikuussa 1924 Villem Ernits puhui Äidinkielen Seuran kokouksessa omasta Riikan matkastaan ja siellä saamistaan vaikutelmista liiviläisten kysymystä koskien. Hänen mukaansa Balttilaisten ylioppilaiden kongressiin osallistuneet virolaiset ja suomalaiset olivat henkilökohtaisesti pyrkineet vaikuttamaan latvialaisiin ja saaneet heiltä lupauksia liiviläisten aseman parantamisesta. Riikassa oltiin Ernitsin mukaan perustamassa latvialaisten seuraa, joka tukisi liiviläisten kansallista liikehdintää. Kettunen ilmoitti, ettei uskonut tähän seuraan: latvialaiset olivat ennenkin antaneet lupauksia, oli puhuttu jopa liiviläisten autonomiasta, mutta nämä lupaukset olivat jääneet lunastamatta.³¹⁶ Liivin Ystävien Seura, jossa latvialaiset tekivät työtä liiviläisten hyväksi, perustettiin lopulta vasta vuonna 1932.³¹⁷

Kettunen kuitenkin luotti siihen, että myös jatkossa Virossa ja Suomesta, etenkin liiviläisten hyväksi tehdyn työn aloittaneen Äidinkielen Seuran piiristä, riittäisi apua liiviläisille. Jättäytyessään Äidinkielen Seuran puheenjohtajan tehtävistä Kettunen katsoo taaksepäin aloittamaansa toimintaa liiviläisten hyväksi ja pitää sitä käänteentekeväenä ”näiden epäonnisten heimoveljemme elämässä”. Hän piti jo ihmeenä sitä, jos ”Liivin jo melkein sammuneeksi luultu kansa voisi nousta uudessa sukupolvessa”, mutta jos näin tapahtuisi, kuuluisi kiitos Äidinkielen Seuralle. Erityisesti Kettunen kiittää Oskar Looritsia, joka on hänen mukaansa henkilökohtaisesti elänyt mukana kaikissa liiviläisten iloissa ja suruissa.³¹⁸ Myös Kettusen kirjeessä Oskar Looritsille vuoden 1923 lopulta näkyvät pohdinnat tehdystä työstä ja sen tuloksista. Vaikka Looritsin ja Kettusen työn hyödyllisyys saatettaisiinkin kyseenalaistaa joiltakin tahoilta, arvelee Kettunen, että vanhuuden koittaessa näyttäytyisi kauneimpana se työ, joka on uhrautuen ja itsensä unohtaen tehty toisten hyväksi.³¹⁹ Toisessa kirjeessään hän toisaalta pohtii myös, oliko Looritsin kanssa ajanut liiviläisten asiaa harkitsemattomasti, niin että latvialaisviranomaisien epäluulot olivat heränneet. Hän mietiskelee, että kenties olisi ollut ensin parasta hankkia liiviläisille oma kuntansa ja pitää kaikenlainen kansallisen kulttuurin vahvistamiseen tähdännyt toiminta piilossa. Oman kunnan sisällä liiviläisten kulttuurin hyväksi olisi voitu tehdä töitä perinpohjaisemmin.³²⁰

Liiviläisten hyväksi tehty heimoaatteellinen työ jatkui sekä Virossa että Suomessa aina toiseen maailmansotaan saakka Merkittävimpiä toimintamuotoja oli liiviläisten kouluttaminen eri aloille erityisesti Suomessa syksystä 1927 alkaen. Samoin julkaistiin lisää liivinkielisiä

³¹⁶ Protokoll nro 39 seltsi koosolekust 27.4.1924. Seltsi üldkoosolekute protokollid. ERA.R-2362.2.19.

³¹⁷ Blumberga 2011b, 142.

³¹⁸ Lauri Kettunen: ”Avamissõnad Emakeele Seltsi koosolekul 10.II.24”. Eesti Keel 1923, nro 5-6, s. 133–136.

³¹⁹ Lauri Kettunen O. Looritsale Tartus 28.11.23. Fond 175 M 2: 23. KM EKLA.

³²⁰ Lauri Kettunen O. Looritsale Tartus 6.3.24. Fond 175 M 2: 23. KM EKLA.

teoksia ja vuodesta 1931 lähtien myös liivinkielistä sanomalehteä Livli. Suomalainen pastori H.K. Erviö piti Liivinrannassa liivinkielisiä jumalanpalveluksia ja hartaushetkiä. Merkittävin aikaa ja rahaa vaatinut projekti oli liiviläisten kansantalon rakentaminen Ireen: taloa alettiin suunnitella vuonna 1927 ja se valmistui lopulta syksyllä 1939. Talon rakentamiseen varoja tuli niin liiviläisiltä itseltään, suomalaisilta, virolaisilta sekä pienissä määrin myös unkarilaisilta, minkä vuoksi sitä pidettiin ja pidetään edelleen liiviläisten ja heidän kielisukulaistensa yhteistyön symbolina.³²¹ Liiviläiset eivät kuitenkaan ehtineet kauaa nauttia tästä yhteistyön hedelmästä. Toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen liiviläisten määrä väheni jyrkästi: tämä johtui pakolaisuudesta, pakkosiirroista ja pelosta paljastaa omaa etnistä identiteettiään. Myös liiviläisille merkittävä rannikoiden kalastuselinkeino siirrettiin pienistä kylistä muutama suureen keskukseen. Kulttuuritoiminta jatkui vasta 1970-luvulla. Nykyään ei tiedetä yhtäkään 1940-luvulla tai myöhemmin syntyneitä ihmistä, jonka äidinkieli olisi liivi.³²²

Kettunen oli myös Tartosta lähtönsä jälkeen aktiivisesti mukana liiviläisten hyväksi tehdyssä työssä; samoin hänen tutkimuksensa liivin kielestä jatkuivat. Heimotyötä ajaneiden Kettusen ja Looritsin ongelmat latvialaisten kanssa kärjistyivät 1930-luvulla, kun Loorits asettui yhä uudelleen vastustamaan latvialaisten liiviläisiin kohdistamaa sortoa, esimerkiksi Livli-lehden sensuuria, ja lopulta hänet karkotettiin Latviasta.³²³ Valgen saaman tiedon mukaan myös Kettunen joutui Latvian poliisin mustalle listalle Latvian valtiolle vahingollisen toiminnan vuoksi.³²⁴ Tästä en tosin ole löytänyt mainintoja muualta.

Tartosta käsin liiviläisten hyväksi aloitettu työ muodostui Kettusen heimoaatteen yhdeksi keskeisimmistä osa-alueista. Viro oli saavuttanut itsenäisyyden, minkä seurauksena edellytykset kansallisen tieteen ja kulttuurin kehittämiseen olivat siellä paremmat kuin koskaan. Kettunen suhtautui luottavaisesti virolaisten nuorten tiedemiesten lahjakkuuteen ja virolaisen kansallisen kulttuurin nousuun. Kun työ virolaisten kansallisen kulttuurin kehittämisen suhteen oli saatu alkuun, oli Kettusella aikaa ja tarmoa myös liiviläisille. Heidän asemansa näytti heikolta, mutta samalla Kettunen havaitsi tässä pienessä kansassa rakkautta omaa kieltä kohtaan. Liiviläisten parista löytyi myös muutamia kansallismielisiä, sivistyneitä ja aikaansaavia hahmoja, joiden kanssa Kettunen koki mielekkääksi aloittaa yhteistyön. Suuri

³²¹ Blumberga 2011c, 170-184.

³²² Blumberga 2011b, 144-147.

³²³ Väari, 1995, 139.

³²⁴ Valge 2005, 293.

merkitys oli myös Oskar Looritsilla, joka innostui liiviläisten asioiden ajamisesta vähintään yhtä paljon kuin Kettunen.

Muistelmissaan Kettunen esittää, ettei ollut koskaan luullakseen yllyttänyt liiviläisiä kansallismieliseen toimintaan; sen sijaan 1920-luvulta peräisin oleva aineisto antaa sen kuvan, että Kettunen puhui liiviläisille heidän kielestään ja kansastaan innostavasti ja uskoa tulevaisuuteen valaen. Hän rakensi liiviläisille historiallista alkuperää ja tulevaisuutta, jossa tällä pienellä kansalla olisi merkityksensä suomensukuisten kansojen kokonaisuudessa. On totta, että ilman liiviläisten voimahahmoja Staltea, Lepsteä ja Volganskia liiviläisten kulttuuri- ja sivistystoimintaa olisi ollut hankala järjestää. Vähintään yhtä tärkeää oli kuitenkin virolaisilta ja suomalaisilta tullut aineellinen ja moraalinen tuki, jonka ensimmäisiä tarjoajia Kettunen ja Loorits olivat.

Viro oli Kettusen pitkäaikaisin heimorakkauden kohde, joka oli ollut niin henkilökohtaisten kontaktien kuin kielen tutkimisenkin kautta hänen elämässään mukana ylioppilasvuosista lähtien. Virossa vietetty aika puolestaan toi liiviläiset osaksi Kettusen heimoaatetta. Kettunen alkoi Tartossa ollessaan suunnata katsettaan myös kauemmas Unkariin, jossa podettiin 1920-luvulla myös ensimmäisen maailmansodan jälkeistä kansallista kriisiä.

3.2. Turanilaisuuden tuulia - ensimmäiset heimokontaktit Unkariin

Ensimmäisen maailmasodan seurauksena Itävalta-Unkarin kaksoismonarkia oli hajonnut, mikä oli osa pidempää prosessia, poliittisen kansallisuusaatteen läpimurtoa Itä- ja Keski-Euroopassa. Euroopan rajat piirrettiin uudelleen, ja myös Unkari julistautui tasavallaksi marraskuussa 1918. Ensimmäisen presidentin Mihály Károlyin yritykset rakentaa Unkariin toimiva demokratia sodan jälkeen olivat osoittautuneet mahdottomiksi ulkopoliittisten vaikeuksien ja taloudellisen hätätilan aikana Károlyin kautta seurasi lyhyt neuvostotasavallan aika. Neuvostohallituksen suosion käännyttyä laskuun epäsuositun maareformin ja terrorin seurauksena oikeistosiiپی, voimatekijänään amiraali Miklós Horthyn johtama kansallinen armeija nousi valtaan. Vaalien jälkeen Unkari säilyi monarkiana, mutta kuninkaalle kuuluvia oikeuksia käytti valtionhoitaja, jonka tehtäviin valittiin maaliskuussa 1920 varsin yksimielisesti Horthy.³²⁵

³²⁵ Vehviläinen 2004, 194–202.

Kesäkuussa 1920 Unkari allekirjoitti Trianonin rauhansopimuksen, jonka seurauksena Unkarin alue supistui kolmasosaan entisestä ja väkiluku kahteen viidesosaan. Kolme miljoonaa unkarilaista jäi uusien rajojen taakse. Unkarissa rauhansopimus herätti suunnatonta katkeruutta yli kaikkien yhteiskuntaryhmien ja poliittisten suuntauksien. Unkarilaiset olivat ylpeitä omasta tuhatvuotisesta historiastaan ja kulttuuristaan, minkä seurauksena uuden tynkä-Unkarin ei uskottu tarjoavan minkäänlaista tulevaisuutta. Tämä muodosti lähtökohdat revisiopolitiikalle, joka oli määrittävänä tekijänä unkarilaisten ulkopoliittisessa ajattelussa seuraavan kahden vuosikymmenen ajan.³²⁶ Vuodesta 1921 lähtien yli kymmenen vuotta pääministerinä toiminut István Bethlen loi ja vakiinnutti Horthyn kuningaskunnan poliittisen järjestelmän, jota Vehviläinen luonnehtii autoritaaris-konservatiiviseksi.³²⁷ Aikuisväestöstä noin 30 prosentilla oli äänioikeus, minkä tarkoituksena oli pitää sekä äärioikeisto että vasemmisto hallinnassa ja torjua massademokratiaa.³²⁸ Tämän järjestelmän ideologiaan sopi hyvin revisiopolitiikka, jota niin diplomaattiset, kuin myös tieteelliset, taiteelliset ja taloudelliset kontaktit valjastettiin tukemaan.³²⁹

Revisiopolitiikkaan sopi hyvin myös yhteyden etsiminen kielisukulaisten parista. Ensimmäisen maailmansodan ajoista lähtien keskeinen erityisesti unkarilais-suomalaisia heimosuhteita vaalinut seura Unkarissa oli vuonna 1910 perustettu Turanilainen Seura. Suomen, Viron ja Unkarin saavutettua itsenäisyyden ryhdyttiin laajempien piirien järjestölliseen yhteistyöhön aiemmin vallinneiden yksittäisten kontaktien sijaan. Trianonin rauhan jälkeen Turanilainen Seura pyrki kokoamaan nostamaan Unkarin kulttuuria hakemalla yhteyttä suomalaisten ja virolaisten lisäksi myös kaukaisempiin turkkilaisiin, bulgaareihin, mongoleihin ja japanilaisiin. Kaikkien näiden kansojen katsottiin muodostaneen menneisyydessä yhden turanilaisen heimon. Yhteistyötä painotettiin erityisesti tieteen, taiteen, kansantalouden ja uuden sukupolven koulutuksen aloilla. Unkarilaiset olivat menettäneet alueellisen suuruutensa, mutta uskoivat tästä huolimatta katkerina kulttuuriseen ylemmyyteensä naapureihin, esimerkiksi tšekkeihin, jugoslaaveihin ja slovaakeihin verrattuna. Nyt he katsoivat myös Suomea uusin silmin: Suomen alueellinen pienuus korvautui unkarilaisille kansallisella yhtenäisyydellä ja valtiollisella kiinteydellä.³³⁰ Halmesvirta onkin kutsunut turanilaisuutta osuvasti ”fantasioi-

³²⁶ Vehviläinen 2004, 204.

³²⁷ Vehviläinen 2004, 207–208.

³²⁸ Halmesvirta 2010, 12.

³²⁹ Vehviläinen 2004, 208.

³³⁰ Halmesvirta 2010, 15–18.

den ja suurten kuvitelmiä politiikaksi”, jossa suomalais-ugrilaiset saatettiin yhdistää jopa sumerilaisiin ja nostaa siten heidän kulttuurinen arvonsa uudelle tasolle.³³¹

Kettusen muistelmissa tai muussa lähdeaineistossa ei näy merkkejä siitä, että tämä olisi ennen Tarttoon tuloaan ollut erityisen kiinnostunut Unkarista tai suunnitellut matkaa sinne. Hän toteaaakin, ettei unkarin kieli ollut hänelle itämerensuomalaisten kielten professorina olennainen. Tuolloin Kettusella oli kuitenkin suunnitelmana edetä lähisukukielet hallittuaan kaukaisempiin sukukieliin. Hän uskookin, että olisi kyennyt vuosien mittaan kartoittamaan myös kaikki kaukaisemmat sukulaiskansat, mikäli Venäjä ei olisi ollut tuolloin ulkomaalaisilta tutkijoilta suljettu. Unkarin kieli oli kuitenkin kaukaisempien sukukielten tutkimuksen avainkieli, erityisesti tieteellisen kirjallisuuden ansiosta, ja sinne pääsy oli myös vapaa. Lähtökohdat Unkarin matkalle olivat siis pääasiassa ammatilliset, mutta Kettunen toteaa, että ”kieltämättä heimoharrastukset sinne myös vetivät, tietysti jo uteliaisuus nähdä maailmaa ja matkustusvietti”. Samalla tulee esille se, että Kettunen oli matkustajana nimenomaan tieteen matkamies: hän sanoo, ettei ollut juuri kuluttanut aikaansa muuhun kuin ”tarpeelliseen” matkusteluun, vaikka mahdollisuus olisi ollut käydä tutkimusmatkojen ohessa niin Osllossa, Pariisissa, Kreikassa kuin Turkissakin.³³²

Kettusen matkustaessa Unkariin kesällä 1922 Suomen ja Viron suunnalta oli jo alettu muodostaa heimosuhteita kaukaisempaan sukulaiskansaan. Suomalaiset osoittivat myötätuntoa Unkaria kohtaan ja järjestivät maahan avustustoimintaa. Tosin Suomalais-ugrilainen seura torjui koko turanilaisen aatteen ja kiisti 1920-luvun alussa jopa unkarin kielen suomalais-ugrilaisuuden. Suomessa ensimmäinen aktiivisesti Unkarin suuntaan toimiva järjestö oli vuonna 1906 perustettu Suomalaisuuden Liitto.³³³ Suomalaisista yhdistyksistä, jotka olivat 1920-luvun alussa mukana heimotyössä, tärkeä oli myös Helsingin Akateeminen Heimoklubi, joka loi varhaisia yhteyksiä Unkarin johtavaan nuoriso- ja ylioppilasjärjestöön, Turuliin. Kesäkuussa 1921 Helsingissä pidettiin myös ensimmäinen suomalais-ugrilainen kulttuurikongressi, joka oli tosin pikemminkin opettajien ja virkamiesten heimohenkinen tapaaminen. Kongressissa suomalaisia oli paikalla noin 700 ja virolaisia 450, mutta unkarilaisia vain viisi. Halmesvirran mukaan näiden vuoden 1921 ensikosketusten jälkeen yhteydet heimokansojen välillä vilkastuivat selvästi ja niihin alettiin ottaa myös enemmän kantaa.³³⁴

³³¹ Halmesvirta 2010, 31.

³³² Kettunen 1948, 168.

³³³ Halmesvirta 2010, 18.

³³⁴ Halmesvirta 2010, 26–27.

Kettusen Äidinkielen Seurassa tai Tarton Akateemisessa Heimoklubissa Unkari ei ollut 1920-luvun ensimmäisinä vuosina kovin laajasti esillä, mutta merkkejä alkavasta heimosuhteiden syventämisestä on näkyvissä. Esimerkiksi Tarton Akateemiselle Heimoklubille saapui helmikuussa 1922 unkarilaisilta ylioppilailta pyyntö Unkaria ja Viroa koskevan kirjallisuuden vaihtoon.³³⁵

Myös Äidinkielen Seuran kokouksessa uralilaisten kielten professori Mark piti helmikuussa 1922 esitelmän Turanilaisen Seuran toiminnasta ja turanilaisiksi kutsuttavista kansoista. Samassa yhteydessä hän teki ehdotuksen siitä, että Virossakin juhlittaisiin Unkarin suurimman kirjailijan Sándor Petőfin syntymän satavuotisjuhlaa. Kettusen oppilas Saareste arveli kokouksessa, että turanilainen liike voisi olla Virolle hyödyllinen erityisesti siksi, että siinä kannatettiin pienien kansojen vapautta Venäjän vallan alta.³³⁶ Halmesvirran mukaan myös suomalaiset samaistuivat ennen kaikkea unkarilaisten käsitykseen siitä, että pienet sukukansat tulisi vapauttaa ”slaavibarbaarien” siron alta ja näin luoda rintama Venäjää vastaan. Kuitenkin useille suomalaisille samastuminen turkkilaisiin, tataareihin tai erityisesti mongoleihin oli vierasta: suomalaiset halusivat hahmottaa itsensä ennen kaikkea läntisiksi. Halmesvirran mukaan turanismi vetosikin 1920-luvun ensimmäisellä puoliskolla enemmän virolaiseen kuin suomalaiseen sivistyneistöön.³³⁷ Toisaalta myös Tarton Äidinkielen Seuran kokouksessa turanilaisuudesta keskusteltaessa nostettiin esille myös se, pidetäänkö virolaisia yhä toisinaan mongolien sukulaisina. Professori Mark painotti, että moderni tiede ei anna minkäänlaisia perusteita tälle väitteelle sukulaisuudesta.³³⁸

Kesän 1922 matkallaan Kettunen pääsi tutustumaan Unkarin yhteiskunnallisiin oloihin ja turanilaisuuden johtohahmoihin. Viro oli ollut Kettuselle tuttu jo pitkään varhain solmittujen virolaisten ystävyysuhteiden ja kielen ansiosta, ja Tarttoon saapuessaan hän tuntui pitävän sitä melkein kuin toisena kotimaana. Budapest sen sijaan tarjosi kielen, kulttuurin ja ympäristön puolesta eksotiikkaa. Kettunen kuvailee muistelmissaan kaikessa olleen ”jotain lännen ja idän sekoitusta, joka sulii kauniiseen harmoniaan”. Samoin ihmiset olivat suomalaista vierasta kohtaan välittömiä ja ystävällisiä. Unkaria Kettunen ei vielä osannut, mutta oli opetellut sitä junamatkasta lähtien.³³⁹ Kielen oppiminen oli Kettuselle kovan työn tulos, ja hän sanoo kirjoittaneensa sanoja ja fraaseja vihkoon, ja toistelleensa niitä vihko kädessä

³³⁵ Koosolek 7. veebruaril 1922. Koosolekute protokollid. EAA.1798.1.4.

³³⁶ Protokoll 17 koosolekust 26.II.22 Seltsi üldkoosolekute protokollid. ERA. R-2362.2.2.

³³⁷ Halmesvirta 2010, 29-33.

³³⁸ Protokoll nro 17 koosolekust 26.II.22. Seltsi üldkoosolekute protokollid. ERA. R-2362.2.2.

³³⁹ Kettunen 1948, 171-172.

myös kadulla ja raitiovaunuissa. Hän hankki itselleen myös unkarin kielen opettajan, jonka kanssa pystyi jo kesän lopulla keskustelemaan miltei kokonaan unkariksi.³⁴⁰

Ensimmäinen Unkarin matka olikin Virossa ja liiviläisten parissa vahvana vaikuttajana toimineelle Kettuselle ennen kaikkea tutustumista ja ihmettelyä. Hän kävi tapaamassa Turanilaisessa seurassa vaikuttavaa Aladár Bánia, joka myöhemmin käänsi virolaisten Kalevipoeg – kansalliseepoksen kuin myös suomalaista kansanrunoutta, esimerkiksi Kantelettaren.³⁴¹ Heimomieliset unkarilaiset etsivätkin maailmasotien välillä usein innoitusta suomalaisesta kansanrunoudesta, erityisesti Kalevalasta, jota vastaavaa kansanrunoeposta unkarilaisilla itsellään ei ollut.³⁴² Esimerkiksi Aladár Bánin mielestä Kalevalassa aitoina sankareina esiintyivät runonlaulajat, joista oli löydettävissä kaikille turanilaisille kansoille yhteistä jaloa humanismia.³⁴³ Kettunen tutustui pian myös Budapestin yliopiston unkarin kielen professoriin Gombocziin, joka vei Kettusen vierailemaan yliopiston kielitieteilijöiden kerhossa. Siellä hän tapasi suomalais-ugrilaisten kielten professorin ja kuuluisan tutkijan József Szinnyein, jota Kettunen piti suomalaisen, unkarinkielisen kirjallisuuden kääntämisessä aikoinaan kunnostautuneen Antti Jalavan (1846–1909) kanssa ”kahtena pylväänä, joihin Unkarin-Suomen silta, tosin silloin vielä ylen heikko ja tutiseva, on rakennettu”.³⁴⁴

Juutalaisia kohtaan vallinneet kielteiset asenteet näkyivät myös Kettusen Unkarin matkalla. Akateeminen työttömyys oli sotien välisen ajan Unkarissa suurta, mikä lisäsi erityisesti keskiluokkaan kuuluvien unkarilaisten ärtymystä siitä, että juutalaiset muodostivat niin keskeisen osan yhteiskunnallisen ja talouselämän vaikuttajista. Juutalaisvastaisiin asenteisiin vaikutti myös juutalaisten keskeinen rooli lyhyen neuvostovallan aikana. Vuonna 1920 säädetty laki rajoitti jyrkästi juutalaisten pääsyä korkeakouluihin, ja vaikka lain kirjaimellisesta soveltamisesta luovuttiinkin, juutalaissyntyisiä unkarilaisia syrjittiin julkisessa elämässä.³⁴⁵ Juutalaisia tiedemiehiä ei ollut huolittu myöskään kielitieteilijöiden kerhoon, minkä johdosta he olivat perustaneet oman juutalaisfilologien kerhonsa. Kettusen vei kerhoon Béla Vikár, tunnettu Suomen ystävä, joka oli jo vuonna 1909 julkaissut Kalevalan unkariksi.³⁴⁶ Innokkaan turanistin Vikárin vakuuttuneisuus siitä, että muinaisten hunnien ja unkarilaisten välillä oli yhteyksiä, ja että jokin unkarin kielen sana olisi ”hunnilainen” herätti Kettusessa huvit-

³⁴⁰ Kettunen 1948, 184–186.

³⁴¹ Kettunen 1948, 172.

³⁴² Laakson mukaan Kalevala on käännetty unkariksi peräti viisi kertaa. Laakso 1999, 113–114.

³⁴³ Halmesvirta 2010, 92.

³⁴⁴ Kettunen 1948, 173.

³⁴⁵ Vehviläinen 2004, 205.

³⁴⁶ Halmesvirta 2010, 92.

tuneisuutta. Kettunen totesikin Vikárin näkemysten nauttineen arvostusta vain tietyissä piireissä, toisin sanoen muiden innokkaiden turanistien joukossa.

Itse juutalaisfilologiin seuraan päästyään Kettunen tosin vakuuttui heidän lahjakkuudestaan ja aktiivisuudestaan, erityisesti vogulin ja votjakin kielten tutkija Bernát Munkácsista. Myös Munkácsi otti Kettusen ystävällisesti vastaan: tämä osoittautui Kettusen yllätykseksi Setälän vastustajaksi ja piti Setälää liian suurena teoreetikkona, joka teki liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä aineistosta, johon oli perehtynyt vain pintapuolisesti. Erityisesti kritiikin kohteena oli myös Munkácsilla Setälän astevaihteluteoria. Unkarinjuutalaisten kielitieteilijöiden piirissä oltiin tietoisia Kettusen Setälän astevaihteluteoriaa kohtaan esittämästä kritiikistä, ja pyydettiin tätä selittämään Setälän teoriassa olleita puutteita. Kettunen oli omien sanojensa mukaan tullut tähän arvostamaansa joukkoon ”vain näkemään ja kuulemaan”, minkä johdosta oli yllättynyt saamastaan huomiosta.³⁴⁷

Ensimmäisellä Unkarin matkallaan Kettunen edusti heimositeiden luomisessa sekä Suomea että Viroa. Kettunen asui Budapestin arvostetussa Eötvös collegiumissa, jossa pidetyssä juhlassa häntä kutsuttiin ”eestiläiseksi veljeksemme”. Professori Gombocz oikaisi puhujan, mutta Kettunen itse kertoo muistelmissaan mietiskelleensä, että Unkarista käsin katseltuna ei ollut juuri väliä, pidettiinkö häntä virolaisena vai suomalaisena. Hän sanookin lausuneensa juhlassa ensin tervehdyksen sen kansan puolesta, jota hänen oli ”ilo ja kunnia palvella”.³⁴⁸ Tämä tapaus näyttää omalta osaltaan sen, kuinka voimakkaasti Kettusen nationalismi oli laajentunut erityisesti Viroa kohtaan osoitetuksi heimoveljeysaatteeksi. Hän oli selvästi ylpeä voidessaan esittäytyä unkarilaisille nimenomaan Tarton yliopiston professorina. Toisaalta Kettusen kertoman perusteella kaikkien unkarilaisten tiedot suomalaisista eivät olleet tuolloin kovin vankalla pohjalla: hänen kielenopettajanaan toimineen kansakoulunopettajan ystävät olivat olleet siinä uskossa, että ”suomalainen on jokin eskimo ikuisen jään maasta”.³⁴⁹ Kenties Kettunen ajatteli, että tilanteessa, jossa pohjoiisiin sukulaiskansoihin ei vielä ollut muodostettu kovin vahvoja heimositeitä, oli sinänsä samantekevää, esiintyikö hän suomalaisena vai virolaisena.

Kettusen Unkarin matkan tärkein anti hänelle itselleen oli luonnollisesti unkarin kielen oppiminen ja kielitieteellisen kirjallisuuden hankkiminen, jotta hän saisi laajennettua itämeren-

³⁴⁷ Kettunen 1948, 175–178.

³⁴⁸ Kettunen 1948, 183.

³⁴⁹ Kettunen 1948, 185.

suomalaisten kielten tutkimuksensa koko suomalais-ugrilaisen kieliyhteyden käsittäväksi. Hän ostikin suuren määrän etenkin tieteellistä kirjallisuutta, jota sai halvalla maan kamppaillessa kiihtyvän inflaation kanssa. Konkreettisempia seurauksia nimenomaan Virolle, Tarton yliopistolle ja heimositeiden lujittamiselle oli Kettusen muistelmien mukaan se, että tämä lupasi järjestää Budapestissä tapaamalleen Elemér Virányille unkarin kielen lehtorin paikan Tarton yliopistosta. Tätä virkaa ei tosin vielä tuossa vaiheessa ollut olemassa.³⁵⁰

Tõnu Seilenthal ei unkarin kielen opettamista Tarton yliopistossa käsittelevässä artikkelissaan nosta Kettusen roolia lehtoraatin perustamiseksi näin keskeisenä esiin. Hänen mukaansa unkarin kielen lehtoraatin perustamista oli lähtenyt ajamaan syksyllä 1922 etenkin uralilaisten kielten professori Julius Mark yhdessä Budapestin yliopiston kanssa. Seilenthalin mukaan vasta unkarilaisten tiedemiesten kanssa kirjeitse käytyjen neuvottelujen jälkeen päätettiin Virányin olevan sopiva ehdokas. Ennen Virányin lopullista nimittämistä virkaan pyydettiin arvioita tämän pätevydestä tosin Markin lisäksi myös Kettuselta. Kettunen totesi lokakuussa 1922 antamassaan lausunnossa tavanneensa henkilökohtaisesti lehtorikandidaatin menneenä kesänä, ja saaneensa tämän opettajilta Szinnyeiltä ja Gomboczilta myönteisen arvion tämän kyvyistä.³⁵¹ Ilmeisesti siis jo Kettusen matkan aikana oli ollut ainakin jonkinasteisia suunnitelmia pyrkimyksistä perustaa lehtorinvirka, vaikkei viran perustaminen ja Virányin valinta siihen yksistään Kettusen ansiota ollutkaan.

Virányi saapui Tarttoon alkuvuodesta 1923 ja toimi unkarin kielen lehtorin virassaan vuoteen 1928 saakka. Ei ole varmaa tietoa siitä, miksi hän lähti Tartosta omasta toiveestaan, jättäen lehtorin viran avoimeksi. Tuolloin hänellä ei ollut kotimaassaan tietoa työpaikasta; tosin vuodesta 1929 lähtien hän toimi Szegedin yliopistossa suomen kielen lehtorina.³⁵² Kettusen mukaan hän työskenteli virassaan innokkaasti ja toimi lisäksi Tarton Akateemisen Heimoklubin puheenjohtajana, järjestäen toimintaa muun muassa liiviläisten hyväksi. Kettunen kertoo Virányin taivutelleen myös Unkarin hallituksen avustamaan liiviläisiä. Myöhemmin Virányistä tuli Kettusen kertoman mukaan aktiivinen turanisti Unkarissa toimissaan ja hän hyökkäsi Kettustakin vastaan, joka oli todennut turanilaisten hahmotteleman unkarilais-japanilaisen kielisukulaisuuden olevan vailla tieteen vahvistamia perusteita.³⁵³

³⁵⁰ Kettunen 1948, 189.

³⁵¹ Seilenthal 2003, 306–307.

³⁵² Seilenthal 2003, 308–309.

³⁵³ Kettunen 1948, 189.

Halmesvirran mukaan Virányi tosin oli maltillisempi turanisti kuin toinen Tarton yliopistossa 1920-luvulla vaikuttanut unkarilainen Stefan Csekey.³⁵⁴ Csekey toimi Tarton yliopistossa hallinto-oikeuden professorina vuosina 1923–1931. Hänen valintaansa oli vaikuttanut Unkarin Viron edustaja Mihály Jungerth, joka muutenkin pyrki aktiivisesti lähentämään heimokansoja tieteellisen yhteistyön avulla. Myös Csekey oli vahvasti mukana heimoaatteellisessa työssä. Hän organisoi vuonna 1923 Tarttoon Unkarin instituutin, jonka perustamisen Unkarin sivistysministeriö kustansi. Samoin hän levitti kirjoitustensa avulla Unkarissa tietoutta Viron oloista.³⁵⁵ Myös Kettunen muistelee Csekeytä niin innokkaana heimokansojen lähentäjänä, että Viro tunnettiin ajoittain Suomea paremmin Unkarissa.³⁵⁶

Myös Kettusta tosin pidettiin heti ensimmäisen matkansa jälkeen hänen omien sanojensa mukaan ”Unkarin olojen tuntijana”, minkä seurauksena lähettiläs Jungerth kutsui hänet puhujaksi Tallinnassa pidettävään juhlaan. Samalla Kettunen toteaa muistelmissaan Unkarin suhteistaan, että hän oli aina välillä arvostellut maan oloja, erityisesti maareformia³⁵⁷. Tästä huolimatta häntä oli pidetty jatkossakin Unkarissa ”käyttökelpoisena miehenä”.³⁵⁸ Tämän osoittaa myös se, että myöhemmin Kettunen vietti lukuvuodet 1935–1936, 1936–1937, 1941–1942 sekä 1942–1943 Budapestissä opettajavaihdossa. Ilmeisesti Kettunen olisi tosin mieluummin käyttänyt tämän ajan lähisukukielten tutkimukseen, koska sanoo Unkarissa vietetyn ajan olleen hauskaa, mutta toisaalta ”tieteeltä hukkaan heitettyä”.³⁵⁹ Kettunen sanookin jo ensimmäisen Unkarissa vietetyn lukuvuoden jälkeen epäilleensä, jäisikö unkarilaisten toiveiden mukaan vielä toiseksi lukuvuodeksi Unkariin opettamaan. Hän oli kuitenkin suostunut lopulta sillä perusteella, että koko opettajastipendin lakkauttamisesta oli puhetta, mikäli pätevää suomalaisstipendiaattia ei saataisi Unkariin.³⁶⁰

Kettuselle vuoden 1922 ensimmäinen matka Unkariin oli ollut merkittävä ensikontakti kaukaisempaan sukulaiskansaansa. Myös Hilja Kettunen matkusti vuorollaan kesällä 1923 Unkariin tutustuakseen maan oloihin.³⁶¹ Muistelmissaan Kettunen sanoo olleensa ihmeessään, kuinka unkarilaiset tiedemiehet kykenivät pitämään yllä hyvää henkeään ensimmäisen maa-

³⁵⁴ Halmesvirta 2010, 31.

³⁵⁵ Rui 2001, 192.

³⁵⁶ Kettunen 1948, 96.

³⁵⁷ Horthyn valtaantumisen jälkeen neuvostohallituksen aloittama maareformi kumottiin, ja maanomistuksen epätasainen jakautuminen pysyi pitkään Unkarissa suurena sosiaalisena ongelmana. Vehviläinen 2004, 205.

³⁵⁸ Kettunen 1948, 190.

³⁵⁹ Kettunen 1960, 375.

³⁶⁰ Kettunen 1960, 278. Tarkemmin Kettusen seuraavista matkoista Unkariin katso Kettunen 1960, 264–278, 284–302, 352–374.

³⁶¹ Kettunen 1948, 192.

ilmansodan jälkeisessä huonossa taloustilanteessa.³⁶² Akateemisen Heimoklubin kokouksessa hän kertoi matkastaan, sen aikana saamastaan hyvästä kohtelusta sekä tutustumisestaan unkarilaisiin kielitieteilijöihin. Kettunen sanoi saaneensa sen yleisvaikutelman, että unkarilaiset ovat ”aito” kulttuurikansa, jota on koeteltu erityisen paljon. Virolaisten kannattaisi Kettusen mielestä luoda mahdollisimman hyvä yhteys myös unkarilaisiin.³⁶³

Kettusen näkemykset unkarilaisista muistuttavat hyvin paljon sitä, kuinka Trianonin rauhansopimuksen jälkeen unkarilaiset itsekin näkivät oman asemansa vanhana kulttuurikansana olevan ylittämätön valtavista aluemenetyksistä huolimatta. Kettunen kannatti heimo-yhteyksien luomista Unkariin, mutta turanilainen aate jyrkimmässä muodossaan ei vedonnut kriittiseen tiedemieheen Kettuseen, kuten ei yleisestikään suomalaisiin heimoaatteen propagoijiin. Unkari oli Tarton vuosina Kettusen heimoaatteen innoittaman työn kannalta ikään kuin mielenkiintoinen sivujuonne tutun, rakkaan Viron ja koko ajan tutummaksi käyneiden liiviläisten rinnalla. Konkreettisimpana seurauksena voidaan pitää sitä, että Kettunen oli ainakin jollakin tavalla vaikuttamassa unkarin kielen lehtoraatin perustamiseen Tarton yliopistossa. Siitä, että laajamittaisemmat heimosuhteet niin Unkarin, Viron kuin Suomenkin osalta olivat vasta aluillaan, kertoo sekin, että Kettusta pidettiin jo ensimmäisen matkan jälkeen Unkarin olojen tuntijana. Virossa Kettuseen siis luotettiin myös Unkarin suhteiden edistämisessä, vaikkei Unkarista Kettusen Tarton vuosina tullutkaan tälle erityisen läheistä heimoaatteen kohdetta verrattuna Viroon ja liiviläisiin.

³⁶² Kettunen 1948, 188.

³⁶³ Akadeemilise hõimuklubi kolmas tegevusaasta, I koosolek 2.10.1922. Koosolekute protokollid. EAA.1798.1.4.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Olen tutkinut pro gradu -työssäni suomalaisen kielitieteilijän Lauri Kettusen heimoaatetta ja sen puolesta tehdyn työn osa-alueita, painottuen erityisesti vuosiin 1919–1924, jolloin hän toimi Tarton yliopistossa itämerensuomalaisten kielten professorina. Ernest Gellnerin nationalismikäsitteeseen nojautuen voin todeta, että myös Kettunen hyödynsi oman nationalistisen aatteensa ja sen laajentuneen muodon, heimoaateen, työkaluna kulttuuria ja erityisesti kieltä kulttuurin osana. Talonpoikaiskodista lähtöisin ollut Kettunen kasvoi jo lapsena isänmaallisuuteen, joka vertautui Alapuron ja Steniuksen muotoilemaan käsitteeseen fenno-maniasta eräänlaisena kansalaisuskonnon muotona. Tämä isänmaallisuus laajeni vähitellen heimoaateksi, pyrkimykseksi lähentää sukulaiskansoja toisiinsa.

Heimoaateen kehittymistä edistivät tieteellisen uran luominen sukukansojen tutkimuksen parissa sekä henkilökohtaisesti solmitut ystävyysuhteet etenkin virolaisiin. Vaikka Kettunen oli jo tieteellisten intressiensä puolestakin laajasti kiinnostunut niin läheisistä kuin kaukaisemmista suomensukuisista kansoista, oli Viro hänelle erityisen tärkeä. Tämä tutkimus tukee usein esitettyä väitettä, jonka mukaan Kettunen oli ainakin omana aikanaan Suomen innokkain Viron-ystävä. Samoin työni osoittaa, että Kettusen suhtautuminen Viroon oli vahvasti tunnelatautunutta ja sisälsi paljon heimoromanttista idealismia. Hän muodosti mielessään ihannekuvan siitä, kuinka suomalaisten ja virolaisten välinen heimohenkinen kanssakäyminen tulisi tapahtua. Ensi kertaa Viroon saapuessaan Kettunen oli vakuuttunut siitä, että virolaisissa on enemmän heimotunnetta ja kyvykkyyttä kuin suomalaisissa. Viron vapaussodassa suomalaisten sotilaiden huono käytös oli Kettuselle kuin henkilökohtainen loukkaus; vastaavasti suomalaisilta tuli Kettuselle kitkerää palautetta siitä, kumman kansan etuja hänen tulisi ensisijaisesti ajaa.

Se, ajoiko Kettunen suomalaisten vai virolaisten etuja, oli hänelle itselleen yhdentekevää. Viimeistään Kettusen saatua professuurin Tarton yliopistosta tuli Virosta hänelle kuin toinen kotimaa. Tartto tarjosi samalla omapäiselle Kettuselle turvapaikan harjoittaa tieteellistä uraansa, jolla hänen oli ollut vaikeaa edetä johtuen erimielisyyksistä E.N. Setälän kanssa. Professoreina Tartossa antoi Kettuselle mahdollisuuden yhdistää opetus ja tutkimus aatteelliseen työhön, jota määritteli Suomen ja Viron kielitieteen yhteiseksi katsottu pohja. Tässä hän asettuu jatkumoon niiden kielitieteilijöiden kanssa, jotka olivat jo 1800-luvun lopulta lähtien pyrkineet suomalais-virolaisten suhteiden rakentamiseen kielen ja kulttuurin kautta. Erona

näihin varhaisiin Suomen sillan muotoilijoihin oli se, että nyt Virolla oli oma virolaiskansallinen yliopistonsa. Kettunen pääsi osallistumaan uuden, ensimmäistä kertaa vironkielisen Tarton yliopiston toiminnan aloittamiseen, jota määrätti vahvasti tarve kansallistaa virolainen tiedemaailma. Tähän kansallisen tieteen kehittämiseen Kettunen, joka oli tyytymätön suomen kielen asemaan Helsingin yliopistossa, osallistuikin mielellään.

Kettusen toiminta muodostuikin noin viisi vuotta kestäneenä professuuriaikana erittäin monipuoliseksi. Virolaiset ja suomalaiset ylioppilaat alkoivat vasta 1920-luvun alussa voimakkaammin pyrkiä keskinäiseen yhteyteen, mutta Kettunen oli saavuttanut tämän yhteyden jo 1900-luvun alussa varhaisten virolaisten ystäviensä kautta. Virolaiset yhteiskunnalliset olot varsin hyvin tuntevana ja kielen osaavana Kettunen ryhtyi pian Tarttoon saavuttuaan konkreettiseen työhön, jolla voitaisiin nostaa virolaisen tieteen ja kulttuurin tasoa. Hän julkaisi oppikirjoja, perusti Äidinkielen Seuran, oli aloittamassa Viron murre tutkimusta, kehitti Viron kieltä ja aloitti nimien viron tamiskampanjan. Kaiken tämän Kettunen teki innostuneesti, ollen vakuuttunut virolaisten lahjakkuudesta. Vaikka ennen Tarton professuuria Kettunen olikin esimerkiksi Vepsän matkallaan spekuloinut Viron ja muiden alueiden liittymisellä Suomeen, vaikuttaa hänen Tarton aikansa olleen tieteellisesti ja kulttuurisesti suuntautunutta heimotyötä, jossa ei asetettu Suomen asemaa millään saralla Viroa tärkeämmäksi. Hän ei korostanut erikseen suomalaisuuttaan, ja vaikutti jopa siltä, ettei välittänyt siitä, pidettiinkö häntä suomalaisena vai virolaisena.

Jos Kettusen heimoaatteeseen nojautuvan työn perusteella tulisi nostaa esille yksi tekijä, jonka Kettunen keskeisimmin määrätti tietyn kansan ilmentäjäksi, olisi tämä tekijä ehdottomasti kieli. Tämä kielinationalistinen lähtökohta muotoutui Kettusella vahvaksi jo pelkästään hänen tieteenalansa kautta ja tuli Tarton vuosina tehdyssä heimotyössäkin näkyvästi esille. Yhteyksien muodostaminen sukulaiskansaan alkoi kielen avulla. Näin oli käynyt nuorelle Kettuselle, joka ensimmäistä kertaa Virossa käydessään oli ollut vielä hieman huvittunut viron kielestä, mutta jolle viron kielen tutkimus ja alati kasvava virolainen tuttavaverkosto tekivät virosta suomen kielen ohella läheisimmän kielen. Unkari oli vielä Tarton aikana Kettuselle tuntemattomampi sukulaismaa, mutta sinnekin heimositeiden solmiminen alkoi Kettusella määrätietoisella unkarin kielen opiskelemisellä.

Viron kielen ja sen lähisukukielten tutkimus määritettiin Kettusen johtamassa Äidinkielen Seurassa kansallisimmaksi tieteeneksi, ja samalla kun viron kielen tutkimusta kehitettäisiin

esimerkiksi murreutkimuksen avulla, tuotettaisiin hyötyä koko Viron kansalle. Kettunen näki kielen olevan voimakkaan arvolutautunut, symbolisesti tärkeä elementti. Tämä tuli esille siinä, kuinka nimien virontaminen nähtiin keinoksi parantaa virolaisten kansallista itsetietoisuutta ja varmistaa samalla se, että virolaisten saavutukset tulisivat heidän omiin nimiinsä. Yhtä lailla kielen symboliarvo tuli esille myös kiistoissa, joita Kettunen kävi muiden kielitieteilijöiden kanssa yksittäisten sanojen käytöstä. Kettunen halusi Viroa kutsuttavan mieluummin ”Eestiksi”, koska virolaiset itsekin käyttivät samaa sanaa omasta kansastaan. Suomalaiset pystyisivät Kettusen mielestä omalta osaltaan nostamaan virolaisten kansallista itsetietoisuutta ottamalla ”Eesti” -nimityksen käyttöön. Samalla tavoin kiistassa ”uulits” ja ”tänav” -sanojen käytöstä Kettunen nosti esille mahdollisuuden unohtaa nämä molemmat vierasperäiset sanat, ja ottaa sen sijaan käyttöön alkuperältään virolainen sana ”kuja”.

Myös liiviläisten hyväksi tehdyssä työssä Kettunen piti kielen pelastamista ensisijaisena, ja pyrkiin tähän esimerkiksi yrittämällä kouluttaa liiviläisiä Tartossa. Samoin hän toimi sen hyväksi, että lapset opiskelisivat liiviä vapaaehtoisena aineena liiviläiskylien kansakouluissa. Kettunen näki alkuvaiheessa liiviläisten kielen ja kulttuurin selviytymisen mahdolliseksi, ja pettyikin raskaasti, kun Latvian hallitus epäili liiviläisten aikeita ja vaikeutti toimintaa. Siihen, että liiviläisistä tuli Kettusen heimoaatteessa niin keskeinen elementti, vaikutti eittämättä myös se, että Venäjän alueella asuvien suomensukuisten kansojen tutkiminen ei ollut tuolloin ulkomaisille tutkijoille mahdollista. Kaikkein tärkein tekijä siinä, miksi Kettunen suunnasi heimotyötä Liivinrantaan, oli kuitenkin se, että hän näki liiviläisten kulttuurin tason korkeampana kuin esimerkiksi setukaisten. Kettunen katsoi Liivinrannassa olevan ainakin joitakin yksittäisiä sivistyneitä, kansallismielisiä liiviläisiä, mikä antoi hänelle intoa alkaa toimia liiviläisten kouluttamisen, kirjakielen kehittämisen ja järjestäytymisen puolesta. Oma tutkimukseni vahvistaa esimerkiksi Blumbergan ja Nygårdin näkemykset siitä, ettei liiviläisissä itsessään tapahtunut mitään spontaania kansallista heräämistä, jota Kettunen oppilaansa Looritsin kanssa olisi vain vähän avustanut. Liiviläisistä tuntui muodostuneen Kettuselle vähitellen virolaisten ohella toinen erityisen rakas sukulaiskansa, jota kohtaan hän tunsi vahvaa heimoveljeyttä. Tähän heimoveljeyteen sisältyi tosin aimo annos sääliä pientä, köyhää ja uhanalaista kansaa kohtaan. Virolaiset Kettunen näki suomalaisten kanssa vähintäänkin tasaveroisina toimijoina, ellei jopa lahjakkaampina.

Myös unkarilaiset herättivät Kettusen kunnioituksen vanhana kulttuurikansana, mutta jäivät aluksi hänelle hieman etäisemmiksi virolaisiin ja liiviläisiin verrattuna. Tätä etäisyyden tun-

netta mahdollisesti voimistivat Unkarissa vaikuttaneen turanilaisen aatteen mielikuvitukselliset spekulatiot suomalais-ugrialaisten kansojen yhteyksistä kaukaisiin itäisiin kansoihin. Kettunen ei ollut tässä suhteessa poikkeus suomalaisten joukossa, sillä yleensäkin suomalaiset heimotyön ajajat suhtautuivat epäillen turanilaisuuteen jyrkimmässä muodossaan. Tarton aikana Unkari erosikin Kettusen heimoaatteen kokonaisuudessa Virosta ja Liivinrannasta siinä, että Unkarissa Kettunen koki olevansa ihmettelijä ja oppipoika, kun taas virolaisten ja liiviläisten asioiden parissa hän oli keskeinen organisaattori. Tarton aika oli Kettuselle kuitenkin merkittävä jo pelkästään sen vuoksi, että hänen oli sieltä käsin mahdollista muodostaa ensiyhteydet niin unkarilaisiin kuin myös liiviläisiin. Kettusen heimoaatteeseen perustuva työ laajentui Tartossa virolaisista etenkin liiviläisiin, mikä ei olisi ollut mahdollista ilman Tartosta saatua itämerensuomalaisten kielten professuuria.

Kettusen heimoaatetta ilmaisevissa käsityksissä toistui usein tietyn kansan itsetietoisuuden ja tulevien mahdollisuuksien määrittäminen nimenomaan kulttuurin kautta. Näissä käsityksissä näkyi myös mielenkiintoisella tavalla se, miten Kettunen hahmotti heimotyön kohteena kulloinkin olevan kansan. Kettunen esiintyi mielellään vaatimattomana tiedemiehenä, joka oli ikään kuin itsekin osa sitä kansaa, jonka parissa hän työskenteli. Suomen sisällissotaa kommentoidessaan Kettunen tuntui nojaavan yleisesti suomalaisten kielitieteilijöiden keskuudessa vallalla olleeseen näkemykseen siitä, että synnä tapahtumiin olivat kumoukselliset ainekset, ei se kansa, josta hän itsekin oli lähtöisin. Fennomanian aatetraditio näkyi myös Kettusen käsityksissä kansasta yhtenäisenä joukkona ja sivistyneistöstä tämän kansan edustajana. Sisällissodan suuri onnettomuus oli myös Kettuselle se, että sota niin väkivaltaisesti repi kahtia tämän hänen silmissään yhtenäiseksi katsotun kansan.

Kettusen näkemykset kansasta tuntuvat osittain muistuttavan Akateemisen Karjala-Seuran toiminnan kiteyttävää iskulausetta ”mitä ylioppilaat tänään, sitä koko kansa perässä”. Nimen virontamisliikkeen eräänä johtohahmona toimiessaan Kettunen tuntui liikettä ajaneiden virolaisten kielitieteilijöiden kanssa uskovan siihen, että mikäli sivistyneistö antaisi esimerkiksi virontamalla nimensä, näin tekisi kansakin. Tämä ei kuitenkaan onnistunut, vaan vasta laajamittainen valtion käynnistämä propaganda teki virontamisliikkeestä 1930-luvulla massaliikkeen. Kettunen oli jo varhain muodostanut käsityksen siitä, että virolaiset olivat kansana suomalaisia heimomielisempiä ja älykkäämpiä. Tämän vuoksi hän kenties toivoi, että virolaiset ymmärtäisivät nimien virontamisen tarpeellisuuden ja seuraisivat asiassa tunnettujen henkilöiden heille asettamaa esimerkkiä – olivathan suomalaisetkin näin ymmärtäneet

tehdä. Myös liiviläisten asioiden suhteen Kettunen tuntui luottavan siihen, että kansa seuraisi muutamien kansallistunnossaan innokkaiden liiviläisten antamaa esimerkkiä ja innostuisi näin järjestäytymään oman kielensä säilyttämisen ja kulttuurinsa kehittämisen puolesta.

Kansa palveli Kettusen idealistisessa heimotyössä jotain suurempaa päämäärää, joka oman tutkimuksen perusteella näyttäisi olevan suomensukuisten kansojen kielten ja kulttuurien säilyminen sekä kehittyminen. Sinänsä näen Kettusen pitäneen jo työnsä puolesta pienten kansojen kieliä ja kulttuureja itsessään arvokkaina, ja niiden säilymisen kannalta keskinäisten yhteyksien muodostaminen oli kannattavaa. Parhaimmillaan tämä yhteys vahvistaisi näitä kaikkia pieniä kansoja kulttuurisestikin voimakasta Venäjää vastaan. Kettusen ja Looritsin aloittama työ Liivirannassa oli projekti, jossa pyrittiin kokoamaan aluksi erityisesti suomalaisia ja virolaisia, myöhemmin jossain määrin myös unkarilaisia toimimaan pienen kansan säilymisen puolesta. Tämä nähtiin kauniina heimoveljeyden aatteena, jossa suuremmat auttoivat pientä, heikkoa veljeä. Samantapainen idealistinen näkemys näkyi Kettusella myös aiemmin suomalaisten auttaessa virolaisia vapaussodassa, joskaan hän ei useiden muiden suomalaisten tavoin nähnyt pulaan joutunutta heimoveljeä alempiarvoisena ja taitamattomampana.

Tutkimukseni perusteella Kettusen Tarton vuosina tekemässä heimotyössä oli mukana aitoa sympatiata heimokansoja kohtaan. Vaikka suhteet Unkariin jäivät Kettusella Tarton aikana yhteen matkaan ja sen aikana tapahtuneeseen tutustumiseen, oli hän vaikuttunut siitä, kuinka unkarilaiset selviytyivät Trianonin rauhan jälkeisessä kansallisessa kriisissä ja huonossa taloudellisessa tilanteessa. Virolaisten kansallisen kulttuurin kehittäminen saatiin heti Kettusen mielestä niin hyvään vauhtiin, että hän haaveili Tarton yliopiston nousevan kansallisten tieteiden saralla Helsingin ja Budapestin ohi. Virolaisia kohtaan Kettusen ei tarvinnut osoittaa sääliä, kuten liiviläisiä kohtaan, joita hän piti ikään kuin historian pyörteisiin joutuneena epäonnisena veljeskansana.

Sympatiasta huolimatta on huomattava, että Kettunen teki heimotyötä koko ajan oman tieteellisen tutkimuksensa lähtökohdista. Viron kohdalla heimotyö ja tieteellinen opetus- ja tutkimustoiminta muodostivat yhden kokonaisuuden. Virolaisen kielitieteen monipuolinen kehittäminen ja nuorten tiedemiesten valmistaminen ikään kuin palvelemaan omaa kansaansa oli Kettuselle kielitieteilijänä parasta, konkreettista apua, jota hän katsoi voitavansa antaa Virolle. Liivirantaan ja myös Unkariin Kettunen matkusti tieteelliset lähtökohdat

mielessään. Tieteellinen ura oli Kettuselle tärkein ja aikaa vievin osa elämästä, mutta tieteellisten intressienkin suuntautuessa suomen sukukieliin muotoutui heimotyöstä luontevasti lisää tutkimusmatkoihin. Kettunen olisi tuskin omaksi huvikseen matkustanut Liivinrantaan ensisijaisesti pönkittämään liiviläisten kansallista itsetuntoa. Lähtökohtana oli liivin kielen tutkimus. Kuten jo Kettusen nuoruudessaan tekemillä tutkimusmatkoilla metsäsuomalaisen, vatjalaisten ja vepsäläisten luo tulivat kielenoppaat sanojen kyselemistyön kuluessa Kettusen ystäviksi myös Liivinrannassa. Hän huomasi työn kuluessa konkreettisesti liivin kielen heikon aseman ja toisaalta joissakin yksittäisissä liiviläisissä myös rakkauden omaa kieltään kohtaan.

Heimoatteen puolesta tehdyn työn ohella Kettunen sai siis myös itselleen arvokasta tutkimusaineistoa. Myös Viron kansallisen kulttuurin kehittämiseksi tehty työ palveli virolaisten lisäksi Kettusta itseään. Hän oli ollut Suomessa hankalassa tilanteessa kritisoituaan E.N. Setälän astevaihteluteoriaa, mikä oli Setälän hallitsemassa fennistien tiedeyhteisössä merkinnyt huomattavia vaikeuksia saada yliopistovirkaa. Tämä oli saanut tutkimuksen vapaasta teosta ja pitkistä matkastipendeistä haaveilleen Kettusen melkein luopumaan tieteellisestä urastaan. Tarton professuuri olikin tiettyssä mielessä Kettuselle todellinen onnenpotku. Hän sai kokemusta ja ansioitui tavalla, jota ei voitu enää ohittaa. Huolimatta siitä, että professuuri Turun yliopistosta junailtiin Kettuselle katkeruutta aiheuttaneella tavalla kokemattomammalle Rapolalle, otti Helsingin yliopisto tarmokkaan Tarton yliopiston professorin mielellään takaisin. Myös Kettusen aktiivinen toiminta Tarton Äidinkielen Seuran puheenjohtajana huomioitiin Suomessa, ja Kettusesta tuli Kotikielen Seuran puheenjohtaja.

Vaikka Kettusen vaikutusvalta yksilönä olikin suuri Tarton aikana tehdyssä heimotyössä, oli virolaisilla nuorilla kielitieteilijöillä merkittävä osa siinä, että Kettunen onnistui saamaan niin paljon aikaan Tartossa. Äidinkielen Seuran toiminta sekä nimien vironnamisen liikkeen aloittaminen vaativat virolaisten omaa aktiivista panosta. Myös liiviläisten pariin tehty heimotyö määrittäytyi suurilta osin Oskar Looritsin kautta, josta tuli kenties Kettustakin innokkaampi liiviläisten asioiden edistäjä. Yhtä lailla liiviläiset yhdistivät Kettusen ja Looritsin hyväksi ystäviksi, joiden kirjeenvaihdossa näkyy läpi vuosien kestänyt, yhteisen tärkeäksi koetun asian muodostama side.

Tutkimuksessani lähdeaineistona käyttämäni Tarton vuosilta peräisin olevien lähteiden ja 1940-luvulla kirjoitettujen muistelmien välillä nousi esiin mielenkiintoisia eroavaisuuksia.

Nämä eroavaisuudet liittyivät etenkin siihen, kuinka Kettunen itse hahmotti rooliaan heimoaateen puolesta tehdyn työn eri osa-alueilla. Muistelmissaan Kettunen esittää, ettei omasta mielestään ollut Liivinrannassa mikään merkittävä kansallisen itsetietoisuuden propagooija. Sen sijaan 1920-luvulta peräisin olevien lähteiden perusteella näyttää siltä, että Kettunen aktiivisesti innosti liiviläisiä toimimaan oman asemansa puolesta. Kettunen nimittää myös muistelmissaan haaveilua liiviläisyyden säilyttämisestä jossain määrin lapselliseksi. Tähän lienee vaikuttanut se, ettei liiviläisten asia loppujen lopuksi edistynytäkään sillä tavalla, kuin Kettunen oli toivonut, kuin myös muistelmien kirjoittamishetken muuttunut historiallinen tilanne, joka oli lopettanut täysin liiviläisten hyväksi tehdyn työn.

Toisaalta eri ajalta peräisin olevien lähteiden yhteinen piirre on se, että Kettunen määrittää yleisesti oman asemansa heimotyössä melko vaatimattomasti. Vaikuttaakin siltä, ettei hän halunnut ottaa itselleen kunniaa siitä, kuinka virolaisten kansallinen tiede tai liiviläisten asiat edistyivät. Erityisesti virolaisten suhteen Kettunen luotti heidän kykyihinsä, ja katsoi itsellään olevan vain mahdollisuuksia tuoda näitä kykyjä entistä enemmän esiin. Myös liiviläisissä Kettunen näki kansallisia pyrkimyksiä kenties enemmän kuin heissä kokonaisuudessaan oli. Unkarilaisiin muodostuneista yhteyksistä Kettunen toteaa myös, että häntä pidettiin suhteiden edistämässä käyttökelpoisena kulttuurilähettiläänä. Kettunen tuntuukin yleisesti näkevän oman roolinsa eri tahoja yhteen tuoneena heimotyön organisaattorina.

Omassa työssäni olen tutkinut erityisesti Kettusen Tarton aikaa siitä syystä, että se oli hänen heimoaateensa laajenemisen ja tämän aatteen puolesta tehdyn työn kannalta eräänlaista kulta-aikaa. Tämän ajan kuluessa Kettunen vahvisti yhteyksiä virolaisiin ja muodosti samalla yhteydet liiviläisiin ja unkarilaisiin. Nämä Kettusen heimoaatteessa tapahtuneet muutokset sijoittuivat samaan aikaan, jolloin ylioppilaat ottivat ensi askeleita entistä vahvemman Suomen sillan muodostamiseksi ja organisoidun heimotyön suuntaviivoja muotoiltiin eri heimokansojen suuntiin. Olenkin työssäni tutkinut Kettusesta yhtenä, erityisesti kulttuurisen heimotyön merkittävänä tekijänä 1920-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Kettusta heimoaate seurasi kuitenkin hänen elämässään kirjaimellisesti viime hetkeen saakka. Olisikin mielenkiintoista kartoittaa heimoaateen ja sen puolesta tehdyn työn kannalta Kettusen matkaa 1900-luvun alusta 1960-luvulle, ja sitä, kuinka historialliset murrokset vaikuttivat hänen heimoaateensa ilmenemiseen. Myös Kettusen vaimon Hilja Kettusen, myös innokkaan heimotyön kannattajan, ottaminen tarkastelun kohteeksi olisi mielenkiintoista. Hilja Kettunen vaikutti olleen nimenomaan heimoaktiivi, eikä tehnyt tieteellistä uraa samalla tavoin

kuin miehensä. Lauri ja Hilja Kettusen tutkiminen yhdessä tarjoaisi mielenkiintoisen näkökulman myös siihen, millaisena sukupuolten välinen suhde näyttäytyi heimoaatteen kannattajilla.

Lauri Kettusen uraa voisi tarkastella aatehistoriallisen, heimoaatteeseen keskittyvän näkökulman lisäksi myös tietehistoriallisesta näkökulmasta, erityisesti siksi, ettei hänen tieteellisestä toiminnastaan ole vielä toistaiseksi kirjoitettu laajaa yleisesitystä. Erityisen mielenkiintoista olisi tarkastella Kettusen muodostamia tieteellisiä verkostoja Suomessa ja muissa maissa, ja tieteellisiä kiistoja, joita Kettunen kävi elämänsä aikana lukuisia. Kettusta laajemmin olisi myös mielenkiintoista tarkastella hänenkin toiminnassaan esillä ollutta ajatusta kansallisesta tieteestä ja kielen käyttämisestä kansallisuusaatteen ilmentäjänä: voisi esimerkiksi vertailla sitä, kuinka tämä ajatus ilmeni suomalaisten ja virolaisten kielitieteilijöiden yhteisöissä 1920–30-luvulla. Mahdollisuuksia monenlaisiin tutkimusasetelmiin Kettusen ja tutkielmassani esillä olleiden aihepiirien suhteen siis löytyy. Oma työni on ensimmäinen aatehistoriallisesta näkökulmasta tehty esitys Kettusen heimoaatteen yhdestä vaiheesta. Toivon sen olevan hyödyllinen Kettusesta sekä 1900-luvun alun heimoaatteen ja kansallisuusaatteen ilmenemismuodoista kiinnostuneille.

LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

I Painamattomat lähteet

EESTI AJALOOARHIIV (EAA), Tartto

Akadeemiline Hõimuklubi (EAA.1798) 1920–1924

Kettunen, Lauri (EAA.2100.2.324)

EESTI RIIGIARHIIV (ERA), Tallinna

Emakeele Selts (ERA. R-2362) 1920–1924

KIRJANDUSMUUSEUMI KULTUURILOOLINE ARHIIV (KM EKLA), Tartto

F 51 M 1:39 Lauri Kettusen kirjeet J. Jõgeverile

F 169 M. 194:3 Paulopriit Voolaine [Mälestusi G. Suitsust, J.V. Veskest, K. Zakovist, L. Kettunen'ist jt.]

F 175 M 2: 23 Lauri Kettusen kirjeet O. Looritsalle

F 186 M 65:16 Lauri Kettusen kirjeet O. Kallakselle

F 254 M8:6 Lauri Kettusen ansioluettelo 2.4.1929

F275 8:5 Lauri Kettusen kirjeet Johannes Aavikille

II Painetut lähteet

Lähdekirjallisuus

Eestlasele eesti nimi. Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetused II. Tartu, 1921.

Kettunen, Lauri: ”Vaikutelmia Virosta”. *Virittäjä* 1909, s. 1-8. Helsinki, 1909.

Kettunen, Lauri: ”Matkamuistelmia Vepsän perukoilta”. *Virittäjä* 1918, s. 38–62 ja 95–104.

Kettunen, Lauri: ”Liiviläis-matkalta”. *Virittäjä* 1920, s. 111–119. Helsinki, 1920.

Kettunen, Lauri 1945: *Tieteen matkamiehenä. Kaksitoista ensimmäistä retkeä 1907–1918*. WSOY, Porvoo.

Kettunen, Lauri 1948: *Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä. Murrosvuodet 1918–1924*. WSOY, Porvoo.

Kettunen, Lauri 1960: *Matkapakinoita ja muita muistelmia 1925–1960*. Omakustanne, Helsinki.

Loorits, Oskar: ”Eesti Akadeemiline Emakeele Selts. Piirteitä kielellisestä elämästä Suomenlahden toisella puolella v. 1921”. *Virittäjä 1921*, s. 14–16. Helsinki, 1921.

Sanoma- ja aikakauslehdistö

Eesti Keel 1922–1924

III Sanakirjat ja hakuteokset

Eesti Entsüklopeedia: EE. 14, Eesti elulood 2000. Eesti entsüklopeediakirjastus, Tallinn.

WSOY iso tietosanakirja. 8, R-So 1996. WSOY; Porvoo, Helsinki, Juva.

IV Tutkimuskirjallisuus

Alapuro, Risto & Stenius, Henrik 1989: ”Kansanliikkeet loivat kansakunnan”. *Kansa liikkeessä*, s. 8-52. Toim. Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds, Henrik Stenius. Kirjayhtymä, Helsinki.

Alenius, Kari 1996: *Abkeruus, edistys, ylimielisyys. Virolaisten Suomi-kuva kansallisen heräämisen ajasta tsaarinvallan päättymiseen (n. 1850–1917)*. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys ja Kustannus Pohjoinen, Jyväskylä.

Alenius, Kari 1998: ”Kieli kulttuurivaikutuksen ilmentäjänä. Suomen ja Viron tapaus.” *Suomi ja Viro. Yhdessä ja erikseen. Turun yliopisto, historian laitos, julkaisuja 44*, s. 141–157. Kulttuurihistoria, Turun yliopisto ja Olavi Paavolainen –seura, Turku.

Alvre, Paul 1991: Kuopion Suomalaisen Yhteiskoulun kasvatti Lauri Kettunen sillan rakentajana ja sukukielten tutkijana. *Palava henki ja kieli. Professori Lauri Kettunen. Murteiden tutkija ja Eestin kansallisen kulttuurin esitaistelija. Snellman-instituutin B-sarja 26*, s. 10–25. Toim. Osmo Hänninen ja Lauri Koponen. Snellman-instituutti, Kuopio.

Alvre, Paul 2003: ”Lauri Kettunen eesti ja sugulaskeelte uurijana”. *200 aastat eesti keele ülikoolilõpet. 1803 eesti ja soome keele lektoraat Tartu Ülikoolis*, 127–138. Tartu ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 25. Tartu Ülikool, Tartu.

Apo, Satu 2001: ”Krohn, Kaarle (1836–1933)”. *Kansallisbibliografia-verkojulkaisu. Studia Biographica 4*. SKS, Helsinki 1997-. <http://www.kansallisbiografia.fi/> (luettu 20.3.2013)

Autio, Veli-Matti 1998: ”Setälä, Emil Nestor (1863–1935)”. *Kansallisbibliografia-verkojulkaisu. Studia Biographica 4*. SKS, Helsinki 1997-. <http://www.kansallisbiografia.fi/> (luettu 20.3.2013)

Blumberga, Renāte 2011a: ”Liivi kultuuri ja keele uurimine Eestis, Lätis ja Soomes”. *Liivlased: ajalugu, keel ja kultuur*, s. 13–51. Toim. Renāte Blumberga, Tapio Mäkeläinen ja Karl Pajusalu. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.

Blumberga, Renāte 2011b: ”Liivlased 19.–21. sajandil”. *Liivlased: ajalugu, keel ja kultuur*, s. 127–153. Toim. Renāte Blumberga, Tapio Mäkeläinen ja Karl Pajusalu. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.

Blumberga, Renāte 2011c: ”Liivlaste ärkamisaeg ja hõimuliikumine”. *Liivlased: ajalugu, keel ja kultuur*, s. 155–190. Toim. Renāte Blumberga, Tapio Mäkeläinen ja Karl Pajusalu. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.

Erelt, Tiiu 2002: *Eesti keelekorraldus*. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.

Gellner, Ernest 1998: *Nationalism*. Phoenix, London.

Grünthal, Riho 2006: ”Lauri Kettunen – eesti keele eestkostja Soomes”. *Emakeele Seltsi Aastaraamat* 52/2006, s. 197–213.

http://www.emakeeleselts.ee/esa/ESA_52_pdf/Grynthal.pdf (luettu 9.6.2012)

Haavikko, Ritva 2000: ”Kettunen, Lauri (1885–1963). *Kansallisbibliografia-verkojulkaisu*. *Studia Biographica* 4. SKS, Helsinki 1997-. <http://www.kansallisbiografia.fi/> (luettu 2.11.2012)

Halmesvirta, Anssi 2010: *Rakkaat heimoveljet: Unkari ja Suomi 1920–1945*. Historietti Oy, Saarijärvi.

Henno, Kairit 2001: ”Emakeele Selts nime eestistamise käivitajana”. *Keel ja Kirjandus* 2/2001, s. 73–79.

Hyrkkänen, Markku 2002: *Aatehistorian mieli*. Vastapaino, Jyväskylä.

Häkkinen, Kaisa 1993: ”Suomen kielen tutkimus kansallisen diktatuurin kourissa”. *Vaikea totuus. Vuosi 1918 ja kansallinen tiede. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 603, s. 18–45. Toimittanut Heikki Ylikangas. SKS, Helsinki.

Hänninen, Osmo & Koponen, Lauri: ”Alkulause”. *Palava henki ja kieli. Professori Lauri Kettunen. Murteiden tutkija ja Eestin kansallisen kulttuurin esitaistelija. Snellman-instituutin B-sarja* 26, s. 7-9. Toim. Osmo Hänninen ja Lauri Koponen. Snellman-instituutti, Kuopio.

Karhuaho, Antti 2007: ”Tie tasainen, asfalttinen, on varmin vaelttaa”. *Lauri Kettusen ja Martti Rapolan urakehitys E.N. Setälän pitkässä varjossa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Karjahärm, Toomas 1995: ”Eesti rahvusluse ideed”. *Akadeemia* 10/1995, s. 2051–2077. <http://digar.nlib.ee/digar/show/?id=101539> (luettu 5.12.2012)

Karlsson, Fred 2000: *E.N. Setälä vaarallisilla vesillä. Tieteellisen vallankäytön, käyttäytymisen ja perinteen analyysi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 765. SKS, Helsinki.

Katajamaa, Hanna 2011: *Suomen sillalla. Viro ja virolaiset Ylioppilaslehdien kirjoituksissa vuosina 1917–1939*. Kulttuurihistorian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.

Kingisepp, Valve-Liivi 1997: ”Eesti keele professori algusaastad Tartu ülikoolis”. *75 aastat eesti ülikooli Tartus. Tartu ülikooli ajaloo küsimusi XXIX*, s. 86–93. Tartu Ülikool, Tartu. <http://hdl.handle.net/10062/17885> (luettu 7.12.2012)

Kyrölä, Väinö 1979: *Suomalaiset liiviläisten asialla*. Suomalais-ugrilaisen kulttuurirahaston säätiö, Helsinki.

Laakso, Johanna 1999: *Karbunkieli: pyyhkäisyjä suomalais-ugrialaisten kielten tutkimukseen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 729*. SKS, Helsinki.

Laitinen, Kai 1992: ”Noor-Eesti ja Suomi”. *Soome sild – Viron veräjät: kahdeksan näkökulmaa suomalais-virolaisiin subteisiin*, s. 31–38. Toim. Heikki Rausmaa. Tuglas-seura, Helsinki.

Laitinen, Kai 1999: ”Kallas, Aino (1878 - 1956)”. *Kansallisbiografia-verkojulkaisu*. Studia Biographica 4. SKS, Helsinki 1997-. <http://www.kansallisbiografia.fi/> (luettu 11.4.2013).

Lehti, Marko 1998: ”Suomi Viron isoveljenä. Suomalais-virolaisten suhteiden kääntöpuoli”, *Suomi ja Viro: yhdessä ja erikseen. Turun yliopisto, historian laitos, julkaisuja 44*, s. 84–115. Toim. Kari Immonen ja Tapio Onnela. Kulttuurihistoria, Turun yliopisto ja Olavi Paavolainen – seura, Turku.

Loima, Jyrki 2006: *Myytit, uskomukset ja kansa. Jobdanto moderniin nationalismiin Suomessa 1809–1918*. Yliopistopaino Kustannus, Helsinki.

Mikkeli, Heikki 1997: ”Sivistyneistö, älymystö ja kansa sotien välisessä Suomessa”. *Älymystön jäljillä. Kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä*, s. 318–331. Toim. Pertti Karkama ja Hanne Koivisto. Tietolipas 151. SKS, Helsinki.

Nygård, Toivo 1979: ”Liiviläiset ja Viron inkeriläiset heimotyön koetinkivinä maailmansotien välillä”. *Historiallinen Aikakauskirja* 1/1979, s. 24–36.

Olesk, Sirje 2005: ”Uus põlvkond hõimutöös”. *Kultuurisild üle Soome lahe. Eesti-Soome akadeemilised ja kultuurisubted 1918–1944*, s. 39–52. Eesti Kirjandusmuuseum, Tartu.

Paikkala, Sirkka 2004: *Se tavallinen Virtanen. Suomalaisen sukunimikäytännön modernisoituminen 1850-luvulta vuoteen 1921. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 959*. SKS, Helsinki.

Pulkkinen, Tuija 1999: ”Kielen ja mielen ykseys. 1800-luvun suomalaisen nationalismin erityispiirteistä ja perinnöstä poliittisessa ajattelussa”. *Suomi: onto pohjoinen maa? Näkökulmia Euroopan äären historiaan ja kulttuuriin*, s. 118–137. Toim. Tuomas M.S. Lehtonen. PS-Kustannus, Jyväskylä.

Raag, Raimo 2008: *Talurahva keelest riigikeeleks*. AS Atlex, Tartu.

Rui, Timo 1999: ” ”Vankan tammen kaksi haaraa”. Suomen ja Viron kulttuurisuhteiden historiaa.” *Kaksi tietä nykyisyyteen. Tutkimuksia kirjallisuuden, kansallisuuden ja kansallisten liikkeiden suhteista Suomessa ja Virossa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 755*. Toim. Tero Koistinen, Piret Kruuspere, Erkki Sevänen, Risto Turunen. SKS, Helsinki.

Rui, Timo 2001: *Ulkomaiset tiedemiehet Tarton yliopistossa ja virolaisten opintomatkat ulkomaille 1919–1940*. Joensuun yliopistopaino, Joensuu.

Seilenthal, Tõnu: ”Ungari keele õpetamine Tartu ülikoolis”. *200 aastat eesti keele ülikooliõpet. 1803 eesti ja soome keele lektoraat Tartu Ülikoolis*, s. 306–318. Tartu ülikooli eesti keele õppe-tooli toimetised 25. Tartu Ülikool, Tartu.

Sepp, Helena 2005: ”Kultuurisild või kaitseliin? Üks vaatenurk Soome-Eesti üliõpilassuhete arengule 1920.–1930. aastatel”. *Kultuurisild üle Soome lahe. Eesti-Soome akadeemilised ja kultuurisubted 1918–1944*, s. 133–250. Eesti Kirjandusmuuseum, Tartu.

Sepp, Helena 2010: ”Tartu ülikooli üliõpilasorganisatsioonide rollist hõimuliikumises 1920.–1930. aastatel”. *Üliõpilaskonna roll ühiskonnas 1919–1940*, s. 62–80. Korp! Filiae Patriae, Tartu.

Valge, Jüri 2005: ”Lauri Kettuse viis tulemist”. *Emakeele Seltsi Aastaraamat 51/2005*, s. 288–303. http://www.emakeeleselts.ee/esa/ESA_51_pdf/ESA_51_Valge.pdf (luettu 9.6.2012).

Vehviläinen, Olli 2004: ”Maailmansotien aika”. *Unkari. Maa, kansa, historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 871*, s. 188–236. Toim. Juhani Huotari ja Olli Vehviläinen. SKS, Helsinki.

”Virittäjä-lehti, esittely”. <http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/index.html> (luettu 10.4.2013).

Vääri, Eduard 1995: ”Liiviläiset ja liivin kieli”. *Itämerensuomalaiset: heimokansojen historiaa ja kohtaloita*, s. 128–146. Toim. Mauno Jokipii. Atena, Jyväskylä.

Ylönen, Irene 1997: ”Suomen sillan rakentajat. Suomen Viro-Seurat vuosina 1881–1991”. *Virallista politiikkaa – epävirallista kanssakäymistä. Suomen ja Viron subteiden käännekohtia 1860–1991*, s. 326–357. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä.

Zetterberg, Seppo 1996 ”Historian jännevälit”. *Viro. Historia, kansa, kulttuuri*, s. 45–145. Toim. Seppo Zetterberg. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 610. Toinen painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

LIITTEET

Liite 1: Kartta itämerensuomalaisista kielistä

Lähde: <http://www.tuglas.fi/arkisto/euroajan+itamerensuomalaiset.html>. Kuvan käyttöön on saatu lupa Tuglas-seuralta.

